

КЪЫРЫМ ДЖУМХУРИЕТИ
МИЛЛЕТЛЕРАРА МУНАСЕБЕТЛЕР
ИШЛЕРИ БОЮНДЖА ДЕВЛАЕТ КОМИТЕТИНИНЪ
ЭДЕБИЙ-БЕДИЙ МЕДЖМУАСЫ

ЙЫЛДЫЗ

МЕДЖМУАСЫ

№ 4 (256) 2020 июль – август

«Йылдыз» 1976 с. чыкъып башлады

Къырымтатар тилинде эки айда бир кере нешир этиле

Баш муаррир

Дилявер ОСМАНОВ

Муарририет эйети:

Иса АБДУРАМАН

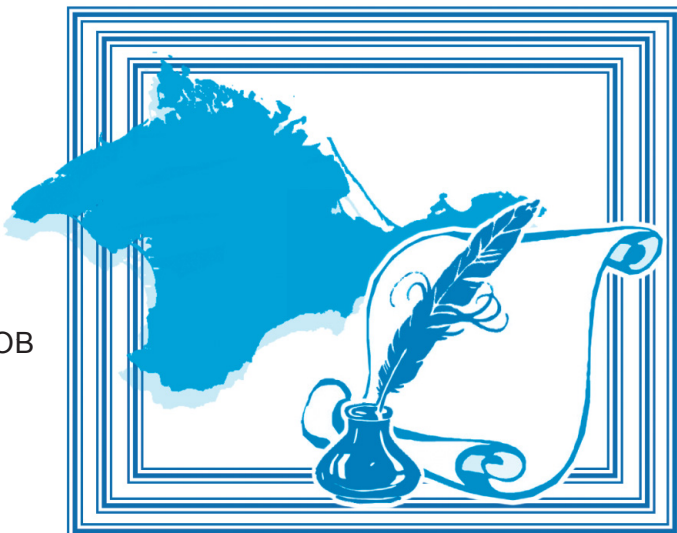
Аблязиз ВЕЛИЕВ

Ирфан НАФИЕВ

Сейран СУЛЕЙМАНОВ

Урие ЭДЕМОВА

Шевкет ЮНУСОВ

«ЙЫЛДЫЗ» меджмуасынынъ муарририети

МУНДЕРИДЖЕ

Несир

Урие ЭДЕМОВА. Далфидан бойлу дюльберим. Терджиме. Сонъу.....	4
--	---

Назм

Хайсер СЕИТЯЯ. Шиирлер сечими	68
--	----

Эдебий такъвим

Сынмаз сазым, кя йырлар, кя ынъраныр... Шаир Абдулла Лятиф-заденинь 130 йылыгы мунасебетинен	76
Шаирнинъ руху	77
Кольгень бар. Шиирлер	78
Халкъым иле алырым мен бол нефес... Шаир Лёман Сулейманнынь 100 йылыгы мунасебетинен	79
Торуннынъ анты. Шиир	79
Бульбуль ве эшек	80
Балыкъчы	81
Торъай ве гуль.	81
Къырмыскъа ве чибин. Масаллар	82
Озь тилини бильмеген юрек йырын созармы? Шаир Ремзи Бурнашнынъ 100 йылыгы мунасебетинен	83
Ана тилим	84
Сакъавланма, эй, кадай. Шиирлер	84

Субет

Айдер Меметов: Асырларнен яшап кельген тилимизнинъ келеджеги бизим элимиздедир.....	87
---	----

Тарих саифелери

Нариман АБДУЛЬВАПОВ. Къырым АССР девриндеки базы къырымтатар муэссиселери	92
Къадимий Къарасувбазар	100

Надир ДЕВЛЕТ. Гаспринскийге меракъ не себептен
артты? 104

Къырым манзаралары 110

Окъуйджылар иджадындан

Раим ГЪАФАРОВ. Шиирлер 114

Генч къалемлер

Эльзара СЕЙТИСЛЯМОВА. Дженнет кошеси. Левха 119

Эрали АЛИМОВ. Меним сеятым. Кунъделик
дефтерден 121

Эльнора КАРАЕВА. «Артек» акъкъында масал.
Шиирден парча 123

Китап рафларыңызга

Керим ДЖАМАНАКЪЛЫ. Энъ къадирли, суйген ерим.... 125

Джевдет АМЕТОВ. Сайлама эсерлер 125

Дилявер ОСМАН. Къырым – яраланган йырым
Мой Крым – истерзанная песня..... 126

Шефика АБДУРАМАНОВА. Герой войны и гений танца... 126

Наджие АМЕТОВА. Сары кунеш 127

Рустем ИБАДЛАЕВ. Крымскотатарская кухня 127

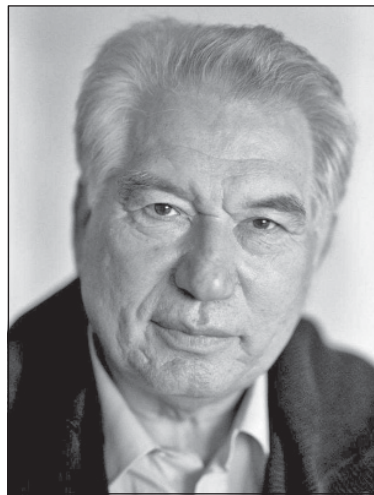

Чингиз АЙТМАТОВ

Далфидан бойлу дюльберим

Повесть

(Соньу. Башы 2020 с., № 3-нджи санында)

Бир афтадан сонъ Алибек къарысы иле яшагъан эвге ерлештик. Эвимиз ойле пек балабан дегиль. Эки ода ве бир де софачыкъ. Бойле эвчиклер анда чокъ эди. Оларда айдавджыларнынъ къоранталары ве янгъын алайынынъ ишчилери яшамакъта эдилер. Эвчигимиз тарашлыкъ исе де, ери яхшы, Нарын дерьясына пек якъын эди. Эр алда, виляет меркези. Киногъа, тюкянгъа бармакъ бир шей дегиль. Хастахане де бар... Кене бир къолайлыгъы богъаздаки бу база ёлнынъ ортасында эди. Бизлер исе эсасен Рыбачье иле Синьцзян арасында къатнай эдик. Анда кеткенде де, къайткъанда да эвге кирип, раатланмакъ, атта геджелемек биле мумкюн эди. Мен эр кунъ эвге кирип кечем. Кимерде пек кеч къалгъан такъдирде биле эвге келип чыкъа эдим. Асель де мен кельгендже, раатсызлана козь юммай эди.

Эвимизде де бир шейлер такъыштырып башладыкъ. Къыскъасы, аятымыз озъ ёлуна тошмекте эди. Асель де чалышмакъ истегенини бильдирди. Кой баласы дегильми, эвде ишсиз отурмакъны джеза деп биле. Лякин энди эвимизде буюк деньишмелер олды. Асель ана олмакъ узьре. Бизлер бу акъта тюшюнмеген экенмиз. Мен Хытайдан кельгенде Асельнинъ локъсаханеге тошкенини эшиттим. Огълан догъургъан. Оны корьмек истедим мусааде этмедилер. Гъает къуванчлым. Машинагъа отурып дагъ ёлундан учып кеттим. Озюмни эльге алып оламайым, эп газгъа басам. Къышнынъ энъ

тавлы вакъты эди. Этрафта къарлы къаялар. Козьлерим къамашты. Юксекликке учып чыкътым. Кок якъынлашкъан, булутлар ашагъыда ялдап юрген киби корюнелер. Мен токътарым, кабинадан сычрап тюштим, дерья янына чапып бардым ве темиз авадан терен нефес алдым, юксек давушнен къычырдым:

– Эй-й, дагълар! Меним огълум олды!

Занымджа бунъа дагълар-ташлар сесленди – акс сада бердилер. Сес юксекликлерде далгъаланып, девамлы оларакъ дагълар устюнде тепренип турды. Огълумнынъ адыны Самет къойдым. Догърусыны айткъанда мен оны озюм адландырдым. Самет бизим эгленджемиз олып къалды. Самет, бизим Самет кулюмсиреп башлады, тишчиклери корюнди. Къыскасы, джеми яш ана-бабалар киби биз де оны пек севе эдик. Асельнен экимиз пек муаббет яшай эдик, лякин сонъундан исе бахтсызлыкъ беясына огърадыкъ...

* * *

Бу бахтсызлыкънынъ беясына насыл огърагъанымызны шимди къайтадан беян этмек пек мушкюльдир. Эр шей къарышты, чыбалып кетти... Догърусыны айткъанда не олгъаныны озюм билем амма, бундан не файда?.. Бу адамнен ич корюшмеген эдик. Онынъ олып кечкен бу ишлерден ич де алякасы ёкъ эди. Мен буны шунынъ ичюн айтам ки, акъикъатен де не о, не мен бири-биримизнинъ бу ярыкъ дюньяда яшагъанымызны бильмей эдик. Бир кунъ ёлда тесадюфен расткелиштик ве бу бизим сонъки корюшювимиз олмагъаныны экимиз де шубе этмеген алда айырылыштыкъ. Эсасы бу, демек мумкюн...

Бир кунъ кеч вакъыт сеферге кетмекте эдим. Авасы дерсинъ инсаннынъ омузларындан басмакъта. Коктен къармы, ягъмурмы, бир шейлер сепелемекте. Туман бутюн дагънынъ джапы бойлап созулып кеткен. Бутюн ёл бою кабинанынъ пенджересини темизлеп тургъан джам сюрткичлерни чалыштыртмакъ керек олды. Мен дагъ ёлунынъ эп ичерисине сокъуларакъ, Долан богъазына якъынлашкъан эдим. Эй, Долан, Долан. Тянь-Шаньнынъ къоркъунчлы бели. Омрюмнинъ нидже-нидже саифелери онынъле багълы. Къатнагъан ёлумнынъ энъ агъыр, энъ хавфлы ери де шу эди. Ёл йылан изи киби, къа о якъкъа, къа бу якъкъа бургъучланып кете. Копчеклер алтында эзилеп кететкъан киби оласынъ. Ёл къа сени отургъан еринъе мыкълап, артынъа япыштырып къоя, къа дюменге эгилесинъ. Машина сени ашагъы алып къача. Бунынъ устюне авасы да серт, ель эп сызгыра. Язмы, къышмы, Долан ичюн эписи бир. Бир анынъ ичинде бурчакъмы, ягъмурмы шыбалап башлай, я да къар бораны котериле, бир адым о якътаки месадфени коръмекнинъ чареси олмай. Бизим акъ сачлы Доланымызнынъ табияты ойле. Долан! Амма биз Тянь-Шаньлылар онъа алышыкъ эдик, эксери

вакытларда андан геджелери кече турганмыз. Мен бу акъта шимди къолайлыкънен икяе этмектем, лякин о заман бу акъта тюшюнмеге биле къоркъа эдик.

Долан якъынындаки дерелерден биринде юк машинасынынъ артындан етиштим. «Газ-51» машинасы экени аля даа акъылым-да. Догърусыны айткъанда мен онъа етмедим, аксине о токътап турган экен. Эки адам моторны тешкермектелер. Олардан бири ич те чекинмей ёлнынъ ортасына чыкъты, къолуны котерди. Ёлны къапатмамакъ ичюн олардан азачыкъ кечип токътадым. Яныма порсуна япынджасы шыр сув олган башында башлыгъы, яшы къыркъларда олса керек, къонур мыйыкълы, чырайы сытыкъ, козь-лери муляйим бакъкъан киши кельди.

– Ёл участкасына алып барса, йигит, – деди о манъа, – мотор чалышмай, трактор кетирмек керекмиз.

– Анги участкагъа? – деп сорадым.

Чюнки ёл тамир этив участкалары чокъ эди ве эр бирининъ арасы он-он беш километрден ибарет.

– Доландаки метеостанциягъа етмезден бираз бу якътакисине.

Бу богъазнынъ энъ юксек еринде, ёл участкасы исе еди километрлер къарарында ашагъыда, ёлдан азачыкъ четте, дёнюмде ерлешкен.

– Отурынъыз, – дедим, – алып барарым. Сонъра исе: – Бельки озюмиз бир чаресини тапармыз, – деп кабинадан тюштим, оларгъа ярдым этмек истедим.

Ёл тамирлейиджилерини эр вакыт урьмет эте эдим, олар бизим ичюн чекишелер.

– Не япа билесинъ онъа, кочъмей иште, – деди айдавджы.

Заваллы ушюген, череси морарып къалган, о ерли айдавджылардан олмагъаны корюнип тура эди, меркезден келеякъан олса керек. О этрафкъа шашкъын-шашкъын бакъмакъта. Олар участкагъа Фрунзеден нелердир алып кельмекте эдилер. Не япмакъ керек? Башыма бир меракълы фикир кельди. Богъаз ёлуна бакътым, авасы бозукъ, булутлар ашагъыда ялдамакъталар. Ниает, бир къараргъа кельдим. Тюшюнген шейим о къадарлыкъ эмиетли олмаса да, меним ичюн о заман буюк бир инкъилябий вакъиа олып корюнген эди.

– Тормозынъ еринъдеми, – деп сорадым айдавджыдан.

– Ана санъа бир шей даа... Бойле ерлерде тормозсыз юрю-лирми?! Мотор чалышмай, дейим де санъа!..

– Тросынъ бармы?

– Сонъ? Олса не?

– Кетир мында, машинамгъа багълайыкъ.

Экиси де турган еринден къыбырдамай, манъа инамсызлыкънен бакъып туралар.

– Делирдинъми, не? – деди айдавджы сакин давушле.

Табиатым ойле, бильмейим о яхшымы, яманмы, башыма бир фикир кельдими, етти. Янып-куйсем де эписи бир оны омюрге кечирмем керек, vessелям!

– Кель, достум, кель, тросны багълайыкъ. Къуран опеим, алып барырым.

– Быракъ шуны! – деп элини силькти айдавджы. – Бу ерлерде бойле иш япмакъ мумкюн олмагъаныны бильмейсиньми? Быракъ, сенинь айткъанынь оладжакъ шей дегиль, бар, джоюл, ёлуньдан къалма...

О меним энъ къыйметли риджамны ред эткен киби кельди манъа, джаным пек агъырды...

– Эй, сени эш-шек, къоркъакъ! – деп машинам бетке юрдим. – Къана кеттик, юрюньиз! – дедим мыйыкълы кишиге, сонъундан анълагъаныма коре о ёл тамир эткен усталардан бири экен.

– Токъта! – деп мени токътатты о ве черемге джиддий бакъты, айдавджыгъа:

– Тросны кетир, – деди.

О шашмалагъан киби олды:

– Озюньиз джевап берирсиньиз! – деди сафдашына. – Машина сизинь элинъизде, Байтемир ака.

– Эпимиз джевапкъармыз! – деди о къыскадан.

Мен оны бегендим. Бойле инсанларны урьмет этесинь.

Биз машинаны менимкине илиштирип ёлгъа чыкътыкъ. Башта яхшы-яхшы кеттик. Долангъа якъынлашкъан сайын ёл тёпеге котерилип, де янашалап, де ашагъы энип кетмекте эди. Юрьмеси агъырлашты. Мотор кученип, ынъранып башлады. Ёкъ, не къадар инълесень инъле, эпси бир бутюн кучюньни ишлетирим, деп тюшюндим. Доланда юрмек не къадар мушкюль олса да, эпси бир машиналарда азмы-чокъмы сакълы кучь олгъаныны эр даим дуя эдим. Ёлнынъ феналыгъыны назаргъа алып, юкни даима етмиш фаиз эксик алмагъа тырыша эдик.

Лякин мен о заман бу акъта тюшюнмеген эдим. Тюшюнип отурмакънынъ вакъты дегиль эди. Курештен эвель спортчыларда гъалебеге ишанч кучю пейда олгъаны киби, менде де шимди тыпкъы ойле муджизели кучь бар эди.

Ойлагъан шейимни сынап бакъмакъ, макъсадгъа иришмек, машинаны мензильге алып бармакъ, оларгъа ярдым этмек... Лякин теэссюф ки, буны омюрге кечирмек ойле къолай дегиль экен.

Машинам къалтырап, титреп башлады. Дым ава кабинанынь пенджерелерине урулып, джамларыны бонъарлай эди. Къайдандыр булутлар япырылып кельди, копчеклер тюбюнде ялдап, ёл бойлап кеттилер. Ёл исе дёнюмлерде тим-тик котерилип, кескин бурулып кетмекте. Япкъан ишиме пешман этип башладым, адамларгъа бир зиян кетирмесем яхшы амма... Машина дегиль, озюм къан терге баттым. Шапкемни, фуфайкамны, рубашкамны

эписини чыкъарып быракътым. Устюмден аммамдаки адам киби був котерильмекте эди. Шакъамы я: манъа тиркельген машина-нынъ юкю де баягъы, яхшы ки, Байтемир басамакъ устюнде тура. Манъа сес чыкъаргъан алда, арттакине ишмарнен арекетни алып бармакъта. Къыйыш-мыйыш, дерели-тёпели ёлдан тырмашып кетеркенмиз, фелякеттен къуртулмакъ ичюн, сабыр-такъаты тюкенип, ахыры машинадан сычрап тюшер беллеген эдим. Аксине, о озь еринде къавий турды.

Дагъ тёпесинде тургъан къартал киби кабинагъа япышкъан эди. Онъа бакътым череси дерсинъ таш киби къатып къалгъан, сув тамчылары янакъларындан, мыйыгындан акъып тюшмекте, гонъю тынч. Чересинде бир тюрю къоркъу, эеджан ёкъ.

Биз бир юксекликтен даа кечип олсакъ, мензильге етеджекмиз. Бу вакыт Байтемир пенджерере эгильди:

– Мукъайт ол, огюмизден машина келе! Сагъга таба ал, – деди.

Мен машинаны сагъга бурдым. Дагънынъ тёпесинден бир машина тюшюп кельмекте. Джантайнынъки! Энди эр шей битти, хавфсызлыкъ муэндиси мени яхшы да отуртыр. Джантай эписини тизиштирир. О эп якъынлашмакъта. Дюменге япышкъан, гъает джиддий корюниште кельмекте.

Бизлер ян-янаша кельдик. Кабиналарымызнынъ пенджерелери ян-янаша кельгенде Джантай озюни арткъа быракъты, сары сачлы башыны салады. «Ах сени иблис! Тилинъ къашынса, агъзынъа кельгенини айтабер!» – деп тюшюндим. Ниает, юксекликке чыкыкъ, ёл ашагъы бираз къыялап кете, богъаздаки шу сонъки кечишни де эльде этсек, ёлны тамирлев участкасына буруладжакъмыз. Машинаны о тарафкъа бурдым. Эр алда сюйреклеп кетирдик де! Моторны сёндюрдим, бир шей эшитмейим... Къулакъларым тынып къалгъан. Ялынъыз мен дегиль, бутюн дюнья дерсинъ терен юкюгъа далгъан. Бир шей эшитильмей эди. Байтемир ерге сычрап тюшеркен, къулакъларым бирден ачылды. Кабинадан сюйренип тюштим, басамакъ устюне отурдым. Нефесим тутула, къыбырдамагъа чарем ёкъ, бунынъ устюне богъазда ава етишмей. Байтемир чапып келип, омузларымынынъ устюне фуфайкамны быракъты, башыма шапкеми бастырып кийсетти. Арттаки машинадан чырайы агъаргъан айдавджы да топпалап кельмекте. О огюме чонкъайып отурды, сигарета узатты. Эллерим къалтырай, сигаретаны алдым. Эпимиз бирер тютюн якъкъан сонъ озюмизге келип башладыкъ.

Менде кене анавы терс-мезеплик къозгъалды.

– Сонъ, насыл?! – дедим мен. – Коръдинъми?! – айдавджынынъ омузына урдым, о ерге чёкеледи. Сонъра учюмиз де бири-биримизнинъ омузларымызны, аркъаларымызны шамарлап, къычырышып, шакъылдап-шакъылдап кулerek къыямет къопардыкъ...

Ниает, сустыкъ, кене тютюн якътыкъ. Мен урбаларымны кийдим, саатке бакътым, кетмек керек олгъаныны хатырладым.

– Айды айса, мен кетейим, – дедим.

Байтемирнин чырайы сытылды:

– Ёкъ, эвге кирейик: мусафиримиз олурсын! – деди.

Меним вакътым ёкъ эди.

– Саг олунъыз! – деп миннетдарлыкъ бильдирдим. – Ич де чарем ёкъ. Эвге кирип кечмек керек, къадыным беклейдир.

– Къалгъайдынынъ даа. Бир шишени патлатыр эдик, – деди янынъ достум айдавджы йигит.

– Зорлама! – деп онынъ сёзюни больди Байтемир. – Къадыны беклей экен. Адынъ не я сенинъ?

– Ильяс.

– Яхшы кетебер, Ильяс. Чокъ саг ол, бизни бир белядан къуртардынъ...

Байтемир машинанынъ басамагы устюнде мени баягы ерге-дже озгърды. О сессиз меним элимни алып сыкъты, машинадан тюшип кетти. Баягы кеткен сонъ кабинадан башымны чыкъарып бакътым. Байтемир тюшкен еринде тура эди. Элинде шапкеси, башыны эгген алда, тюшюнджели турмакъта. Бойлеликле бизлер айрылыштыкъ.

Амма мен о гедже сабагъадже джан талаштым. Яхшы да сувукълангъаным. Эвге кельгенде бир шей ёкъ эди. Ашымны ашадым. Асельге бутюн вакъианы сёйлеп отурмадым. Ёлда биревлерге ярдым эткеним ичюн кечке къалмамны айтып ташладым. Мен асылында Асельден бир шей гизлемей эдим. Догърусыны айткъанда онъа бойле вакъиаларны бильдирмекнинъ файдасы ёкъ эди. О бусыз да меним акъкъымда чокъ раатсызлана эди. Омюримде бойле вакъианынъ олувы биринджи кередир. Биринджи кере бу ёлларда озъ кучюмни сынап бакътым. Хасталанмагъан олсам, бу вакъианы эртеси куню унута биле эдим. Лякин бутюн гедже сандыракълап яткъаным. Гуя кене ёлдам, кене чекишем, череме кучлю къар бораны урула, нефес алып оламай къыйналдым. Дюмен дерсинъ эллери-ме япышып къалгъан. Огюмизде исе сынъырсыз дагъ ёлу. Машина тыныш бильмей тёпеге тырмаша, сонъра бирден ашагы шувулдап кете... Энди хасталыкънынъ учюнджи куню бираз озюме кельдим. Ондан сонъ кене эки кунъ яттым. Алым бир къарар олып башлады, еримден турмакъ истедим, амма Асель мусааде этмедиди. Эки кунъ даа тёшекте ятмагъа меджбур этти. Онъа бакъып шашып къалдым. Мен хаста яттыммы, ёкъса омы? О къадар къасеветленген, козьлерининъ тюбю алкъалангъан, мос-мор, азгъан-тозгъан, уфюрсенъ йыкыладжакъ, элинде исе яш бала. Ёкъ бойле олмасы мумкюн дегиль, деген къараргъа кельдим. Тёшелип ятмагъа акъкъым ёкъ. О бираз раатланмакъ керек. Еримден турдым, кийинип башладым.

– Асель! – деп къычардым алчакъ давушнен, чюнки огълумыз юкълэй эди. – Кюмшуларнен лаф этип бакъса, разы олсалар Саметни къалдырып, киногъа барып келейик де!..

О чапып келип мени кене кроваткя яткызды. Манья тикленип бакты. Козьяшларыны тутмагя тырышты, лякин олар янакялары устюнден акып кеттилер, дудакялары кялтырады. Асель чересини коксюме кьойды, ичин-ичин агълады.

– Санья не олды, Асель? Не олды? – дедим шашмалагъан алда.

– Сизинь тюзельменъиз ичюн пек кьуванам.

– Озюм де кьуванам, лякин не ичюн агълайсынъ? Бираз кейф-сизленген экеним, сонъ не олгъан? Аксине бир кьач кунъ сенинъле берабер олдым. Саметнен де ойнап тойдым. Огълумнынъ энди дёртаякялап башлагъан, энди исе юрмеге интылгъан энъ гузель, энъ татлы вакъты. Догърусыны айткянда, кене ойле хасталансам, разы эдим, – дедим онья эришкен алда.

– Быракъыныз шуны, керекмей! – деп джекирди Асель.

Кроватта яткан огълумыз уянды. Асель оны котерип алды. Учюмиз кровать устюнде авнадыкъ, Самет исе аювчыкъ киби озюни о якътан-бу якъка ата, бизни тепкелей эди.

– Мына коресинъми, насыл яхшы! – дедим онья. – Сен исенъ? Токъта сен даа ана-бабанья койге де барырмыз. Гунахларымызны багъышламасынлар бакъайым. Саметни корьселер эр шейни унутырлар...

Эльбет, койге барып, афу сорамакъ ниетинде эдик. Бунынъ ичюн иш еринден раатлыкъ алмакъ, Асельнинъ ана-бабасындан сой-сопларынадже бахшышлар азырламакъ керек эдик. Анда бош эльнен бармазсынъ, эльбет.

Бу арада кыш да кельди. Тянь-Шаньнынъ кышы пек кьатты. Кучлю боранлар ве дагъдан кьар кочюв адиселери сыкъ-сыкъ ола. Бойле вакъытларда айдавджыларнынъ иши даа да агъырлаша, ёл тамирлейиджилернинъ вазieti де чокъ эйи олмай. Олар дагъдан кочюп тургъан кьар уюмлерини озь вакътында ёкъ этмек кереклер. Энъ эсасы кьар уюрилип кочмеси мумкюн олгъан ерлерни сечип, оны патлатып, дерьал ёлны темизлей эдилер. Догъру о заманки кыш баягъы енгиль кечкен эди. Бельки манья ойле корюнгендир. О йылы бизим автобазагя умютсизден балабан кьошма вазифе берильди. Догърусыны айткянда бунья бизлер себепчи, шахсен мен тешеббюсчи эдим. Мен бунынъ ичюн бир вакъыт пешман олмадым, аксине догъру яптым, деп саям. Амма меним башыма кельген бутюн мусибетлер шундан башланды гъалиба. Вакъиа бойле олып кечкен эди.

Бир куню автобазагя кьайтып кельдим. Асель Алибек Джантуриннинъ кьарысына кучюк бир богъчачыкъ ёллагъан эди. Мен машинаны оларнынъ эви бетке бурдым, дюдюк чалдым. Алибекнинъ кьарысы чыкты. Онья богъчачыкны бергенде:

– Алибек эвдеми? – деп сорадым.

– Ёкъ, даа кельмеди...

– Анда о, ёлдамы?

– Ёкъ бугунь ёлгъа чыкъмады, сонъра таба бараджакъ экен. Не ичюнدير анда-мында чапкъалап юре. Айткъанына коре Хытайлы ишчилер автобазагъа телеграмма ёллагъан эмишлер.

– Я анда не олгъан экен?

– Завод ичюн керестелерни аджеле алмакъны риджа эткенлер.

– Насыл кересте экен? Синьцзянда къурулмакъта олгъан кой ходжалыгъы машиналары заводы ичюнми?

– Бильмейим, Ильяс. Сонъдан эшитирсинь.

– Шимди Алибек анда экен?

– Анда оладжакъ. Юк тюшюрюв станциясында даа, эр кес анда, эшелонлар кельген эмиш.

Мен де машинамны анда айдадым. Не бар экен анда, меракъландым. Ниает, келип еттим. Бизим юк тюшюрюв станциямыз дерее, гольден азачыкъ четте ерлешкен олып, демир ёлнынъ сонъки станциясында эди. Анда шамата, къаранлыкъта бир шейни анъламакъ зор эди. Дере беттен савурылгъан рузгяр электрик диреклериндеки чыракъларны саллай, шувултынен шпалларны ялап кечмекте. Вагонларны тиркеп алгъан паровозлар о якътан-бу якъкъа юрмектелер. Энь кенардаки ёлда тургъан кран вагонлардаки тенеке тасмалар иле багълангъан ящиклерни тюшюрмекте эди. Янъылмагъаным. Бу Синьцзяндаки машина япыджылыкъ заводына ёлланыладжакъ транзит юклер эди. Анда пек балабан иншаат къурулмакъта. Анда мен де бир къач кере баргъан эдим.

Автобазамазнынъ бир чокъ машиналары анда эди. Лякин даа кимсенинъ машинасы юкленмеген. Айдавджылар недир беклемектелер. Олар озь машиналарынынъ кабиналарында, басамакъларында отурмакъталар. Базылары ящиклерге даянып туралар. Оларнен селямлаштым... Лякин манъа кимсе къулакъ асмады. Папиросларыны тютеткен алда сусмакъталар. Четте отургъан Алибекни корьдим. Онынъ янына бардым.

– Селям, Алибек!

– Селям!

– Не япасынъыз, я? Телеграмма алдынъызмы?

– Э. Заводны муддетинден эвель ишке башлатаджакъ экенлер.

– Сонъ не олгъан?

– Энди эр шей бизге багълы.

– Керчекми?

– Корьмейсиньми, бутюн ёлнынъ четлери юкке толгъан. Даа да чокъ келеджек экен. Оларны не вакъыт ташып етиштиреджекмиз? Адамлар анда бизге ишанып беклемектелер... Олар ичюн эр бир кунь гъанимет.

– Сен оларны не ичюн манъа айтасынъ? Меним бу ишлернен не алып береджегим бар?

– Не алып береджегим бар?! Бу не демек, ёкъса башкъа мем-

лекетпен кельдиньми? Ёкъса бизлерге не киби месюлиетли иш берильгенини аньламайсынъмы?

– Аллах, Аллах, делиргенсинъ! – деп тааджиплендим. Четке чекильдим.

Ящиклер артындан насылдыр сес кельди. Автобазанынь башы Омонкъулов корюнди. О быджагынынь этегинен ельни теналандырды, папирос тютетти, сонъра сускъан алда эпимизге бакъып алды.

– Ишлер бойле, достлар, – деди о, – назирликке телефон этип бакъарым, бельки ярдым ёлларлар. Амма бунъа бир тамам инанмакъ олмаз. Не япмакъ керек олганыны шимди озюм де бильмейим.

– Буны эплештирмек зор меселе, Омонкъулов! – деди кимдир. – Юклер пек агъыр, къаба, юклемеге де, ерлештирмеге де къолайсыз. Когертеге эки-учь данеден зиядеси сыгъмай. Гедже-куньдюз чалышсакъ биле, Аллагъа шукюр, баарьни тападжакъмыз.

– Иш анда даа, – деди Омонкъулов. – Амма чаресини тапмакъ керекмиз. Яхшы, шимдилик эвлеримизге кетейик. Сизлер де озюньиздже тюшюнип бакъынъыз!

О «газикъ» отурып кетти. Айдавджылардан кимсе еринден къыбырдамады. Олар не ичюндир кетмеге ашыкъмадылар. Къаранлыкъ кошечикте отургъан бир адам, озь башына гьомурданды:

– Олмайджакъ шей! Эки аякъны бир къончкъа сокъмакъ олмаз! Бу акъта эвельдже тюшюнмек керек эди! – деп еринден турды, папиросыны кенаргъа атты, машинасына тараф кетти.

Айдавджылар онынъ сёзини макъбул корьдилер:

– Бизде эр вакъыт ойле ола, иш сыкълет олса бизлерге къуртарыньыз, достлар, деп япышалар.

Адамлар онынъ устюне джекирдилер.

– Бу халкъ иши, Исмаил, сен исе базардаки шаплавуз къадындар киби гьомурданасынь!

Мен бу тартышувларгъа къошулмадым. Амма, къафама бирден бир фикир кельди. Богъазда агъыр юк машинасыны насыл этип сюреп кеткенимни хатырладым. Чыдап турмадым, эр вакъыттаки киби къызыштым:

– Тюшюнип отурмагъа не бар? – деп ортагъа атылып чыкътым. – Машиналаргъа тиркеме илиштирмек керек!

Кимсе сес чыкъармады. Базылары манъа чевирилип бакъмады биле. Бойле фикирни ялынъыз серсемлер айта биле. Джантай явашчыкътан сызгырып алды:

– Корьдинъизми!

Мен оны сесинден таныдым. Тургъан еримден этрафыма бакътым, олып кечкен вакъианы тафсилятлы аньлатмагъа истедим. Насылдыр мазаллы бир йигит ящик устюнден сычрап тюшти, къолчагыны янындаки йигитке берди, манъа якъын кельди, якъамдан тутып, озюне чекти:

– Къана «уф-ф» дечи! – деди.
– Уф-ф! – деп уфюрдим мен.
– Сархош дегиль! – деди о, якъамны ёлларкен.
– Айса серсемдир, – деди о йигитнинъ досты, экиси де, машиналарына отурып кеттилер.

Башкъалар да кетмеге азырланды, ерлеринден турдылар. Бир вакыт бойле кульгюнчли алгъа тюшмеген эдим! Ер ярылмады да ерге кирмедим.

– Токътанъыз! Анда кетесинъыз! – деп айдавджылар арасында чапкъаладым. – Мен шакъа этмейим, акъикъатен де тиркемелер алмамыз мумкюн...

Меним яныма бир къарт айдавджы кельди, ачувнен:

– Мен мында айдавджы олып чалышып башлагъанда сен даа шансыз чапкъалап юрген бир бала эдинъ. Тянь-Шань оюн мейданы дегиль, сени тап аджыдым, халкъ ичинде масхаралыкъ япма! – деди.

Адамлар кулюше-кулюше озъ машиналарына кетип башладылар. Мен кийик давушнен багъырдым:

– Сизлер айдавджы дегильсинъыз, кызтекелерсинъыз!..

Буны бефтан япкъаным. Башыма беля ачтым. Эр кес токътады, меним устюме япырылып келе башладылар:

– Не дединъ, иблис! Инсанларнынъ аятынен ойнамакъ истейсинъми?

– Янъылыкъ! Мукафат алмакъ истей! – деп кычырды Джантай.

Сес-шамата къопты, адамлар мени эскенджеге алдылар, ящиклерге тиредилер:

– Масхара, бизнен ойнамакъ истейсинъми?!

– Салла бурнуна!

– Сумрюкли, бурнуныны силь!

Тозымны савурсалар керек, деп тюшюндим, ерде яткъан тахтаны къапкъач этип алдым.

– Къана чекилинъыз, ёл беринъыз! – деп бир йигит сызгыргъан алда манъа догъру юрди. Бу Алибек эди.

– Тынчланынъыз! – деп багъырды о. – Сен, Ильяс, анълатыпча айт. Тездже анълат!

– Нени анълатайым! – дедим мен нефесим тутулгъан алда. Чюнки агъыз ачып етиштиралмадым, якъамдан тутып чеккеледилер, кольмегимде бир дёгме къалмагъан эди. – Мен богъазда бир юк толу машинаны ёл тамирлейиджилернинъ участкасына алып баргъан эдим. Айтаджагъым шу!

Йигитлер инанмадылар, сустылар.

– Сонъ, чекип олдынъмы? – деп сорады кимдир шубеленген алда.

– Эльбет, Доландан та участкагъа алып бардым.

– Олян, шашыладжакъ шей де бу! – деди кимдир тааджипленген алда.

– Озь башына сандыракълай иште, – деди кене кимдир.
– Серсемлер сандыракълай билелер. Буны Джантай да корьген эди. Эй, Джантай, къайдасынь? Айтса, корюшкенимиз акъылынъ-дамы?

Лякин Джантайнынь сеси чыкъмады. Дерсинъ ер ярылган да, анда кирип кеткен. О иблисни кореджек козюм ёкъ эди. Акълы экеним. Адамлар озъара кычырышып башладылар. Мени акълаганлар да олды. Арадан бир эшек тюртюп чыкты, эр кесни бу фикирден къайтарды.

– Олмайджакъ шей, лаф патлатмакынынъ файдасы ёкъ! – деп гьомурданды. – Бельки о ишни бир кере япкъандыр. Бойле адиселер азмы? Бизлер яш балалар дегильмиз. Трассамызда тиркеменен юрмек ясакъ экенини бильмейсинъизми? Бунъа кимсе разылыкъ бермез. Эмек хавфсызлыгы муэндисине бу акъта айт да бакъ, насыл джевап алыр экенсинъ. Кирмеге тешик тапамазсынъ. Сизинъ кибилери ичюн башыны белягъа сокъмаз. Лафнынъ догърусы бу!

– Э, быракъса шуны, – деп сёзге къатылды кене бириси. – Мусааде этмезлер, дегенинь не? Мына, Иван Степанович, отузынджы сенелерде полуторка машинасында боъаздан биринджи кере кечкен. Онъа да мусааде этмегендирлер. О озъбашына япкъан бу ишни. Озюнинъ даа башы сагъ...

– Э, керчектен де ойле олган эди, – деп тасдикълады Иван Степанович. – Амма шимди шубеленмектем: бу ерден атта язда да кимсе тиркеменен кечмеди. Шимди исе къара кыш.

Индемей турган Алибек сёзге къатылды:

– Етти алектелгенимиз. Ильяснынь теклифи даа сыналмаган олса да, тюшюнип бакъмакъ керек. Лякин та сенинь айткъанынь киби дегиль, Ильяс. Бойле япмакъ олмаз. Башта бунъа азырлыкъ корьмек, сынамакъ керек... Къуру лафнен шимди бир шей исбатлап, оламазсынъ...

– Исбатларым! – дедим мен онъа. – Сизлер ойлап, фал бакъып отургандже, мен исбатларым! Ана о вакыт ишанырсынъыз! – бурулып машинамгъа тараф юрдим, автобазагъа кеттим.

Эр бир инсаннынь озъ табияты, кылыгы бар. Дюмен башында олсам да не машинаны, не де ёлны ис этмекте эдим. Дерт, элем, джан агърысы бутюн вуджудымны сарып алган эди. Олып кечкен сёзлер, арекетлер джанымны якъмакъта эди. Ёкъ, мен сизлерге исбатлап бериirim! Инсаннынь сёзюне инанмакъ керек экенини исбатларым... Кульмек, акъаретлемек не олганыны корерсинъиз. Алибекке де шаштым. Тюшюнип бакъмакъ, азырламакъ, сынап бакъмакъ керек эмиш! Буларнынъ эписи меним ичюн бир капик! Мен бу ишни хамырдан кыл сувурып алган киби эда этерим, ким экенимни косътериirim.

Машинамны гаражгъа кирсеткен сонъ да онынъ этрафында

баягы айланып юрдим. Бойле бакъкъанда баягы озюмни эльге алган киби корюнсем де, гонълум пек раатсыз эди. Мен ялыньыз бир шей акъкъында, озюмнинъ акълы экенимни насыл исбат этсем экен, деп тюшюнем. Фикримни аньлатмакъ, исбат этмек ичюн башлыкъларгъа бармакъны, оларнынъ итиразларыны динълемекни истемейим. Эр шей аньлашылды. Машинагъа тиркемени илиштирип, ёлгъа чыкъмакъ керек, весселям. Мен бу ишни мытлакъа япмакъ керегим. Амма тиркемени манъа ким береджек, оны автобазадан Тянь-Шань ёлуна алып чыкъмагъа ким изин береджек?

Бойле тюшюнджелер иле гараждан чыкъып, азбар ичинде доландым. Акъшам къаранлыгъы энип башагъан эди. Ялыньыз диспетчерханеде ярыкъ корюне. Мен токътадым, я диспетчер. О эписини япа биле де! Бутюн ишлер онынъ элинде. Мен о тарафкъа ашыкътым. Занымджа бугунъ Хатидже невбетчидир. Ойле исе даа да яхшы. О меним риджамны ред этмез. Мен джинает япмагъа азырланмайым да. Аксиндже япаджакъ ишим эр кес ичюн файдалы. Ишни япмакъ ичюн манъа ярдым этеджек.

Диспетчерханеге якъынлашыркеним, баягыдан берли догъру къапыдан ичери кирмегенимни, пенджеречиктен мураджаат эткенимни хатырладым, шубелендим. Къапы бирден ачылды. Босагъада Хатидже турмакъта эди.

– Санъа келе эдим, Хатидже. Яхшы да мында экенсинь!

– Мен кетем.

– Яхшы, юр, эвинъизгедже озгъарайым.

Хатидже манъа тааджипленип, шубеленип бакъты, йылмайды:

– Кеттик, – деди.

Биз ёл бою кетмектемиз. Орталыкъ зиндан киби къаранлыкъ. Голь беттен далгъларнынъ шувултысы эшитильмекте. Кучъю рузгяр эсметке. Хатидже рузгярдан сакълангъан алда къолтугъыма сокъулды.

– Ушюдинъми? – дедим мен.

– Сенинъле берабер олсам ич де ушюмем! – деди о.

Хатидже кене бир шейлер айтаджакъ олды, лякин сусты, багърыма даа да зиядедже сокъулды. Бунъадже эеджанланмакъта эдим, энди бирден озюмни сербест ис эттим.

– Ярын не вакъыт невбетчисинъ, Хатидже?

– Экинджи сменада.

– Сенде ишим бар. Пек муим. Эр шей санъа багълы...

Ёл бою онъа эр шейни айттым, аньлаттым. Башта сёзлериме къулакъ асмады, лякин мен эп онъа аньлатмагъа тырыштым. Бурулышта, ышыкъ тюбюнде токътадым. Хатидже бир къараргъа келип оламай турды.

– Эй, Ильяс! – деди о тюшюнджели алда, козьлеримнинъ ичине бакъты. – Бу ишлернен нафиле огърашасынъ!

Лякин манъа ярдым этеджегини дуймакъта эдим. Онынъ къол-тугъындан туттым:

– Нафиле дегиль. Манъа инан! Эр шей еринде оладжакъ. Сонъ анълаштыкъмы? – дедим.

Хатидже теренден кокюс кечирди.

– Сен айткъан сонъ мен даа не япа билем, – деди, яхшы деген киби башыны салады.

Мен севинген алда оны омузларындан къучакъладым.

– Аслында йигит олып догъманъ керек экен, Хатидже! Айды, ярынгдаже! – деп элини къавий сыкътым. – Эпси кягъытларны азырла, яхшымы?

– Не ичюн о къадар ашыкъасынъ? – деп элимни йибермеди. Сонъра бирден деньишти. – Яхшы, кетебер... Ятакъханегеми?

– Эльбет, Хатидже!

– Хайырлы акъшамлар, – деди о.

Эртесине бизде техника тешкерюви олды. Автобазадаки адамлар тарсыкъып башладылар. Чюнки инсанлар илле бир шейлер тапып, акт язмагъа тутуналар. Не къадар баш агърысы. Лякин оларнынъ озълери пек де урдым дуймаз адамлар. Олар план муджиби озълерини сыкъмадан чалышмакъталар. Машинамдан къоркъум ёкъ, лякин олардан четте олмагъа тырыштым. Хатидже невбетчиликке кельгендже вакътны созмакъ керек. Менимле кимсе лаф этмей, кимсе яныма кельмей, кимсе тюневин олып кечкен лакъырдыларны хатырламай. Адамлар буны акъылларына биле кетирмейлер. Эр кес техника козьэтиюдден тездже кечмеге, ёлгъа чыкъмагъа ашыкъа эди. Лякин не ичюндир меним ичимни мышыкълар тырнамакъта.

Техника козьэтиювинден уйледен сонъ кечтим. Инспекторлар да кеттилер. Эр ер бошاپ къалгъан эди... Азбарнынъ ичинде тиркемелер турмакъта эди. Олардан эксери вакъытларда тегиз ёлларда файдаланыла. Мен оларнынъ янына насыл бармакъ мумкюн олгъаныны козьден кечирдим. Олардан энъ четтекисини сайладым. Дёрт копчекли арабачыкъ. Бунынъ ичюн не къадар эзие-ет чектим... О заман мени илериде нелер беклегенини бильмей эдим. Яхшы тойып ашадым, бираз раатланмакъ ичюн ятакъханеге кеттим. Ёл хавфлы эди. Эпси бир козь юмуп оламадым. Вакъытны пек агъыр кечирдим. Орталыкъ къаранлыкълашып башлагъанда автобазагъа бардым.

Хатидже мени беклемекте эди. Эр шей азыр. Мен оны раат-сызламамакъ ичюн тез-тез ёлланманы алып, гаражгъа ашыкътым. Чапып кетеркеним, къафамда «Битти энди мен сизлерге не япмакъ истегенимни косьтериirim», деген фикир доланмакъта. Машинамны тиркеменинъ янына алып бардым, оларны бирлештирдим. Моторны кочюрдим, этрафны козьден кечирдим. Кимсе корюнмей. Тек тамир устаханесинден чыкъкъан такъыр-тукъурлар

ве гольде далгъаларнынъ ялыгъа келип урулгъанда котерильген шалап-шулуп давушлары эшитильмекте эди. Кокте бир дане де йылдыз корюнмей. Мотор чалышып турмакъта. Меним юрегим де дюк-дюк этип урмакъта. Бир тютюн ичмек истедим. Папирос якътым, лякин оны четке аттым... Къапы тюбюнде мени къаравул токътатты.

– Токъта, анда кетесинъ? – деди.

– Юк алмагъа, акъсакъл, – дедим мен озюмни первасыз косъ-термеге тырышкъан алда. – Мына ёлланмам.

Къарт къыгъытны джиддий козьден кечирди. Лякин улыкюн ярыкъта бир шей корюп оламады.

– Вакътымны алма, акъсакъл! – дедим сабырсызлыкънен. – Ишим пек аджеле...

Машинаны ве тиркемени яхшы юклеп, ёлгъа чыкътым, тынчландым. Тютюн якътым. Сонъра дюмен башына яхшы ерлешип отурдым, ярыкъларны якътым, газгъа бастым. Этраф машинанынъ ышыгындан ярыкъланды. Ёл бом-бош. Суръатны истегенини къадар котере билесинъ. Пешимден тасырдап кельмекте олгъан тиркеменинъ бир тегизде, вызнен кетмекте олгъан машинагъа бир тюрю агъырлыгъы ёкъ эди. Дёнюмлерде машина бираз четке чыкъаркен дюменни башкъармакъ баягъы четинлеше эди. Амма буларгъа чокъ къулакъ асмамагъа тырыша эдим. Доланны эльде этерим, Синьцянгъа да барып чыкъарым! – деп къычырдым.

Ёл тегиз олгъан ерлерден чареси олгъаны къадар тездже юрге-ге арекет эте, яры геджегедже Долангъа уджюм этмек ниетинде эдим. Базы вакъытларда суръатны къачыргъаным. Лякин дагъ ёлу башлангъанынен явашча, мукъайтлыкънен кетмек керек олды. Мотор яхшы чалыша. Тёпеге котерильмек ашагъы тюшмектен енгильдже эди. Ашагъы тюшеяткъанда тиркеме гъызылдап келип, машинагъа урула ве онынъ сакин кетмесине кедер эте эди. Эр адымда машинаны чаналатып, суръатны эксильтмек ве дюменни къавий тутмакъ керек олды. Башта озюмни баягъы яхшы туттым, ойле-бойле деньишмелерге къулакъ асмадым, лякин сонъундан раатсызланып башладым. Даа ёлда не къадар тёпеликлер, алчакълыкълар бар. Оларны бириси сайгъан экенми? Мен рухтан тюшмедим. Зарары ёкъ, деп озюмни озюм тынчландырдым. Богъазгъа котерилеяткъанда баягъы кучъ топларым. Андан, эльбетте, кечерим. Лякин мен не ичюндир шимди о вакъыт башкъа машинаны алып кеткен вакъыттан да чокъча зорланам, деп тюшюнип отурмадым.

Долан эп якъынлашмакъта. Машинанынъ ышыгы гедже къапкъаранлыкъ деренинъ сиярып корюнген къаяларыны сыйпап кечмекте эди. Беяз къалпакъларыны бастырып кийген бу къаялар ёлнынъ устуне асылып туралар. Чыракъ ярыгында япалакъ-япалакъ къар данелери йылтырап корюнип башлады. Тёпеден руз-

яр учурып тюшюредир, – деп тюшюндим. Амма олар кет-кете кабинанынь джамларына япышып, ирип ашагы саркъа эдилер. Демек, къар ягмакъта. О яваштан ягса да, сылакь эди. Бунъа да не бар эди!... – дедим ачувнен. Джам сюрткичлерни чалыштырып башлады.

Боъазнынъ тёпеликлери башланды. Мотор кученип, къаранлыкь-та эп огге ынтылувы къонъузны хатырлатыр эди. Ниает, мензильге келип еттим. Энди огюмде ашагы къыялап кеткен узакь ёл... Моторнынъ гурюльтиси эксильди, машина ашагы энип башлады. О якькъа-бу якькъа пешик киби салланып кетмекте. Мен артта тиркеменинь ёл бою гурюльдеп келип, машинагъа урулгъаныны дуяп кетмекте. Бу гъыджырды меним зытыма тийип, белимни, билеклеримни агьырттыргъан киби кельди. Копчеклер тормозгъа итаат этмей, сылакь къар тайып кетмекте, машина бир силькинди, дюмен элимден чыкьты, шакьыр-шукьур давушлары алтында, ёл бойлап къыялап ашагыгъа ель киби учып башлады. Мен деръал машинаны токътаттым. Ёлны девам этмекнинъ чареси ёкъ эди. Аякъларым-эллерим джансызланды.

Машинанынь ярыгъыны да, моторны да сёндюрдим. Агъач кесильген эллерим ашагы салынып къалдылар. Мен отургьычкъа къавийдже отурдым, таш киби къатып къалдым, гъыжылдап нефес алгъанымны озюм де эшите эдим.

Бираз бойле отургъан сонъ, озюме кельген киби олдым, папирос якьтым. Этрафым сим-сия зиндан киби, сукьонетлик багърында ялынъыз кабинанынь аралыкъларындан ель кирип турмакъта. Огге даа нелер оладжагъыны тасавур биле этип оламайым. Мындан тёпеге догъру къыялыкь бойлап, юксеки-алчакьлы, къыйыш ёллар девам этмекте. Бу – мотор ве эллернинъ азабы. Бу дагънынъ джапындан йылан изи киби кеткен ёллар иле юкъарыгъа тыныш бильмей сюрекленип чыкъмакъ демектир.

Огге, юкъарыгъа, арткъа, кене огге-арткъа, кене ве кене... Амма тюшюнип отурмагъа вакьтым ёкъ. Къар эп сыкъарлай. Моторны кочюрдим. Машина окюрди, тёпеге котерилип башлады. Тишлеримни сыкьтым, йылан изи ёл бойлап кетебердим. Ниает юксекликке де чыкьтым. Энди ёл тамирлейиджилер участкасына бурулып кеткен дёнюмгедже ашагы кете. Ондан сонъра богъазгъа котерильмек керек. Бир чаресини тапып ашагы тюштим. Дёрт километр кельген тегиз ёлдан ель киби учып кеттим. Сонъра юксекликке котерильмек керек... Лякин баягы тез юрмем чокькъа бармады, явашламагъа меджбур олдым. Дюменни къавий туттым, озюмни арткъа быракьтым. Булут парчалары арасындан йылдызлар корюнип башлады. Машинам токътады, кетмеге кучю етмеди. Копчеклер бир ерде айланаракь четке таймакъталар... Мен эп тирельдим:

– Къана, бираз даа! Азачыкъ даа! Кыбырдан! – деп кычырдым.

Созыкъ-созыкъ инълемекте олған мотор къалтырады, титреди бирден сѣнди. Машина арт-артына кетип башлады. Бар джаннен тормозга бастым, токътамады. Тиркеменинъ агъырлыгы оны эп ашагы чекмекте эди, ниает, машина балабан бир къаяга урулып, токътады. Орталыкъ сукюнет ичинде, кабинанынъ къапысыны ачып, тышкъа бакътым, налет олсун! – дедим.

Тиркеме ёл кенарындаки арыкъка тюшкен. Энди оны бар да чыкъар бакъайым. Бир тамам шашмаладым, кене моторны кочюрдим. Машинаны огге айдамакъ истедим. Копчеклер эп бир ерде айланмакъталар. Машина огге ынтылды, бутюн кевдеси титреди. Лякин еринден къыбырдамады. Мен ерге сычрап тюштим. Тиркемеге бакътым. Не япмакъ мумкюн? Ачувнен тиркемеге атылдым. Онынъ копчеклерини итекледим. Сонъра тюбуне сокъулдым. Башым пек агъыргъанына бакъмадан, омузларымнен тиреп оны чыкъармага тырыштым амма... Элим, аягым кесильди, ёл ичине юзлю-къоюн йыкылдым ве къарнен къарышыкъ чамурга баттым, агълап йибердим. Сонъра турып, машинамынъ босагъасына барып отурдым. Узакътан мотор давушы эшитильди. Эки чыракъ юксекликтен ашагы шавле сачып кельмекте. Машинанынъ айдавджысы ким, яры геджеде о анда кеткенини бильмей эдим. О чыракълар мени ярыкълаткъаныны истемедим. Машинанынъ артына айланаракъ, тиркемени машинага бирлештирген ердеки таякны чекип алдым, четке аттым ве кабинага сокъулдым. Тиркемени арыкъ ичинде къалдырдым, машинаны юкъарыга ель киби учурып кеттим. Мени насылдыр бир дешетли къоркъу сарып алған эди. Пешимдеки машина дерсинъ мени къувып кельмекте эди. Мен исе суръатымны даа да котердим, ёлны яхшы бильгеним ичюн бир беляга огърамадым. Чюнки козьлерим багълы олса да бу ёлдан сербест кете биле эдим.

Танъ аткъанда богъаздаки базага келип еттим. Не япкъанымны озюм де бильмейим, дели адам киби къапыны юмрукълап башладым. Къапы ардынадже ачылды. Асельге чевирилип бакъмадым, устюм-башым чамурлы алда эвге кирдим. Нефесим-нефесиме етмей, насылдыр бир сылакъ шейнинъ устюне отурдым. Бу курсю устюне обаланып къоюлған чамашыр экен. Папирос алмакъ ичюн элимни джебиме сокътым. Машина анахтарларыны чыкъардым. Ачувнен четке аттым, башым коксюм устюне тюшти, отурған еримде ялпанып къалдым. Козьлерим табанда, маса башында турған Асель агъырлыгыны де сагъ де сол аягына авуштырмакта эди. Оња не айта билерим? Асель анахтарларны ерден алып маса устюне къойды:

– Ювунасынъызмы, та акъшамдан сув къыздырған эдим, – деди алчакъ давушнен.

Асель назик эллернини коксю устюне къачлап къойған,

геджелик кольмекнен турмакъта эди. Онынъ телаш иле бакъкъан козьлери гъает махзун эдилер.

– Боъазда тиркемени авдардым, – дедим ят бир давушнен.

– Насыл тиркеме? – сорады бир шей анъламадан.

– Демирден ясалгъан, ешилъ ренкли, 02-38 санлы! Насыл олса да олсун, онынъ не эмиети бар? – деп багъырдым ачувнен. – Оны хырсызлагъан эдим, анъладыньмы? Хырсызлагъан эдим.

Асель алчакъ сеснен «Вай» деп кроваткъа отурды:

– Не ичюн?

– Не ичюн оладжакъ? – онынъ бир шей анъламагъанына ачувландым. – Боъаздан тиркеменен кечмек истеген эдим! Анъладыньмы? Озь фикиримни исбат этеджек эдим... Исбат этим. Энди эр шей битти.

Мен черемни авучларым иле орытим. Экимиз де сускъан алда отурдыкъ. Асель еринден турды. Кийинип башлады.

– Не ичюн отурасыньыз? – деди джиддий тавурда.

– Не япмам керек? – деп гъомурдандым мен.

– Автобазагъа къайтып барыньыз!

– Насыл? Тиркемесизми?

– Анда эр шейни анълатырсыньыз!

– Делирдинъми, не!

Ачувымдан ода ичинде арткъа-огге юрдим:

– Насыл юзнен, тиркемесиз анда бараджагъым? Багъышланъыз мени, яньылдым, дейджегимми?! Аякъларына баш уруп ялвараджагъыммы? Ёкъ, бармам! Бильгенлерини япсынлар! Эписине тюркюрдим!

Меним кийик, кийик багъырувымдан огълум уянды, агълап башлады. Асель оны къучагъына алды, бала даа да зияде багъырды.

– Къоркъутынъыз, – деди Асель алчакъ давушнен, лякин къатиен.

– Не, не дединъ? – деп багъырдым.

Озюмни тутамадым, онъа юмрукъ салладым, къол котердим амма, урмагъа джесарет этип оламадым. Шашмалагъан алда манъа бакъкъан ири эля козьлери мени бирден токътаттылар. Мен онынъ янып тургъан козь къарачыкъларында озюмнинъ дешетли ве бурюшип кеткен бешарет юзюмни коръмекте. Оны къабалыкънен уйтедим, къапы бетке тез-тез юрдим. Оны къатты орытип, тышкъа атылдым.

Тышта танъ агъармакъта эди. Бу манъа даа да фена тесир эти, тюневин олып кечкен бутюн япкъанларым манъа худжур олып корюнмекте, озюмнинъ ич де догъуртмасы мумкюн олмагъан буюк яньлыш япкъанымны ис этмекте эдим. Шимди бир ишни япмакъ, машинадаки юкни озь ерине алып бармакъ эди. Сонъра не япаджагъымны тасавур биле этип оламадым...

Кери къайтаткъанда эвге кирмедим. Асельнен къавгъалашкъаным ичюн дегиль. Кимсени коръмеге, кимсенен лакъырды этмеге

истемей эдим. Бойле вакытларда башкя адамлар не япкяаныны бильмейим. Лякин мен ялынъыз озьбашыма кьалмакыны, башыма тюшкен беляны кимсеге дуйдурмамагъа истейим. Меним белям кимге керек? Элиньден кельсе бутюн беляларынь ятышкяндже сабыр эт, даян...

Ёлджулар геджелеген эвде кьалдым. Бутюн гедже юкялап оламадым, сандыракялап чыктым. Тюшюмде, богъазда тиркемемни кыдырып юре экеним. Онынъ излери корюне, лякин озю ёкь эмиш. Дёрт бир тарафкя чапып, оны кыдыра экеним. Мен кери кьайтаткянда о акыкьатен де кьалгъан еринде ёкь эди... Ялынъыз излери корюнмекте эди. Алып кеткенлер. Сонъундан анълагъаныма коре, тиркемемни автобазагъа Алибек сюйреп кетирген экен. Саба эрте автобазагъа озюм де кельдим. Кабинамнынъ янындаки кузьюге козюм тюшти, озюмни-озюм танымадым, черем кьарарып, созылып кьалгъан.

Автобазада аят эвельдекиси киби эди. Тек мен, ябанджы адам киби машинаны чекинген алда айдап кельдим, азбаргъа кирдим ве гараждан четче ерде токьтап, кабинадан чыкьмай отурдым. Этрафкя бакьтым. Адамлар ишлерини токьтатып, манъа бакьып турмакьталар. Эй, шимди, бирден чевирилип, чыкьып кетсень. Лякин кьачмакьнынъ чареси ёкь. Кабинадан чыкьмакь керек олды. Бутюн кучюмни топлап, азбарны кестирип, диспетчерхане бетке юрдим. Озюмни бир шей олмагъан киби косьтермеге тырышаракь, джесюране адым атмакьта эдим. Лякин адамларнынъ янындан кечейткянда гунахяр аскер киби кеттим. Эр кес мени сытыкь чырайнен озгьармакьта. Кимсе менимле селямлашмады, кимсе манъа лаф кьошмады. Оларнынъ еринде олсам, мен де тыпкы ойле япар эдим. Босагъагъа сюрюндим. Юрегим ичимден атылып кеткен киби олды. Хатидже акькында бу вакыткядже тюшюнмегениме шаштым. Оны да масхара эттим. Энди онъа не дейджегим?

Софа ичинде терен нефес алдым, манълайымнынъ терини сюрттим. Башымны котердим, этрафкя бакьындым, кьаршымда дивар газетамыз «Чакьмакь» манъа бакьып турмакьта. «Айыплар олсун санъа!» деп ири арифлернен язылгъан сёзлернинъ тюбюнде дагь ёлунда кьалдырылып кетильген тиркеме тасвирленген...

Мен черемни терс чевирдим. Янакьларым шамарлангъан киби янмакьта. Диспетчерханеге кирдим. Хатидже телефон вастасынен кимнендир субетлешмекте эди. Мени корьгенинен токьтады, кьулакьлыкьны ерине асты.

– Ма! – деп ёлланманы масанынь устюне аттым.

Хатидже манъа аджынгъан алда бакьты. Серсемлик япаракь агълап башламасын деп тюшюндим. «Шимди дегиль, сонъундан, башкя бир ерде!» – деп явардым ичимде. О да мени анълады гьалиба, бир шей айтмады.

– Алект кьопардылармы? – деп сорадым алчакъ давушле.
Хатидже, эльбет, деген манада башыны салады.

– Зарары ёкъ! – дедим ачувнен, онынъ гонъюни алмакъ истедим.

– Сени буюк ёлдан алдылар, – деди о.

– Алдылар? Бутюнлейми? – дедим йылмайган алда.

– Бутюнлей аладжакъ эдилер. Лякин йигитлеримиз сени кьорчаладылар... Шимдилик якъын рейслерге кечирдилер. Башлыкъкъа бар, сени чагъырткъан эди.

– Бармам! Озьлери аль этсинлер. Пешман этмем...

Мен одадан чыктым. Башымны эгилткен алда софадан чыккып кеттим. Кимдир кьаршымдан кельмекте эди. Мен онъа ёл бердим, кенаргъа чекильдим. Бу Алибек эди. О ягълы эллерини сюртип биле етиштирмеген, гараждан келе экен. Мен онынъ янындан кечип кетеджек олдым. Алибек ёлумны кести:

– Ёкъ, ашыкъма! – деп мени диваргъа тиреди. Козьлеримнинъ ичине бакъты, ачувлы фысылдады: – Сонъ, ишлер насыл, азамат? Исбатладынынъмы? Копек табиятынъны косътердинъми?

– Ишимиз юрюшсин деген эдим, – деп мыдырдандым мен.

– Ялан!

– Не ялан?

– Бир озюнь шурет къазанмакъ истединъ! Озюнь ичюн тырыштынъ. Лякин бутюн ишни бербат эттинъ. Мына энди, шундан сонъ да тиркеменен юрмек мумкюн экенини исбат этчи! Акъмакъ! Шурет къазанаджакъ экен!

Итимал, бу сёзлер меним ериме башкъа адам олды исе акъылыны топламагъа меджбур этер эди, амма манъа энди эпси бир: озъ фикримни аля исбатлап, макъсадгъа иришмек мумкюнми, ёкъмы бунъа фаркъсыз бакъмакътам. Бу вакъыткъадже озъ башыма эзиетленип юре эдим. Эндиден сонъ адамларнынъ тазйкъларыны ве манъа нефретнен бакъувларыны бутюн вуджудым иле ис этип башладым. Мен оларнынъ козьлерине озюм ичюн арекет эткен бир кимсе олып корюне эдим. Акъыкъат да исе иш тамамиле ойле дегиль эди. Амма бар да оларгъа анылат.

– Чекиль! – деп уйтедим Алибекни. – Сенсиз де юрегим патлайджакъ.

Тышкъа чыктым. Сувукъ, рузгяр азбар ичиндеки кьарны о якъкъа-бу якъкъа учыра, ойнай. Адамлар манъа козь кыяларынен бакъып, янымдан сускъан алда кечип кетелер. Не япмакъ керек? Юмрукъларымны джеплериме сокътым, азбар къапы бетке юрдим. Анда-мында бузлап къалган сувлар аякълар тюбюнде джам киби чырсылдап сына эдилер. Кетеркеним аякъларымнынъ тюбюнде тавот майындан бошалган къуту корюнди. Оны бирден къапы янындаки ёлгъа тараф тептим, озюм де артындан кеттим.

Бутюн кунъ шеэрчикнинъ сокъакъларында быралкъыланып юр-

дим. Иссыкъгольде ялыда багъланып къоюлган баржалар сув устюнде тепренип туралар. Бир даа бакъсам, сув транспорты идаресининъ чайханесине келип чыкъкъаным. Бир озюм пенджере янына барып отурдым. Огюмде – маса устюнде агъзы ачылган бир шише ракъы ве тарелканен салата турмакъта. Биринджи стаканны икенимнен кейфим ерине кельди, серсем адамлар киби бир нокътагъа бакъып отурдым. Меним гонъюм де, тютюнге толып, сархошларнынъ сапсыз-супсыз лафларынен толган чайхане киби махзун эди.

– Не ичюн бу къадар гъамлысынъ, йигит? – башымнынъ устюнде кимнинъдир хош сеси эшитильди. Башымны зорнен котердим. Къаршымда Хатидже турмакъта. – Бир озюнь ичип оламайсынъмы? – деди, йылмайды, яныма отурды. – Кель айса берабер ичейик!

Хатидже стаканларгъа ракъы тѣкти, бирини меним огюме сюрди.

– Ал! – деди о гъурур ве юзсизлердже йылмайган алда, мында дерсинъ экимиз аселет отурмакъ ве ичмек ичюн кельгенмиз.

– Сен не ичюн севинесинъ, я? – деп сорадым.

– Не агълайыммы ёкъса? Сен янымда экенде манъа башкъа шей керекмей, Ильяс! Мен сени сабырлы, чыдамлы бир йигит беллей эдим. Кель, не олса олсун! – деп явашчыкътан кулюмсиреди ве манъа якъынджа сюрюльди, къап-къара козьлерини сюзюп, элиндеки стаканы менимкинѣн уруштырды. Бизлер ичтик. Мен тютюн якътым. Гонъюлим баягъы котерильди, йылмайдым.

– Санъа шашам, Хатидже! – дедим ве онынъ элини сыкътым.

Хатидже о куню пек дюльбер корюнди. Сонъра ёлгъа чыкътыкъ. Акъшам къаранлыгъы энип башлагъан эди. Голь беттен эскен рузгяр тереклерни, чыракъларны тарткъычлап ойнай эди. Аякъларынынъ тюбюндеки ер гуя тайып кетмекте. Хатидже къолтугъыма кирди, мени джетеп кетмекте, токъталып меним якъамны котерди.

– Мен сенинъ огюнде къабаатлым, Хатидже! – дедим, озъ гунахымны ве миннетдарлыгъымны гизлеп оламадым. – Амма шуны биль ки, мен сени эр вакъыт къорчаларым... Эписине озюм джевап берерим...

– Буларнынъ эписини унутырсынъ, джанчыгъым! – деди о. – Озюнде раатлыкъ бильмейсинъ даа... Эр вакъыт илле бир шейлер тапасынъ. Мен сени аджыйым. Озюм де башталары тыпкъы бойле эдим. Омюрден насип эткенини алмакъ керек. Такъдирнен ойнамакъ олмай...

– Эр кимнинъ озъ тюшюнджеси бар! – деп итираз бильдирдим, сонъра тюшюнгѣн алда: – Итимал, сен акълыдырсынъ... – дедим.

Биз Хатидже яшагъан эвнинъ талдасында токътадыкъ.

– Мына, эвге де келип еттик! – деди о.

Мен кетмеге тедариклендим, лякин еримден къыбырдамадым. Энди экимизни бири-биримизге багълагъан бир шей бар эди.

Хатидженинъ самимиетлиги, манъа нисбетен эйи муаммеле-
си, къыскъасы онынъ огюнде борджлу олувым кетмеме кедер
этмекте эди. Ондан сонъ шимди ялынъыз къалмагъа, ятакъханеге
бармагъа истемей эдим. Хатидже козьлериме шимди пек гузель
корюнсе де, базада ойле зезрли ола эди ки, ондан къачмагъа
арекет этесинъ.

– Не ичюн тюшюнип къалдынъ, джанчыгъым? – деп сорады Ха-
тидже. – Ёрулдынъмы? Ёлунъ узакълыкъ этtimi?

– Зарары ёкъ. Бир чаре этип барарым. Сагълыкънен къал.

О элимни тутты:

– Ва-ай, бузлагъансынъ да! Токъта азчыкъ къыздырайым! – деди
де, эллеримни пальтосынынъ ичине алды, йымшакъ коксюне басты.

Мен эллеримни чекип алып, къызнынъ мерхаметине къаршы-
лыкъ косътерип оламадым. Элимнинъ тюбюнде онынъ юреги дю-
кюльдеп урмакъта. Эльбет, мен сархош эдим, лякин ич бир шей
дуймагъан, анъламагъан дереджеде дегиль эдим. Бираз озюме
кельдим, явашчыктан эллеримни чекип алдым.

– Кетесинъми? – деп сорады.

– Э, кетем!

– Айды, савлукънен бар! – деп теренден кокюс кечирди Хатидже.

Чевирилип, къапыгъа тараф кетти. Қаранлыкъта къапынынъ такъ
этип орътюльгени эшитильди. Мен де ёлгъа чыкътым, лякин бир
къач адым юрген сонъ токътадым. Башымны котерип бакъсам не
корейим, кене о къапынынъ янындам. Бунынъ насыл олгъаныны
озюм де бильмейим. Қапыны ийтедим. Хатидже мени беклеп
тура экен, о бойнума сарылды, дудакъларымдан опыти, мени
къавий къучакълады.

– Ахыры кельдинъ, э! – деп фысылдады, сонъра элимден тутып
эвине алып кирди.

Яры геджеде уяндым, баягъы вакъыткъадже анда экенимни
бильмей яттым. Башым агъыра. Хатидженен экимиз кроватта
ятмакътамыз. Вуджуды сыджачыкъ, яры чыплакъ, къойнума со-
къулгъан. Бир тегиз нефес алмакъта. Мен еримден турып, деръал
кетеджек олдым, къыбырдандым. Хатидже козьлери юмукъ алда
мени къучакълады. Тегиз, тос-томалакъ тизини авучыма туттырды.

– Кетме, – деп фысылдады къулагъыма, сонъра башыны котер-
ди, козьлеримнинъ ичине бакъты. – Энди сенсиз яшап оламам!
Сен менимкисинъ! Эм эр вакъыт менимки эдинъ я! Башкъа бир
шей бильмейим, бильмеге де истемейим! Мени севсенъ етти,
Ильяс! Сенден башкъа бир шей талап этмейим... Сенден бир
вакъыт вазгечип оламам, анълайсынъмы, озъ арзу-истеклеримден
вазгечип оламам!.. – деп, агълады.

Онынъ козьяшлары юзюме тюшип башлады. Мен козьлерим-
ни юмдым. Танъгъа якъын юкълап къалгъаным. Амма да юкъла-
гъанмыз. Тышта орталыкъ яп-ярыкъ. Тез-тез кийиндим, юрегимни

насылдыр бир хошсыз ис сыкъмакъта эди. Къыскъа тончыгъымны кийип тышкъа чыкътым, ёл къапыгъа тараф ашыкътым, диварнынъ артындан сары къалпакълы бир адам кельмекте. Эй, оны корьмеге козюм ёкъ! Джантай ишке кетмекте эди, о мында якъын бир ерде яшай. Экимиз де, бири-биримизни корьдик, лякин мен оны корь-мемезликке тырыштым. Бирден бурулып автобаза бетке кеттим. Джантай артымдан оксюрп алды. Пешимден къарны гъардж-гъурдж этип басып кельмекте эди. Онынъ бу юрюшинде не къадар зеэр бар эди, биревнинъ бахтсызлыгъындан къувангъаны дуоюлып тура. Биз автобазагъа къадар биримиз огде, экинжимиз артта юрдик. Мен адымларымны сыкълаштырдым, гаражгъа бурулмай догъру идареге кеттим. Коридорнынъ бир ерчигинде токътап бираз нефес алмакъ керек эдим. Баш муэндиснинъ одасында сабаки къыскъа топлашув кетмекте эди. Эгер тиркеме меселеси бираз унутылгъан олса, шимди мен де анда кирер эдим. Къана энди мен де кирип, кешневе ичинеми, башкъа бир ергеми сокъуларакъ, па-пирос тютетип кейф чатып отурсам, янымдаки зенаатдашларым иле андан-мындан лакъырды этип сабалыкъ ишлеринен таныш олсам. Айдавджыларнынъ иш саасындаки бир олмайджакъ шей ичюн сёгюнгенлерини ве тартышкъанларыны динълеп отурсам... Бу вакъыткъадже буларнынъ инсан ичюн не къадар зарур, къыйметли экенини ич де тасавур этмеген эдим. Ойле исе де шимди оларгъа корюнмеге джесарет эталмайым. Къоркъудан дегиль, мен къоркъакълыкъ япмайым. Мени мувафакъиетсизликтен келип чыкъкъан ачув, умютсизлик киби шейлер ве оларгъа масхаралыкъ олып корюнген батырлыгъым, аджиз инатлыгъым раатсызлай. Булар да етмеген киби Хатидже иле тесадюфли геджелигим азапламакъта эди. Адамлар тиркеме меселесини эльбет къолайлыкънен унут-мазлар. Башта ичериде олгъан лафларгъа къулакъ асмайджакъ олдым. Лякин бирден кимнинъдир ачувнен багъыргъаны мени озюне джелъп этти:

– Бу насыл масхаралыкъ! Оны махкемеге бермек керек. Сизлер исе къорчалайсынъыз! Базыларынынъ исе утанмайып, догъру тюшюнген деп, онъа гоньюльдешлик бильдиресинъыз. Тиркемени боъазда къалдырып кельген...

Онъа башкъа сес къошулды:

– Догъру! Бойлелернинъ чокъуны корьдик. Акъыл огретмеге пек усталар. Шурет къазанмакъ, мукафат алмакъ пешинделер. Бакъсанъыз, автобазагъа янъылыкъ япаджакъ экенмиш!

Адамлар къычырыша, тартыша башладылар. Бир шей анълашылмай. Мен андан узакълаштым, динъелип отурмакъны озюме лаяйыкъ корьмедим. Ёлланма алмакъ ичюн диспетчерханеге кеттим.

– Мен анда бараджагъым? – деп сорадым невбетчи къыздан.

Шимдилик кене эвельки еримде къалдыргъанлар. Меселем даа чезильмегенге бенъзей. Артыма къайттым. Айдавджыларнынъ гурь

этип чыккыанларыны эшиттим, адымларымны сыкылаштырдым. Олар эп лаф этелер. Алибек ёл бою кимлергедир бир шейлер анълатмакта:

– Тиркемелерге чаналатувларны озюмиз де ерлештирмиз. Компрессордан шлангны сувурып алып, онынъ ерине колодкины ерлештирмек ойле агъыр иш дегиль де! Анавы Ильясмы? Ильяс, токта! – деп кычырды.

Мен токтамадым. Гараж бетке кетебердим. Алибек артымдан етишип кельди, омузымдан тутып токтатты.

– Бакъса онъа! Анълайсынъмы, ахыры инандырдым. Азырлыкъ кореве, Ильяс! Менимле барырсынъмы? Сынап бакъармыз тиркемени.

Ойле агъыр иш дегиль эмиш. Энди ярдымгъа чагыыра, дост экен! Джаным пек агъырды, элини силькип ташладым:

– Тиркеменьден...

– Не ичюн бу къадар зеэрлисинъ?! Озюнь къабаатлысынъ! Мен санъа бош лаф айтмайым, биз баягъы тюшюнип ташындыкъ. Адамлар бильгенини айтылар, даа да догърусы анда къалдыргъан тиркеменьни мен алып кельдим... Бир иши чыккыандыр, дедим.

– Не япсанъ, яп! Меним якъамны быракъ!

– Быракъса шуны, бу къадар серсемлик якъанынъ етер. Башлагъан ишинъни яры ёлда къалдырмакъ яхшы дегиль! Эй бакъса, унуткъаным. Володька Ширяев санъа бир шей айтмадымы?

– Ёкъ, оны коръмедим. Не олгъан?

– Ана санъа, я бу насыл шей? Къайдаларда юресинъ? Асель ёлгъа чыккыан, кимни коръсе сени сорай. Пек раатсызлана! Сен исе!..

Тургъан еримде аякъларым джансызланды, юрегим дерсинъ токтап къалды, ойле бир агъыр вазиятке тюштим ки, ольмеге разы эдим. Алибек исе эп енъимден чеккелей, тиркеме акъкында эп бир шейлер айтмакта. Джантай четтен динъленип отура.

– Быракъ мени, – деп элимни чекип алдым. – Менден не истейсинъиз? Махкемеге бермек истесенъиз беринъиз, манъа энди-ден сонъ бир тюрю тиркеме керекмей, эм кимсеге ярдымджы олмайджагъым, анъладынъмы?

Алибекнинъ чырайы сытылды, манълайы чызыкъланды:

– Озюнь башлап, озюнь фесатчылыкъ япып, эм де биринджи олып, энди къуйругъынъны тиклетип къачмакъ истейсинъ, ойлеми?

– Насыл анъласанъ, анъла! – дедим де, бирден чевирилип гаражгъа кеттим.

Машинамнынъ янына кельдим, эллерим къалтырай, не япмасыны бильмейим. Не ичюндир машина тюбюндеки чукъургъа сычрап тюштим, озюмни бираз эльге алмакъ ичюн толалар устуне отурдым.

– Манъа бакъ, Ильяс!

Төпеден кимниңдир сеси эшитилди. Я бу да ким экен? Башымны котердим. Джантай манъа ийлекарлыкнен бакъаракъ чукъур төпесинде мантар киби турмакта.

– Онъа яхшы акъыл къойдынь, Ильяс! – деди о.

– Кимге?

– Алибекке даа, активистке! Нишангъа урдынь! Сеси кесилди. Ёкъ исе о новатор эпимизни серсем этеджек!

– Я о да сенинь не ишинъ?

– Не ичюн ойле дейсинъ? Биз айдавджыларгъа тиркеменинь не кереги бар? Онынъ акъибетини билемиз. Бириси нормасыны арттырып, ёлны къыскаартып, сонъ эр кес онынъ дереджесине котерильмек керек. Юк ташувгъа төленеджек пара кесип къалдырыладжакъ. Сонъ ким джебине зарар кетирмек истей?! Бир кунъюк шурет, итибар кимге керек? Бизим санъа джанымыз агъырмады. О акъта аслы да тюшюнме!

– Биз дегенинъиз кимлер я? – деп сорадым ондан озюмни зорнен туткъан алда. Амма бирден бастырып кельген ачувдан юрегим тарсыкъты. – Машинаны зорнен чеккелеп кеткенде янымдан ель киби кечип кеткенинънинъ себебини анъладым! Узакъны козьлегенсинъ, лякин янъылгъансынъ, сенинъдже башкъалар бир шей анъламай. Озюнъдже мени ахмакъ беллейсинъ, гъалиба! Биз дегенинъ – сенми? – деп сорадым кене.

– Ялынъыз мен дегилим, – деди Джантай козьлерини липильдеткен алда.

– Яланджы, серсем! Сенинъ кибилери ичюн аселет тиркеменен юреджегим! Тенимде джаным бар экен, айткъанымны япаджагъым. Сенинъле о заман лаф этермиз. Къана деф ол!..

– Ай, ай, аддинъден ашма! – деп мыдырданды Джантай. – Сенинъ де насыл экенинъни яхшы билемиз... Лякин тюшюнюп бакъ... Анавына кельсек, девринъ кельгенде юрип къал...

– Ах сени!.. – деп багъырдым, къулакъ тозуна бир юмрукъ тюшюрдим.

О отургъан еринден аркъасы устюне йыкъылды. Къалпагъы атылып кетти. Мен чукъурдан сычрап чыкътым, онъа ташландым. О бирден кенаргъа къачты, сесини котерип, вай-валап башлады.

– Тербиесиз! Инсафсыз! Мени юмругъынънен къоркъузып оламазсынъ! Сенинъ де акъкъындан кельген кучъ тапылып! Къутурма...

Адамлар чапышып кельдилер. Алибек де кельди.

– Не олды? Не ичюн урдынь оны?

– Акъикъат ичюн! – деп даа да зияде багъырып башлады Джантай.

– Акъ лафны бетине айткъаным ичюн! Тиркемени хырсызлагъан да, богъазда къалдырып ташлап кетип, ишни бербат эткен де озю, башкъа виджданлы адамлар онынъ янълышыны айтса, къулакъларына юмрукъ яндыра! Ойлагъан шан-шурети элинден кетти! Энди патлайджакъ!..

Алибек манъа тараф юрди. Чырайы бем-безд, тутулып-тутулып сёйлене.

– Инсан ташламасы, – деп коксюмден уйтеди. – Элем этеми, богъаз ичюн интикъам аласынымъ? Бильмиш ол, сенсиз, къараманларсыз да чалыша билирмиз.

Мен сустым. Оларгъа бир шей анылатмагъа чарем ёкъ эди. Джантайнынъ яланлары мени бир тамам шашыргъан эди. Достларым манъа чырайларыны сытып бакъмакъталар. Джантай дудагъындаки къанны къалпагъынен сюртерек эп гевезеленмекте эди.

Мен машинагъа сычрап миндим, автобазадан чыкъып кеттим. Ёлда бираз ичтим. Кейфим фена эди. Озь-озюме пек ачувлъ эдим. Асельни хатырлагъанда видждан азабы ичинде чекишем.

Башта ёл четиндеки тюкянчыкълардан бирине кирип чыкътым, файда бермеди, сонъра ёлда кене токътап толъу стаканны бошаттым. Озюмни бираз эйидже ис эттим. Копюрлер, ёл кенарындаки белгилер ве къаршымдан келеяткъан машиналар козьлерим огюньден лип-лип кечмекте эдилер.

Гонъюм азачыкъ котерильди. Эх! – деп тюшюндим, машинаны айдап юресинъ. Еткендир даа, Хатидженинъ бу ишлернен не алып береджеги бар. Санъа насыл яманлыкъ япты. Башкъаларындан насыл эксиклиги бар? Яш, дюльбер бир къадын. Сени джан-гонъюльден севе. Сенинъ ичюн эр шейге азыр, сен исенъ, онынъ акъкъында чешит шейлер тюшюнесинъ. Онынъле кечирген геджень яман эдими? Яхшылыгъы бильмеген къафасыз!

Акышама эвимизге къайтып кельдим. Кыска тончугъымнынъ бир енъини кийип, къапы янында салланып турам, мен базада дюменни яхшы идаре этмек ичюн сагъ енъимни чыкъара эдим. Бу балалыгъымдан къалма адет. Балаларнен таш атып ойнагъанда да бойле япа эдим...

Асель манъа атылды. Лякин вазиетимни корюп къоркъты, шашты, токътап къалды.

– Сизге не олды, Ильяс? – сонъра меселени аныласа керек. – Вай, не ичюн турасынымъ? Ёрудынъызмы, ушюдинъизми? Къана урбанъызны чыкъарынымъ! – деди.

Асель манъа ярдым этмек ичюн элини узатты, мен онынъ элини четке утедим. Утангъанымны бойле къабалыкънен гизлемек истедим. Ода ичинде сюрюнип, къакъынып кетеркеним, ненидир домпылдатып тептим, озюмни скемлеге ташладым.

– Бир шей олдымы, Ильяс? – деди Асель манъа якъынлашкъан алда, козьлериме бакъты.

– Не, сен даа бир шей бильмейсинъми? – деп башымны эгдим, эйиси онынъ юзюне бакъмайым, деп тюшюндим.

Асель шимди такъдиринден шикъетленир белледим. Озюмни акъламагъа тырыштым, не къадар дарылса да, динълемеге азыр эдим. Лякин онынъ сеси чыкъмады. Мен козь къыясынен

онъа бакътым. Асель манъа аркъасыны чевирген алда пенджерере къаршысында турмакъта. Онынъ чересини корьмесем де, къасе-ветленгенини, козьлери яшлы экенини ис эттим. Оны аджыдым, юрегим эзильди.

– Билесиньми, Асель, мен санъа бир шей айтмакъ истейим, – деп башладым джесаретсизликнен. – Шуны айтмакъ истейим ки! – нефесим тутулды. Япкъан гунахымны бойнума алмагъа кучюм етмеди. Ёкъ о менден бойле шейни бир вакъыт умют этмеген, айтып оламам. Оны аджыдым амма, нафиле... Озюмни эльге алып оламадым. – Биз, итимал, бу якъын арада сизинь эвге, койге барып оламамыз, – деп лафны башкъа якъкъа бурдым. – Сонъджа таба, вакъты-саати кельгенде барармыз. Шимди башкъа зарур ишлер бар...

– Яхшы! Сонъджа таба барармыз, ашыкъмагъа не бар! – деди Асель ве козьашларыны сильди, яныма кельди. – Шимди бу акъта тюшюнменьиз, Ильяс. Эр шей яхшы олур. Эйиси, озюньизге мукъайт олунъыз. Пек денъиштинъиз. Сизни анъламайым, Ильяс...

– Яхшы, – деп онынъ сёзюни больдим, джесаретсизлигиме ачувландым. – Ёрулдым, юкъум келе.

Мен даа чокъ яланлар патлатмакъ, арамыздаки пак севгиге леке тюшюрмемек ичюн тез-тез ятып, юкъламам керек эди. Асель де лафны созып, башымны кутмеди. Мен олып кечкен вакъианы бир башындан акъызмай-тамызмай айтаджакъ олып, чокъ керелер ниетлендим, лякин вакъыт кечкен сайын ондан эп узакълаштым. Сонъундан бильсем эр шейнинь озь вакъты бар экен. Айынгъан сонъ буны онъа ич де айтып оламайджагъымны анъладым. Не ичюн олгъаныны озюм де бильмейим.

Арадан бир кунь кечкен сонъ къайткъанда богъазда Алибекни расткетирдим. О тиркеменен кельмекте эди. Алибек мени корьгенинен кабинанынь сагъ къапысындан сычрап тюшти, элини салады. Мен явашладым. О ёлда къуванчлы ве гъалибана бир корюниште турмакъта.

– Селям, Ильяс! Мында кель, бирер тютюн якъайыкъ! – деп кычырды.

Мен онъа якъынлаштым. Алибекнинь кабинасында яш бир огълан отура. Машинанынь копчеклерине зынджырлар багълангъан. Тиркемеде пневматик тормоз. Буны мен бирден эследим. Лякин токътамадым. Онъа джаным агъыргъан эди. Беджерип олгъансынъ – машалла! Лякин меним якъамны быракъ.

– Токъта, токъта! – деп Алибек пешимден чапты. – Ишим бар, токъта, Ильяс! Эй, шейтан, санъа не олды?.. Яхшы айса! Озюнь билирсинъ...

Мен газгъа бастым. Кычырма. Бизим бири-биримизнен... Мен им ишим чокътан бербат олды. Яхшы иш япмадым, энъ якъын до-стумдан айырылдым. Амма о вакъыт мени не къадар кыйнагъан,

не къадар эмек сарф эткен шейге о пек тез ве пек къолайлыкънен иришкенини багъышлап оламадым.

Алибек терен фикирли, джиддий йигит эди. О богъазгъа бир заман меним киби партизанлыкъ япып бармаз. Бойле арекетлер онынъ ичюн ят эди. О кучлю, къуветли инсан. О ёлгъа эки айдавджы алып чыкъмакыны ляйыкъ корьген. Олар бу агъыр ёлда машинаны невбет-невбетнен айдап, богъаздан къолайлыкънен кечерлер. Богъазда аль этиджи шей – мотор, ираде, инсаннынъ эллери. Буларнынъ эписини о эсапкъа алгъан, машина компрессорындан тиркемеге бир вакъытта арекет эте биледжек тормоз къойгъан. О энъ адий шей зынджырларны да унутмагъан, къыскасы о, ура! – деп къычырмакынен дегиль, богъазгъа сиялангъан алда уджум эткен. Бойлеликнен, Доландан машиналар тиркемелернен кечмектелер.

Алибек эр кеске ёл ачты. Бу арада машиналарнынъ сайысы да артып башлады, къомшу автобазадан ярдым кельди. Бир бучукъ афта девамында Тянь-Шань ёлларында машиналарнынъ гурюльтиси тынмады. Къыскасы, не къадар агъыр, мешакъатлы олмасын, бизимкилери Хытайлы ишчилернинъ риджасыны озь муддетинде эда эттилер, оларны утандырмадылар. Мен де эр кеснен берабер чалыштым. Буларны, эльбет арадан чокъ йыллар кечкен сонъ сербест айтмакытам. О кызгын куньлерде исе мен эгер устюнде мустакийль отурып, омюр атыны башарып оламай эдим.

Богъазда Алибекнен корюшкен сонъ автобазагъа кельгенде баягъы кеч эди. Ятакъханеге ёл алдым, амма ёл бою меркезий сокъакъкъа бурулдым. Кене чайханеге. О куньлерде мен ичкиге пек сарылгъан эдим. Бир анъ олса да олып кечкен вакъиаларны унутмакъ истей эдим. Эм чокъ ичтим амма, ракъы манъа о къадар тесир этмеді. Чайханеден бетер ачувлы чыктым. Гедженинъ бей вакъынадже шеэрчикнинъ сокъакъларында быралкъыланып юрдим. Чокъ тюшюнип отурмай, Береговая сокъагына, Хатидженинъ эвине бурулдым. О да мени беклеп отура экен.

Бу ишлер эп девам этти. Мен эки атеш арасында къалдым. Куньдюзлери иште, акъшамлары исе Хатиджеге чапып келем, аякъларым эп онынъ эвине чеке эдилер. Анда гуя озюмден, адамлардан ве акъыкъаттан гизленген киби олам. Занымджа мени ялыныыз Хатидже анълагъан ве севген киби эди. Эвимге кельсем тез-тез кетмеге арекет эте эдим. Асель, ах меним азиз Аселим! О озюнинъ темиз къальбинен мени эвден эп узакълаштыргъаныны бильсе эди. Онынъ бу хасиетлери мени ондан эп четлештирди. Мен онъа асла ляйыкъ олмагъанымны яхшы анълай эдим. Эвге бир къач кере пек сархош олып кельдим. Лякин о манъа бир кере биле къыйш бакъмады. Не ичюн бойле олгъаныны анъламадым: ирадесизлигими, ёкъса чыдамлы олувымы, инсангъа инанувымы? Асель эльбет, меним озюмни эльге алувымны, мувафакьи-

етсизликлер устюнден ғаалиб олып чыкьувымны истей эм буньа да ишана. Амма маньа дарылган, олып кечкенлерни айтмама меджбур эткен олса, яхшы олур эди. Итимал о меним юрегимни раатсызлаган башкьа шейлер олганыны бильген олса менден джевап талап этер эдими?..

О бу куньлерде меним омюримде нелер олганыны тасавур биле этип оламай эди. Мен исе оны аджыйым, юрек сырларымны ачмакьны эп кенарга чекем. Нетиджеде онынь огюнде, севгимиз огюнде, эда этмегим керек олган борджумны япып оламадым. Соньки кере корюшювимизде Асель мени кьуванчнен кьаршылап алды. Череси гуль киби ачылып, козьлери тебессюмле йылтырай эди. Тончыгьымны, чызмаларымны чыкьармадан о мени ичери сюйреди.

– Бакьыньыз, Ильяс, Самет далдал тура!

– Керчектенъми? Анда о?

– Анда, маса тюбюнде!

– Табанда дёртаякьлап юре де!

– Мына шимди корерсиньиз! Кьана огьлум, далдал турганынъны бабаньа косьтер-чи! Кьана тур, тур Самет.

Самет оларны аньлаган киби олды. Маса тюбюнден дёртаякьлап чыкьты, кровать янында токьтады, оны тутып аякькьа турды. Йылмайды. Меджалсыз аякьлары устюнде бираз турды, кене йылмайды. Бирден табанга отурды. Чапып барып оны кьучакьлады. Вуджудындан сют кьокьусы келип турган сабийни багьрыма бастым. Тыпкьы Асельниньки киби, не кьадар якьын, азиз кьокьу.

– Яваш олуньыз, Ильяс! – деп Асель менден Саметни тартып алды. – Сонь энди не дейсиньиз? Ана энди урбаларынъызны чыкьара билесиньиз. О тезден балабан олур, анасы да чалышып башлар. Эр шей ерине тюшер. Эр шей яхшы олур, ойле дегильми, огьлум? Я сиз? – деп Асель йылмайды, махжун алда маньа бакьты.

Мен скемле устюне отурдым. О озюнинь мына шу бир агьыз сёзюнен соньки куньлерде айтмакь истеген, лякин айтып оламаган, юрегинде сакьлаган бутюн шейлерни беян эткенини аньлады. Бу сёзлерде джан агьыртув да, шикьет де, умют де муджессемлешкен эди. Меним исе шу заман оньа бутюн олып кечкенлерни айтмам я да тез-тез мындан чыкьып кетмем керек эди. Эйиси чыкьып кетейим. О ғаает кьуванчлы, бир шейден шу-беленмей эди, мен турдым:

– Кеттим, – дедим.

– Анда? – бирден абдырады Асель. – Бугунь де кьалмайджакьсынъызмы? Ич олмадым бираз кьапынынъыз.

– Чарем ёкь. Кетмем керек, – деп мыдырдандым. – Озюнь билесинь, шимди ишлеримиз пек сыкьлет...

Ёкь, мени эвден кьувган шей иш дегиль, ёлга саба чыкьмам керек эди. Кьаранлыкьта машинамнынь янына кельдим, каби-

намгъа сокъулдым. Инъильдедим, моторны кочюрмек истедим, лякин анахтарны ерине тюшюрп оламай чекиштим. Сонъра ёлгъа чыкътым, пенджерелерде липильдеп корюнген ярыкълар артта къалды, мен эп кетмектем. Дереден, копюрден кечкенимнен машинаны ёлдан четке алдым, токътадым, фенерлерни сёндюрдим. Анда геджелемеге ниет эттим. Джебимден папирос чыкъардым. Серник къутусында бир дане серник къалгъан. О лап этип янды ве бирден сёнди. Папиросны да, къутучыкъны да кабинанынъ пенджересинден тышкъа аттым. Къыска тончыгъымны устюме орьтуп, аякъларымны топлаяракъ отургъыч устюне яттым.

Къап-къара ве юксек дагълар устюнде ай улькюн шавле сачып турмакъта. Дере ичинде рузгяр увулдай. Кабинанынъ ачыкъ къапысыны о якъкъа-бу якъкъа тепретмекте. О яваштан гъыджырдай. Кабинада ятаркеним, озюмнинъ янъгъызыгъымны: адамлардан, къорантамдан ве автобазадаки достларымдан айырылып къалгъанымны шу вакъыткъадаже шимдики киби ис этмеген эдим. Бундан сонъ бойле яшамакъ мумкюн дегиль. Озь-озюме сёз бердим: сеферден автобазагъа къайтып кельгенимнен, Хатидженен лаф этеджегим, экимизнинъ арамызда олгъан мунасебетни унутмакъны риджа этеджегим. Бойле япсам виджданнен иш туткъан олурым.

Лякин аят, бу фикиримни башкъа тюрю аль этти. Мен ойле олып чыкъаджагъыны ич де тюшюммеген эдим.

Арадан бир кунъ кечкен сонъ, саба богъаздаки автобазагъа кельгенде эвде кимсе ёкъ, къапы артынадаже ачыкъ эди. Башта Асель бир якъкъа: сувгъамы, одунгъамы чыкъкъандыр деп тюшюндим, о якъны-бу якъны козьден кечирдим. Оада эр шей тертипсиз яйылып ята. Оджакъ якъылмагъан, къара собадан сыджакълыкъ дегиль де сувукъ ава кельмекте. Саметнинъ кровати янына бардым – бом-бош.

– Асель, – деп фысылдадым дешет ичинде. «Асель» деп аксада берди диварлар. Мен тышкъа атылдым.

– Асель! – деп къычырдым, кимсе джевап бермеди.

Къомшуларгъа чаптым, бензоколонкагъа бардым, кимседен бир шей билип оламадым. Адамларнынъ айткъанына коре, тюневин баласыны къомшуларда къалдырып, озю бир ерге кеткен ве акъшам къайтып кельген. «О вакъиадан хабердар олып кеткен!» – деген дешетли фикирден абдырадым.

Омюримде бир вакъыт Тянь-Шань дагъ ёлларында машинамын о кунъдеки, меним ичюн бахтсыз олгъан кунъдеки киби тез айдамагъан эдим. Мен илле бир ерден, анавы дёнюмден сонъ, я да анавы дередде, кене бир ерлерде ёлда оны расткетиририм, деп тюшюндим. Къартал киби учып, бутюн машиналарны артта къалдырып кетмектем. Ёлда эр бир машинанынъ кабинасыны козьден кечирмекте эдим. Мен бойледже учъ саат девамында, радиатор-

даки сув кѡйнамагѡндже машинаны эп айдаштырдым. Сонѡра бирден токътап, радиаторнынъ устуне кѡр сепмеге меджбур олдым. Ёл четиндеки алчакълыкътан сув алып кельмек ичюн чаптым. Сувны радиаторгѡ тѡктим. Андан був котерильди, машина исе титремекте эди. Энди дюмен башына кечип отурайым дегенде Алибекнинъ кѡршымдан келеяткъан автотиркемесине козюм тюшти. Кувандым. Сонѡки вакъытта селямлашмай, лаф этмей юрсем де, бельки Асель оларнынъ эвиндедир, эписи бир о буны манѡа айтыр, деп тюшюндим. Ёлгѡа чапып чыкътым, элимни котердим:

– Токъта, токъта, Алибек! Токъта! – деп кѡчырдым.

Дюмен башындаки яш огълан Алибекке суаль назарынен бакъты. Алибек исе манѡа терс чевирильди. Машина токътамады кечип кетти. Машинанынъ копчеклеринден котерильген кѡр бораны ичинде кѡлдым, баягъы вакъыт элимни котерген алда турдым. Сонѡра черемни сюрттим. Яхшы алмакънынъ бермеси де бар да! Лякин онѡа джаным агъырмады. Демек Асель оларда дегиль. Бу мени даа да зияде раатсызлады. Озѡ койлерине кеткендир, башкѡа бараджакъ ери ёкъ. Ана-бабасына насыл баргѡан ве оларгѡа не деген экен? Тез-тез анда бармакъ керек.

Юкни бошаткъан сонѡ автобазагѡа кирип отурмадым. Машинаны ёлда кѡлдырып, весикѡаларны теслим этмек ичюн диспетчерханеге кирдим. Ёлда Джантайнен расткелиштик. Янындан тез-тез кечип кеттим, о исе артымдан намуссызджа йылмайып бакъып кѡлды. Диспетчерханенинъ пенджеречигине башымны сокътым, Хатидженинъ огюне ёлланманы быракътым. О манѡа худжур-худжур бакъты. Онынъ козълеринде насылдыр раатсызлыкъ, гунахярлыкъ корюнмекте эди.

– Тездже олса! – дедим мен.

– Бир шей олдымы?

– Асель эвде ёкъ, кеткен.

– Керчекми? – чырайы бирден агъаргѡан Хатидже еринден турды, дудакъларыны тишледи: – Багъышла, багъышла мени, Ильяс! Эписинде мен, мен... – деди.

– Не ичюн «мен, мен...» дейсинъ?! Анѡлатса, кѡана айт! – деп кѡпыгѡа атылдым.

– Буларнынъ эписи насыл олып кечкенини дуймадым, манѡа инан, Ильяс. Тюневин кѡравул пенджеречикни кѡакъты, сени бир кѡыз сорай, деди. Кѡравул оны мында чагъырды, озю чыкъып кетти. Мен Асельни таныдым. О манѡа сускъан алда бакъты: – Эписи керчекми? – деп сорады. Мен шашмаладым бирден: – Э, керчек... Эписи керчек... О менимле берабер! – дегеним. О бирден абдырады, пенджеречиктен башыны чекип алды. Мен исе башымны масагѡа тиредим, делилер киби: «О менимки! Менимки!» – деп агъладым. Асель чапып кетти. Оны бир даа коръмедим... Багъышла!

– Токъта, токъта. О буны андан бильген экен?
– Джантай айткъан. Эльбет, о манъа терс бакъып юре эди. Онынъ копеклигини билесинъ де!

– Билем. Лякин о бу кересине догърусыны айткъан.

– Сен, Ильяс, бар оны кыдырып тап. Мен энди сизлерге кедер этмем. Бир якъларгъа чыкып кетерим...

Мен машинаны чѣль ичинден айдадым. Ёлны терен, ком-кок буз къаплап алгъан. Рузгяр къар уюмлерини тарткъычлап, озюнен узакъларгъа алып кетмекте. Узакътаки дагънынъ этеклеринде рузгярдан йыкългъан диварлар ве япракълары тѣкюлип, тенлери къарарып тургъан кой багъчалары корюнемкте.

Койге акъшам устю келип чыкътым. Машинаны манъа таныш эвнинъ янында токътаттым, бираз озюме кельмек ичюн папирос якътым, сонъ оны сѣндирип, кенаргъа аттым. Машинанынъ дюдюгини чалдым. Эвден Асель дегиль де, омузларына тон быракъкъан анасы корюнди. Мен кабинадан чыкътым ве алчакъ давушнен:

– Селям, апа! – дедим.

– Э, сен эдинъми! – деп ачувнен джевап берди о. – Япаджагъынъны яптынъ, энди манъа, апа, дейсинъ. Бунъа тилинъ насыл барды? Деф ол мындан, быралкъы чингене! Баламнынъ башыны айландырып алып къачып да, утанмай, чекинмей, бурнунъны чекип, мында кельген! Намуссыз, эль-юрт огюнде бизлерни масхара эттинъ.

Къадын манъа агъыз ачыртмады. О мени токътамадан къаргъады. Онынъ сесинден къомшу къадынлар, эркеклер келип башладылар.

– Адамлар топланмаздан эвель джеэннем ол, о бешарет черенъни коръмейим! – пек ачувлангъан ана тоныны ерге атты, манъа тараф юрди.

– Эй, джоул мындан! – деп кычырды насылдыр бир адам.

Кетмектен башкъа чаре къалмады. Мени Асель де коръмеге истемеген сонъ кетмек керек даа. Машинагъа топач, таш атылып башланды. Балалар мени ойле озгъардылар. Не ичюн бойле япкъан экенлер? Олар мени къадынны акъарет этти белледилерми? Бельки бир башкесер беллегендирлер!

Бутюн гедже голь боюнда юрдим. Ай шавлесинде далгъалангъан голь, озюни дерсинъ къоймагъа ер тапып оламай. Эй, Иссыкъголь, эбедий къайнакъ голь! О гедже буз киби сувукъ эдинъ, ачувнен къаршылап алгъан эдинъ. Мен авдарылып къоюлгъан къайыкъ устюнде отура эдим. Ялыгъа далгъаланып кельген сув меним чызмаларымнынъ къонджына урула ве шувулдап кене арткъа къайтып кете эдилер. Манъа кимдир якъынлашты, омузыма элини явашчыкътан къойды. Бу Хатидже эди.

* * *

Бир къач куньден сонъ бизлер Фрунзе шеэрини кеттик, Анархай яйлаларыны менимсев ишлерини алып бараяткъан экспедициягъа мен айдавджы, Хатидже ишчи олып ерлештик. Бойлеликле янъы аят башланды.

Экспедициянен берабер Анархай чёлининъ ичерисине, Балхаш бойларынадже бардыкъ. Андан узакъкъа кеткен олсакъ биле, кериге къайтмаз эдик. Кечмишнен сагълыкълашкъан сонъ...

Биринджи вакъытларда дерт-элементи ишнен енъдим. Иш исе истегенинъ къадар. Учъ йыл девамында бутюн Анархай чёлини доланып чыкътым. Къуюлар къаздыкъ, ёллар ачтыкъ, базалар къурдыкъ. Къыскасы шимди Анархай юксеки-алчакълы ерлерден ибарет олып, ювшан къаплап яткъан ве атта инсан куньдюз биле ёлуны шашырған, онынъ башы, сонъу анда экенини бильмей афталарнен тентиреп юрген эвельки кийик чель дегиль эди. Мында арпа, богъдай сачыла, пичен азырланыла. Лякин иш даа пек чокъ. Хусусан, айдавджыларнынъ нефес алмагъа вакъытлары ёкъ. Лякин мен андан къайттым. Даа чокъ ерлери бакъымсыз олгъаны, адамлар аз яшагъаны, я да боранлы къышта, ёлсыз чельде тентиреп юрмек къыйын олгъаны ичюн дегиль эди. Буларнынъ эписи вакъынджа олгъаныны яхшы биле эдим. Инсан истесе чёлни гульзаргъа чевире биле. Хатидженен экимиз зорлуқлардан къоркъмаймыз, яшайышымыз яман дегиль, бири-биримизни урьмет этемиз. Лякин севги башкъа, урьмет башкъа экен. Омюрде бири севип де, экинжиси акси олса, ойле аятнынъ мерагъы да олмай экен. Я аятнынъ озю ойлеми, ёкъса мен ойлеми, бильмейим. Эр алда манъа бир шей етишмей, оны ишнен, достнен, сени севген къадыннен толдурмакнынъ чареси ёкъ экен. Мен о вакъыт Асельге бир даа бармагъаным ичюн окюнип юре эдим. Анархайда кечирген сонъки ярым йыл девамында Асельни ве огълумны пек сагъындым. Геджелери юкълап оламай эдим. Саметнинъ йылмайгъан алда меджалсыз аячыкълары устюнде къалтырап тургъаны козюмнинъ огюнден кетмей эди. Онынъ сыджакъ багъры ве балачыкъларгъа аит енгиль, хош къокъусыны ичиме омюрлик синъдирип алгъан кибим. Къадирли Тянь-Шанъ дагълары, чайкъалып яткъан Иссикъголь, ильк ве сонъки севгини тапкъан дагъ этеклериндеки чёллер мени озюне чекмекте эди. Хатидже буларны эписини биле, лякин мен оны къабаатламайым, о да манъа ойле бакъмакъта. Кимни къабаатларсынъ? Бизлер берабер яшап оламайджакъымызны анълагъан эдик.

О йылы Анархайда бааръ пек эрте башланды. Бутюн ерни къаплап алгъан терен къар ириди, отлар ешерип башладылар. Чельге джан кирди, о бувланып тура эди. Геджелери ава темиз, пак, кокте йылдыз парылдай.

Бизлер чадырда ята эдик. Эр вакъыттакиси киби юкълап оламай чекишем. Умютсизден узакътан паровознынъ багъырыкълагъаны эшитильди, чель сакинлигини больди. Онынъ бу тарафларгъа на-

сыл кельгенини айтмак зор меселе. Къазах демир ёлу бизден ёл бойлап ярым кунлюк узакъта. Ёкъса бу давуш манъа эшитилдими, билип оламадым. Лякин юрегим шув этип кетти, гуя мени чагыра. Мен:

– Мындан кетеджегим, Хатидже, – дедим.

– Доъру япасынь, Ильяс! Бизге айырылышмак керек, – деди.

Бойлеликнен, бизлер айырылыштыкъ. Хатидже Шималий Къазахстанга кетти. Эй, Аллагым, онынъ бахтлы олганыны истейим. Мен Хатидженинъ бегенген адамыны тападжагына эмин эдим. Биринджи къоджасынен яшап оламагъанлар, оны севмей экен. Айырылышкъанлар. Менимле де озъ бахтыны тапып оламады.

Эгер мен акъкъый севгининъ не экенини бильмеген олсам, итмал онынъле омюрлик яшар эдик... Аят ойле экен ки, онынъ не ичюн бойле олмак керек экенине, башкъа тюрю ола бильмейджегини анылатмагъа аджизлик япасынь.

Хатиджени станцияга алып барып, тренге отуртып ёлландырдым. Худжур шей. Баягы ергедже вагоннен ян-янаша чаптым. О вагонга отургъанда «Сеферинъ хайырлы олсун, Хатидже, арамызда олып кечкен яхшы-яманны унут!» – дедим.

Турналар Анархай кокюнде дженюпке учып кетмектелер. Мен исе шималге – Тянь-Шаньга ёл алдым.

* * *

Мензильге кельгенимнен бир шейге бакъмадан, дос-доъру койге ёнедим. Джемиданымны район мусафирханесинде къалдырдым. Машина да къолай расткельди, о дагыга геологразведкаджыларга кете экен. Мен когертеде кетер экеним, бир шей акъкъында тюшюнмемеге тырыштым, бутюн вуджудымны бир вакъыт ичинде эм къоркъу, эм къуванч сарып алгъан эди. Биз дагы этегиндеки чёль ёлундан, Асель иле корюшкен догъмуш ёлдан кетмектемиз. Амма о энди эвельдеки киби тар ёлджукъ дегиль, чакъыл тешельген, бетон копюрлери ве ёл бельгилерине саип кениш ве теп-тегиз ёлга чевирильген. Мен эвельки ёлдан намнишан къалмагъанына языкъсындам. Машинам баткъан арыкъны, Асель отургъан о япакъ ташны биле танымадым. Койге кирмезден кабинанынъ тепесини шамарладым.

– Не олды? – башыны чыкъарып сорады айдавджы.

– Токъта, тюшеджегим.

– Орта бир ерде э? Шимди койге барып чыкъармыз.

– Сагъ ол! Энди якъын! – деп машинадан ерге сычрап тюштим.

О меним не ичюн кеткенимни андан бильсин? Пара узаттым.

– Быракъ! – деди о. – Айдавджылардан – зенаатдашлардан пара алмаймыз.

– Тут дейим санъа, айдавджы олганым манълайыма язылмагъан.

– Юрюш-турушыңдан дуймактам.

– Яхшы айса, сағ ол, кетебер!

Машина башкә соқаккә бурулып кетти. Мен исе озюмге келалмай аля ёл ичинде турмактам. Ёлда сакынган алда тютюн яктым. Сигаретимни дудакларыма якынлаштырганда пармакларым дыр-дыр қалтырағаныны корьдим. Сигарны бир қач кере усть-устюне чектим, сонъра ерге бырактым, аягым астына алып эдим. Ёлумны девам эттим. «Мына келип чыктым», дедим озь-озюме, башкә даа не айта билем? Юрегим дюк-дюк урмакта, кьулакларым шувулдай. Кой де баягы денишкен, яныдан кьурулган шифер дамлы эвлер баягы барлар. Соқакларда телеграф диреклери ерлештирилген, теллер чекильген, колхоз идареси янындаки телеграф диреги устюнде радио сёйленмекте. Балалар мектепке кетмектелер. Балабанлары исе яш оджаларынен сёйлешмектелер. Итимал оларнынъ арасында бир заманлар манъа таш-топач атқан сойлары да бардыр. Олар о вакыт даа яш балалар эдилер.

Мени мында кимсе танымаса да, бириси дуймасын деп, ёлнынъ четинден тез-тез кетмекте. Мына о юксек диварлы азбар. Токътадым, теренден нефес алдым. Кьоркьу ве эеджандан вуджудым бузлады. Азбар қапы бетке юрдим. Оны такылдаттым. Элинде чантасы олған бир кыз чапып чыкты. Бу бир заманлар манъа тилини косътерген кызчык эди. Энди о мектепке қатнаса керек. Онынъ ашыккәны корюнип тура. Манъа тааджиplenген алда бакты:

– Эвимизде кимсе ёк! – деди.

– Кимсе ёк?

– Эбет, анам лесхозға мусафирликке кетти... Бабам тракторларға сув ташый.

– Я, Асель? О анда? – кьоркә-кьоркә сорадым, агъзым дерсинъ кьурып қалған, тилим танълайыма япышқан.

– Асель? – деп тааджиplenди кыз. – Асель чокътан кеткен эди.

– Ондан сонъ кельмедими?

– Эр сене эништемнен берабер келе. Анам эништемни пек бегене, макътай.

Кыздан башкә шей сорамадым. О мектепке чапып кетти, мен исе артыма қайттым.

Бу янык мени ойле шашырды ки, онынъ не вакыт кимге барғаны энди меним ичюн фаркы ёк эди. Бильгенде не файда? Лякин кечкен бутюн йылар девамында Асель кьоджаға чыккәндыр, деген шей акъылыма биле кельмеген эди. Тааджиplenмеге не бар?.. Бир қач йыл хаберсиз-теберсиз ёк олып кеткен сонъ, о мени беклеп отурмак керек эдими?

Койден чыктым, машина беклемеден ёл бою кетебердим. Бир де бир машина кельген олса биле токътатмаз эдим. Кетем иште

– бир де бир якъкъа кетмек керек. Дюньянынъ о бир четиними, меним ичюн эписи бир.

Мен бир заманлар Асельни алып кеткен ёлдан кетмектем. Амма ёл шимди тегиз, гузель. Ялынъыз чёль баштакиси киби, этрафы къап-къара сюрюльген ер ве орып алынъан сары сабакълар козьге ташланмакъта. Уджсыз-буджакъсыз чёль Иссъкьгольнинъ созулган ялыларына кирип, дагънынъ джапындан та уфукъкъа къадар ясланып ятмакъта. Къар ирип дымлыкъкъа быкъкъан ер булгур киби котерильген. Андандыр трактор гурюльтилери эшитилип, баарь ишлери башлангъанындан дялялет бермекте эдилер.

Акъшам устю районгъа келип еттим, геджени мусафирханеде кечирдим, саба автобазагъа бармагъа къарар бердим. Къаерлергедир кетмекнинъ файдасы ёкъ. Буюн арзу истеклерим бербат олды. Энди ойле яшамакътан, чалышмакътан башкъа чарем къалмады. Тянь-Шань ёлунда машиналар адетиндже турналар киби тизилип кетелер, о якътан-бу якъкъа къатнамакъталар. Мен озюмнинъ автобаза машиналарындан бир де биринен кетмекни ляйыкъ корьдим. Мына таныш машиналардан бири якъынлашып кельмекте. Элимни котердим. Кабинадаки айдавджы мени бирден корьмеди. Буюк сурьатнен кельген машина янымдан ель киби кечип кетти, лякин сонъундан бирден токътады. Мен джемиданымны алдым. Айдавджы кабинадан чыкъты. Бакъсам не корейим, полкъашым Эрмек, о теджрибе огренювни меним элимде кечкен эди. О заман яш бир огълан эди. О манъа йылмайган алда бакъып турмакъта.

– Танымайсынъмы?

– Сержант... Ильяс! Ильяс Алибаев! – ниает хатырлады.

– Тыпкъы озю! – деп йылмайдым, амма элем этти, адамлар зар-зорнен таныгъан сонъ... Демек, пек денъишкеним.

Биз кетемиз. Андан-мындан лаф этемиз, ордуда хызмет эткен йыларны хатырладыкъ. Не исе де меним атым акъкъында сора-маса яхшы олур эди, деп тюшюндим. Амма онынъ бир шейден хаберин олмагъан киби корюнемекте. Мен тынчландым.

– Эвге не вакъыт къайттынъ? – деп сорадым.

– Чалышкъаныма энди эки йыл олды.

– Алибек Джантурин анда?

– Бильмейим. Мен кельгенде о кеткен экен. Айткъанларына коре Памирнинъ насылдыр бир ериндеки автобазада баш механик олып чалыша экен...

«Машалла, Алибек! Машалла санъа, достум! Акъикъий йигитсинъ!» – тюшюндим пек къуванган алда. Демек, ахыры озь макъсадына иришкен, ордуда экенде автомобиль ве ёл техникумында гъяйбий окъуй эди. Институтны да гъяйбий битирмеге истей эди.

– Башлыгъынъыз Омонкъуловмы?

– Ёкъ, янъы адам. Омонкъулов назирликке котерильди.

– Сен насыл тюшюнесинь, мени ишке алыр экенлерми?
– Я не ичюн алмасынлар, эльбет алырлар. Биринджи класс айдавджысысын, ордуда да илерилер сырасында эдинь де!

– Бир вакытлар ойле эдим, – дедим мыдырданган алда. – Джантайны билесиньми?

– Бизде ойле адам ёкъ. Бир заман эшитмедим.

«Э, автобазада баягы денъишмелер олган...», – деп тюшюндим. Сонъра:

– Тиркемелернен чалышув насыл? Богъаздан алып кечесиньизми? – деп сорадым.

– Эбет, сербест юремиз, – деди. – Юкнинь насыл олганына багылы. Зарур олса тиркеп алалар ве кетеберелер. Шимди машиналар пек кучлю.

Бу тиркемелер манъа неге мал олганыны бу бала андан бильсин!.. Анархай чёлунде чалышкъанда бунынь акъкъында чокь тюшюне эдим. Бунынь ичюн ялынъыз мен къабаатлыммы, ёкъса башкъа себеплер де бармы? Бойле бакъкъанда о адий, ойле чокь баш ёрган шей дегиль эди. Не къадар агъыр, не къалдар къыйын олмасын, Доландан тиркеме алып кечмек мумкюн олганы исбатланды да. Амма бутюн беля шунда ки, янъылыклар къолайлыкьнен олмайлар. Адамлар не ичюн о заман меним теклифиме ишанчсызлыкьнен бакътылар?

Къыскъасы, озюмнинь догьмуш автобазамгъа къайттым. Биринджи куню Эрмек мени озюнинь эвине теклиф этти. Яхшы къаршылап алды. Корюшивимиз мунасебетинен азачыкъ ичермиз, деди. Лякин мен ичмедим, чокьтан берли ичмейим, ичмек ниетим де ёкъ эди.

Автобазада да яхшы къаршылап алдылар. Ишке къабул эттилер, ятакъханеде яшап башладым. Мени таныган адамлар да оныбуны сорап отурмаганларына севинип юрдим. Достлар андамында тентиреп юрген сонъ, кене къайтып кельгенимни корелер де. Кечкен ишни къозгъалай бермек кимге керек?.. Озюм де эр шейни унутмагъа тырышам. Мен бир заманлар къорантам иле яшаган богъздаки базаны кечейткъанда, этрафкъа биле бакьмай, атта бензоколонкадан бензин алмай кете эдим. Амма мени бир шей къутарып оламады, озюмни-озюм алдатып оламадым.

Автобазагъа къайткъаныма баягы олды. Машинаны истегеним киби айдаштырам. Озь ишимни севем.

Шу куню Хытайдан къайтып кельмекте эдим. Бир шей тюшюнемеден, папирос тютетип, дюменни айландырам, этрафкъа козь ташлап кельмекте. Баарь, чевре-этраф адамны озюне джелъп этмекте. Анда-мында отлаклар бар, айванасравджылар яйаларгъа чыкъмакъта эдилер.

Анда-мында тёпеге котерильген булут ренкли тютюн кокке ынтылмакъта эди. Рузгар кишнеяткъан атнынь давушыны алып кельди. Къой-къозулар ёл четинде отлап юрелер. Балалыгьымны хатырла-

дым, кейфим бираз бозулды... Гольге якъынлашкъаным, бирден абдырадым, акъкъушлар? Энди экинджи кере Иссъкьгольде баарь акъкъушларыны корьмектем. Ком-кок Иссъкьголь устюнде акъкъушлар учмакъталар. Не олгъаныны озюм де бильмейим, бирден машинамны бурдым, тыпкы о сефердекиси киби, ер ичинден гольге тараф юрдим.

О, Иссъкьголь, Иссъкьголь, кыргыз диярынынъ сёнмез-битмез йыры! Не ичюн мен кене о кунни, Асельнен сув боюнда, тёпеликте токътагъан кунни хатырладым! Эльбет, шимди де эр шей эвелькиси киби: акъ-кокюмтир далгъалар гуя эль тутушып, сыра-сыра олып, сарымты ялыларгъа сычрамакъталар. Ятагына ёл алгъан кунеш яваш-яваш дагълар артына энмекте, сув исе кызаргъан киби йылтырамакъта.

Акъкъушлар тантананен чивильдешип сув устюнде айланмакъта эдилер. Олар бирден къанат къакъып тёпеге котерилелер, сонъра ашагъы энелер, сувгъа тёшлерини батырып, алкъачыкълар асыл эте эдилер. Эр шей, эписи о вакъыттакиси киби. Амма янымда Асель ёкъ эди. Шимди андаларда юресинъ кырмызы явлукълы далфидан бойлум?..

Голь янында чокъ отурдым. Сонъра автобазагъа къайтып кельдим, андан чыкъканда сабыр-такъатым тюкенди, кейфим даа да бозулды. Бираз тынчланмакъ ичюн кене чайханеге кирдим. Андан пек кеч къайттым. Чевре-этраф зиндан киби къаранлыкъ, кокни булут къаплагъан. Дереден сызгырувнен атылып чыкъаяткъан рузгяр къутурып, тереклерни ачувнен уйтеклеген киби, оларнынъ далларыны эр тарафкъа яйдыра, эгильте, кене догърулта. Телеграф диреклериндеки теллерге урулып, сызгыра ве тоз-думан котерип, адамларнынъ юзюне ура эди. Голь исе эп далгъаланмакъта. Мен ятакъханеге зар-зорнен келип чыкътым, союнып отурмай, озюмни кроваткъа быракътым.

Саба башымны зорнен котердим, солкъулдап агъыра. Тышта юрекни сыкъыджы къарнен ягъмур къарышып ягъмакъта. Ишке бармагъа истемейим, учь саатлер къарарында ятым. Бойле алгъа омюримде биринджи кере къалмакътам. Атта ишке бармагъа биле истемейим. Сонъундан озюмден-озюм утандым, ёлгъа чыкътым.

Машинам ёргъун киби кетмекте, догърусы озюмнинъ кейфим бозукъ эди. Къаршымдан кабиналары къар тюбюнде къалгъан машиналар келип-кечмектелер. Демек, богъазда да къар ягъган. Айды, ягъса ягъаберсин, манъа не, боран котерильмейми. Манъа эписи бир, неден къоркъайым, не олса-олсун... Тёпемдеки кузгючикке бакъаркеним даа да зияде тарсыкътым: сакъалым, мыйыгъым оськен, хасталыкътан тургъан адамгъа беньзейим. Черем солгъан, козь къапакъларым шишкен.

Ёлда бираз къапынмакъ истедим, сабадан берли агъыма бир шей алмадым. Маддем олмаса да, ичмектен къачмаз эдим.

Озюнье бир кере сербестлик бердиньми, битти, сонъундан токътамакъ къыйын ола. Биринджи стакандан сонъ озюме баягъы кельдим. Машина да башкъа тюрю юрген киби корюнди. Сонъундан ёлда кене тюкянгъа кирип, юз грамм даа ичтим, кене къоштым. Ёл эп артта къалмакъта, джам сюрткичлери о якътан-бу якъкъа барып кельмектелер. Машинанен дженкке киреяткъан адам киби кетем, агъзымдаки папиросны чайнайым. Кабинанынь джамларына къаршыдан келип кечкен машиналар сув сачраталар. Мен оларны зорнен корюп етиштирем. Мен де сурьатны эп котердим, орталыкъкъа акъшам къаранлыгъы энип башлады. Дагъ ёлуна кельгенде орталыкъ сим-сия къаранлыкъ ичинде эди. Бу ерде ракъы озъ кучюни косътерди. Такъаттан кесильдим, козьлерим тынды, ёлны корьмек агъырлашты.

Кабина ичинде нефесим тутулды, юрегим буланып башлады. Омюримде бир кере биле бойле сархошланмагъан эдим. Къантер ичинде къалдым. Озюмни машина устюнде дегиль де, огге тезликнен кетмекте олгъан эки фенер нурлары ортасында отурып кетеяткъан киби ис эттим. Нурлар иле берабер къа чукъургъа атылып тюшем, къа титреп-къалтырап къаялар устюнде ойнагъан нурларгъа тырмашып, юкъарыгъа котерилип, оларнынъ артындан чапкъалайым. Лякин кетмеси не къадар агъыр олса да, токътамагъа тырышам. Чюнки дюменден элимни алдыммы, иш битти, машинаны бир даа идаре этип оламайджагъым. Богъазнынъ къаеринде олгъанымны бильмейим. Ай, Долан, Долан, Тянь-Шаньнынъ къоркъунчлы ери! Мында юрмеклер не къадар мушкюль! Хусусан гедже, илле де десень меним киби сархош айдавджыгъа.

Машина насылдыр юксекликке зорнен котерильди, бирден ашагъы, дагъ этегине энди. Козьлеримнинъ огюнде эр шей агъдартёнтер олып кетти. Къолларым манъа итаат этмейлер, дюменден тайып тюшелер. Машинанынь сурьаты эп артып, ашагъы догъру учмакъта. Бирден бир шейге урулды, тасыр-тусыр эткен давушлар эшитильди. Фенерлер сёнди, къаранлыкъ ичинде къалдым. Мына къазагъа да огърадыкъ, деп тюшюндим.

Не къадар яткъанымны бильмейим. Агъырдан бир сес эшиткен киби олдым: – «Къана ярыкълатчы!» Кимнинъдир эллери омузларымны, башымны, коксюмни сыйпады. «Сагъ, лякин сархош!» – деди. Дигери исе: «Ёлны бошатмакъ керек» – деди.

– Къана, достум, азачыкъ чекиль, дюменни манъа бер, машинаны четке алайыкъ! – демки эль омузымдан мукъайтылыкънен тюртти.

Мен инълеп, дюменден башымны зорнен котердим, кокюсим эзильген, догърулмагъа бермей. Киши серникни якъты, манъа дикъкъатле бакъты, къонъур мыйыгъы тюбюнден йылмайды:

– Достум, санъа не олды? Бу неси? – деди гъамлы давушле.

– Машина... зиян корьгенми? – дедим алчакъ, къарыкъ давушле, къан тюкюрдим.

– Ёкъ, ойле чокъ хавфлы дегиль. Кучьнен кеткен, сонъра конделен олып токътагъан.

– Ойле исе шимди кетерим, ёлда къалмам! – деп озюмге итаат этмеген къалтыравукъ эллеримнен моторны кочюрмек истедим.

– Тоқта! – деди о, мени къавий къуджакълады. – Балалыкъ япкъанынъ етер! Чыкъ мында. Танъ аткъандже бираз юкъла, о якъыны сонъ бакъармыз... – мени кабинадан чекип чыкъарды.

– Кемал, сен машинаны четке чек, сонъ не олгъаныны билирмиз! – деди о ёлдашына, озю исе къолларымны бойнуна къойып, къаранлыкъта андадыр сюйреп кетти. Биз баягъы юрдик, о адам мени эп сюйреклеп кетмекте, мен чареси олгъаны къадар озюм юрмеге арекет этмекте. Лякин ёрулдым, о адам кене къолтыгъыма кирди, мени джетеп кетти. Бойлеликле, биз бир эвге келип етик. Демки адам манъа эвге кирмеге ярдым этти. Биз кирген одада лампат яна эди. О адам мени курсюге отуртты, устюмдеки тончыгъымны чыкъарды. О вакъыт мен кишининъ юзюне бакътым. Оны таныдым. Бу ёл тамирлейиджи уста, богъазда машинасыны тиркемеге алгъан Байтемир эди. Мен пек утандым, лякин бунъа бакъмадан севиндим. Энди афу сорап, тешеккюр айтмакъ ичюн дудакъларымны ачаркеним, табангъа бир шей «такъ» этип тюшти. Мен чевирилип бакътым ве омузларымдан агъыр таш басып тургъан киби еримден зорнен котерильдим. Босагъда, дагъылып яткъан одунлар янында таш киби къатып къалгъан Асель турмакъта эди.

– Бу недир? – деп фысылдады о.

«Асель!» – деп багъырмамгъа аз къалды, амма онынъ манъа якъынлашмай, ябанджы адам киби бакъып тургъаныны кореркеним агъзымны ачып оламадым. Утанмакътан атеш ичинде янмакъта эдим. Одагъа агъыр сукюнет чёкти. Эгер Байтемир олмагъан исе, бильмейим, не олур эди. О бир шей дуймагъан киби мени яткъызды.

– Бир шей олмады, Асель, – деди о тынч алда. – Айдавджы бираз хырпалангъан, тезде тюзелип кетер... Сен эйиси бизге йод берсенъ яхшы олур эди...

– Йод? – онынъ сеси баягъы тюзельген, йымшагъан, лякин эеджанлы эди. – Йодны къомшулар алгъан эди... Шимди алып келирим! – деп Асель озюни эльге алды, тышкъа чапып чыкъты.

Мен еримден къыбырдамадым, дудакъларымны тишлеген алда отурам. Яхшы да айындым, бир дакъкъада озюме кельдим. Самайларымдаки дамарлар солкъулдап ура башлады.

– Башта ювмакъ керек, – деди Байтемир манъалайымдаки сыдырылгъан ерлерни козьден кечириккен, сонъ къопкъаны алып тышкъа чыкъты. Янаша одадан устюнде юфкъа кольмечиги олгъан, ялынаякъ, беш яшлар къарарындаки бир балачыкъ гизлиден бакъты. О яткъан еринден турып кельген олса керек, балабан-балабан козьчиклеринен манъа бакъты. Мен оны таныдым. Насыл таны-

гъанымны озюм де бильмейим, эр алда оғлум экенини дуйдым, юрегимнен ис эттим.

– Самет! – дедим фысылдаған алда, онъа ынтылдым.

Босағда Байтемир пейда олды, мен оны корьгенимнен бирден абдырадым. Гъалиба оғлумнынъ адыны айтып чағырғанымны эшитти. Хырсызлыкъ устюнде къолгъа тюшкен киби къолайсызландым. Буны дуйдурмамакъ ичюн, манълайымдаки сыдырылған ерни элимнен сыйпадым:

– Бу сизинъ оғлунызмы? – деп сорадым.

Бу суальни не ичюн бердим деп, ачувландым. Эм бу хатам ичюн озюмни аля бағышлап оламайым.

– Меним оғлум! – деди хош муаммеле иле Байтемир. О элиндеки къопкъаны табангъа къойды, Саметни котерди. – Меним оғлум, эльбет, озь оғлум, ойле дегильми, Самет! – деди оғлуны опыти ве мыйыгъы иле онынъ бойнуны къытыкълады, эркеледи. Байтемирнинъ сесинде ве арекетлеринде бир тюрю сунийлик ёкъ эди. Онынъ бутюн арекетлери ойле табиий эди ки, гуя меним еримде, ролюмни иджра этмекте эди. – Э, тайчыгъым, не ичюн юкъламайсынъ? Эр шейни бильмек истейсинъ э, къана, барып еринъе ятчы!

– Анам анда? – деп сорады Самет.

– Шимди келир. Ана келеята. Бар, оғлум, юкъла.

Асель кирди ве бизге бир бакъып алды, йод шишечигини Байтемирге берди, оғлуны алып кетти. Байтемир сылакъ хавлинен черемдеки къанны сюртти.

– Бираз даян! – деп эришти, сыдырылған ерлерге йод сюртюп башлады. – Бу ишинъ ичюн сени якъмакъ керек эди, яхшы энди не япайыкъ, мусафиримизсинъ... Мына битти, къуртулдынъ, эр шей кечип кетер. Асель, бизге бир чай берсенъ фена олмаз эди.

– Шимди! – деди Асель.

Байтемир табангъа яйылған кийизнинъ устюне эки къат миндер, ястыкъ быракъты.

– Мында кечип отур, – деди манъа. – Янбашла, бираз раатлан...

– Зарары ёкъ, сағ ол! – деп мыдырдандым мен.

– Отур, озь эвинъде отурған киби ис эт озюньни, – деди, озь сёзюнде къатты турды.

Буларнынъ эписи дерсинъ тюшюмде олмакъта. Шимди эр шейнинъ устю ачыладжакъ, къана ер ярылса да, ерге кирип кетсенъ, деп тюшюндим. Къоркъудан ве утангъанымдан юрегим патлар белледим. Чюнки мен мында не къадар аджыныкълы алда: сархош, кирли, къангъа быланған алда кельгенимни яхшы билем. Уф, догъгъаныма пешманым!

Асель бизге дерсинъ чевирилип биле бакъмады. Самоварны алып, тышкъа чыкъты.

– Мен шимди санъа ярдым этерим, Асель! – деди Байтемир.

О Асельнинъ пешинден энди чыкбайым дегенде, Самет кене еринден сычрап турды. Онынъ юкъламагъа истеги ёкъ эди.

– Не олды, Самет? – деди мерхаметликнен Байтемир.

– Эмдже, сиз кинодан чыктынъызмы? – деп сорады огълум джиддий тавурда, манъа якъынлашты.

Мен онынъ не демек истегенини анъламадым, Байтемир шакъылдап кульди.

– Вай, меним серсемчигим, – деди Байтемир йылмайгъан алда. Баланынъ огюнъде чёккелеп отурды. – Кульмектен ичеклерим къопты. Бизлер сыкъ-сыкъ киногъа барамыз! – деди о манъа. – Самет де бизнен берабер бара.

– Эльбет, мен кинодан чыктым! – деп кульдим мен де.

Лякин Самет бирден чырайыны сытты:

– Ялан! – деди.

– Не ичюн ялан экен?

– Айса анавы къамчынынъ анда?

– Эвде къалдырып кельдим...

– Манъа косътерирсинъизми, эмдже? Ярын косътерирсинъизми?

– Эльбет, мытлакъа косътерирум. Къана мында кельчи. Сенинъ адынъ не? Самет э, догърумы?

– Самет. Я сизинъ адынъыз не, эмдже?

– Менимкими... – нефесим тутулды. – Меним адым Ильяс эмдже, – дедим зорнен.

Байтемир ашыкъкъан алда:

– Сен, Самет, бар ят, кеч олды.

– Баба, азачыкъ даа отурайым да! – деп ялварды Самет.

– Яхшы! – деп разы олды Байтемир, босагъа устюнде токътады. – Сизлер озъара лаф этинъиз, биз шимди чай къайнатып келирмиз.

Самет манъа якъын кельди. Мен онынъ эллерини сыйпадым, о манъа бенъзей, эм пек бенъзей. Эллери де, кулькюси де...

– Балабан олгъан сонъ ким олмакъ истейсинъ? – деп сорадым, насыл ёлнен олса да онынънен лакъырды этмек истейим!

– Айдавджы оладжагъым.

– Машина айдамагъа севесинъми?

– Пек севем... Элимни котерсем де кимсе машинасына минсетмей...

– Ярын мен сени кезиндирип келирим. Яхшымы?

– Яхшы. Мен сизге озюмнинъ ашыкъларымны берерим.

О ашыкъларыны кетирмек ичюн янаша одагъа чапып кирди. Пенджере тюбюнде самоварнынъ трубачыгъындан алев корюнмекте. Асельнен Байтемир нелердир акъкъында лаф этелер.

– Саметимизнинъ айткъанларыны эшиткен олсанъ, кульмектен ичеклеринъ узюлир эди, – деди Байтемир къуванчлы алда.

Шашыладжакъ шей, Асель де бир шей олмагъан киби сербест алда джевап берди:

– Э-э. О нени корьсе о акъта айтмагъа севе!

Самет териден тикильген торбачыкъ ичиндеки ашыкъларыны алып кельди де, огюме тѣкти:

– Истегенинъизни сайлап алынъыз, эмдже! – деп чешит бояларнен боялангъан байлыгъыны нумайыш этти.

Мен хатире ичюн бир данесини алмакъ истедим, лякин джесарет этип оламадым. Къапы ачылды, Байтемир къайнап тургъан самоварны кетирди. Онынъ артындан Асель корюнди. Байтемир меним огюме кетирип, томалакъ къоначыкъ къойды. Асель софра донатты. Биз Саметнен экимиз ашыкъларны джыйыштырдыкъ, кене торбачыкъкъа къойдыкъ.

– Озюнинъ зенгинлигини нумайыш эте, ай, сени макътанчакъ! – деди Байтемир, севген алда огълунынъ къулагъындан тутты.

Арадан бираз кечкен сонъ бизлер къайнакъ чай ичип башладыкъ. Бири-биримизни бир вакъыт корьмеген адамлар киби отурамыз. Шунынъ ичюн олса керек чокъ да лаф этмеймиз. Ялынъыз Самет озюни сербест тутмакъта. О Байтемирнинъ тизлери устюне отурып, башыны бабасынынъ багърына янтайтып отура.

– У, ух, мыйыгъынъыз эр вакъыт бойнумны кытыкълай, баба! – деди ве озю онъа сарылды.

– Мукъайт ол, чай пек сыджакъ, – деп тенбиеледи Байтемир.

О даа кичкене. Бизим эр биримиз не акъкъында тюшюнгенимизни андан бильсин? Бизим такъдиримиз бугунъ бойле оладжагъыны ким бильген?! Я бу меселе ненен битер экен?.. Озь догъмуш огълум башкъа бир адамгъа «баба» демесини эшитмек къолай шей беллейсинъизми? Гедже-кунъдюз акъкъында тюшюнген Асельнинъ янында, меним къыйметли Аселимнинъ къаршысында отурмакъ, козьлерине бакъмагъа джесарет эталмамакъ... О насыл этип мында кельди экен. Севдими, онъа акъайгъа чыкътымы? Гуя мен онынъичюн бир ябанджы адамым, о озюни сыкъмай отура, бунъа не дерсинъ? Манъа о къадар нефретленген эдими? Я Байтемир? О меним ким экенимни дуймадымы? Саметнинъ манъа пек бенъзегенини корьмейми? Не ичюн дагъ богъазында мен оларнынъ машинасыны чеккелеп кетиргеним акъкъында бир шей хатырламады? Унуттымы ёкъса?..

Тѣшекке яткъан сонъ мен пек эзиетлендим. Манъа отургъан еримизде, кийиз устюне ер къойдылар. Мен дивар бетке бакъып ятмакътам, лампанынъ мильтеси басылгъан. Асель савут-сабаларны ювмакъта.

– Асель! – деп алчакъ сеснен кычырды Байтемир янаша оданынъ аралыкъ къапысындан.

Асель онъа кирди.

– Комзолыны ювсанъ яхшы олур эди, – деди.

Асель скемле устюндеки къангъа былангъан сантырач комзонымны алды, ювып башлады. Не ичюндир бирден токътады. Байтемирге киргени эшитильди.

– Радиаторнынъ сувыны тѣттинъизми? – деп сорады фысылдынен. – Бузлап къалмасын!..

– Тѣктик, Кемал тѣкти! – деди Байтемир де фысылдагъан алда. – Машина деерли зарарланмагъан... Саба бакъармыз...

Мен машина акъкъында тюшонмекни акъылыма биле кетирмеген эдим.

Асель комзолымны ювды, оны собанынъ устюне яйды, теренден кокюс кечиререк, лампаны сѣндюрди, чыккып кетти. Оданынъ ичине кюю къаранлыкъ чѣкти. Кимсенинъ юкъламагъаныны ис этмектем. Эр биримиз озь тюшонджелеримиз алтында чекишмектемиз. Байтемир огълунен бир кроватта ята. Нелердир айтып Саметни эркелей, юкъусында бабасыны тепмелесе керек, устюне къалын ѳргъанны чекти. Асель къа де бир теренден кокюс кечирмекте. Онынъ къаранлыкъта ягъмур тюбюнде тургъан таш киби йылтырамакъта олгъан козьлери манъа дерсинъ корюнип турмакъталар... Олар, бельки... Не акъкъында, ким акъкъында тюшюне экен? Энди бир дегиль, учь адам акъкъында къайгъырмасы керек... Итимал, о да тыпкы меним киби бири-биримизге багълагъан о кечмиш кунълерни, хош, къайгъылы аньларны хатырламакътадыр. Амма энди онъа къавушмам, онынъ тюшонджелерини де билип оламам.

Энди онынъ озю де, бакъышлары да денъишкен. Олар эвельки, ишанчнен, мерхаметликле, саделикле парылдап тургъан козьлер дегиль эди. Олар джиддийлер. Лякин Асель меним ичюн кене чѣль багърында яйрап оськен далфидан бойлу дюльберим эди. Онынъ эр бир арекети, табиятындаки чизгилери меним ичюн таныш ве къыйметли эди. Бу исе ичимни атеш киби якъмакъта. Элемимге даяналмай ястыкънынъ бир четини тишлеп ята эдим. Сабагъадже кирпич юммадым. Пенджеренден кок теренлигинде ялдап юрген ай булутлар арасындан шавле сача, къа де бир озь чересини косьтере эди.

Саба эрте Асельнен Байтемир ишнен азбаргъа чыктылар. Мен де еримден турдым. Кетмек керек. Явашчыкътан барып Саметни опьтим, тез-тез оадан чыктым.

Асель тышта оджакъкъа ерлештирилген балабан къазаннен сув къыздырмакъта. Байтемир одун кесмекте. Онынънен берабер машинаны бакъмагъа кеттик.

Машина гедже ѳл кенарындаки бетонлы къыскъа диречиклерге урулгъан экен. Эки данеси тюбюнден къопарылгъан. Машинанынъ фенери сынгъан, огю эзилген, ог копчеги бир тарафкъа бираз къыйышкъан. Биз буларнынъ эписини чѣкючнен тюзеттик. Лякин моторны кочюргендже баягъы чекиштик. Мотор бузлагъан. Картерни мешъаль якъып къыздырдыкъ, сонъра экевлешип моторны эльнен кочюрюв алетинен ишке башладыкъ. Омузларымыз бири-бирине токъуна, авучларымыз атеш киби янмакъта, бири-биримизнинъ

чересине сыджакъ нефес урулмакъта. Экимиз де бир иш япмакътамыз... Итимал тюшюнджелеримиз де бирдир.

Моторнынъ кочмеси пек мешакъатлы олды. Экимизнинъ де нефесимиз, нефесимизге етишмей. Бу арада Асель эки къопкъа сыджакъ сув кетирди, оларны сускъан алда меним огюме къойды, озю четке чекильди.

Сувны радиаторгъа къойдым. Сонъра Байтемирнен экимиз моторны эльнен кочюрюв алетини айландыргъан эдик, мотор бирден чалышып башлады. Мен кабинагъа отурдым. Мотор не ичюндир узюлип-узюлип чалышмакъта. Байтемир капотнынъ ичине сокъулды. Бу вакъыт пальтосынынъ огю ачыкъ Самет чапып кельди ве машинаны айланып чапты. О машинагъа минмеге истей эди. Асель онынъ элинден тутты, кабинанынъ янына барып турды. О манъа ойле бир элем, окюнчли бакъты ки, озъ гунахымны ювмакъ, оларны кене озюмге къайтармакъ ичюн шимди эр шейни япмагъа азыр эдим. Мен кабинанынъ ачыкъ къапысындан эгилип, тышкъа бакътым:

– Асель! Огълумызны алып отур! Эвельдеки киби алып кетейим, омюрлик алып кетейим! Отур! – деп мотор давушы алтында ялвардым онъа.

Асель бир шей айтмады, яшлы козьлерини четке алды, «ёкъ» деген манада башыны терсине салады.

– Минейик де, ана! – деп Самет онынъ элинден чеккеледи, – ойнап келирмиз!

О оглуны къакъыштырды, алып кетти. Асель бир шейге бакъмай, башы эгильген алда кетмекте. Самет исе арткъа къайтмакъ истей.

– Азыр! – деп къычырды Байтемир капотны япкъан алда. Элиндеки керестелерни манъа узатты.

Ёлгъа чыкътым. Эллерим кене дюменде, кене ёл, дагъ-ташлар, машина ель киби учып кетмекте, онынъ менимле не иши бар...

Асельнен огълумны дагъ багърында бойле таптым, биз бойле корюштик ве айырылыштыкъ. Буюн ёл бойлап кетеркеним терен тюшюнджелер ичинде гъаркъ олдым. Уджу-буджагъы олмагъан тюшюнджелерден ёрулдым... Энди мындан ёкъ олып кетмем керек. Башкъа чаре ёкъ. Къатий къарар бердим.

Дагъ богъазындан кеттим ве ёл участкасындан кеткенде Саметни корьдим. О ёл кенарында бир огланчыкъ ве озюнден баягъы балабан къызчыкънен ойнап юре эди. Олар таштан азбарчыкълар япкъанлар, аранлар къургъанлар. Итимал оларны эвеллери де корьгендирим, танымагъандырым. Демек эр кунъ огълумнынъ янындан кечкенимни озюм де абайламагъаным. Машинаны токътаттым.

– Самет! – деп чагъырдым тайчыгъымны. Оны корьмек истедим. Балалар чапып кельдилер.

– Эмдже, бизни машинанен кезиндирмеге кельдинъизми? – деп яныма кельди Самет.

– Эбет, сизлерни бираз кезиндиреджегим! – дедим.

Балалар чивильдешип кабинагъа толуштылар.

– Бу бизим таныш эмджемиз, – деп макътанды Самет достларына.

Мен оларны бираз кезиндирдим. Озюмни ойле бир бахтлы, къуванчлы ис эттим ки, балларнынъ озьлери бу къадар севингендирлер. Сонъра оларны машинадан тюшюрдим.

– Къана энди эвлеринъизге чапынъыз! – балалар чапып кеттилер. Мен огълумны токътаттым:

– Тоқта, Самет, санъа лафым бар! – деп оны элиме алдым, юкъары котердим, юзюне девамлы бакътым, сонъра коксюмге бастым, опытим, ерге къойдым.

– Къылыч анда, алып кельдинъизми, эмдже? – деди Самет бирден.

– Эй, акъылымдан чыкъкъан, огълум, бир даа кельгенде кетиририм! – деп сёз бердим онъа.

– Энди унутмазсынъыз, э, эмдже? Биз мында ойнаймыз...

– Яхшы, энди чап!

Автобазанынъ дюльгерлик устаханесинде агъачтан учъ дане къылыч ясадым, янымда алып юрдим.

Балалар акъикъатен де мени беклей экенлер. Мен оларны баягъы кезиндирдим. Огълум ве онынъ достларынен якъынлыгъымыз бойле башланды. Олар манъа пек тез алыштылар. Узакътан корьгенлеринен бири-бирини озып, чапып келе эдилер.

– Машина, машинамыз келе! – деп къычырышалар.

Ичимге джаным кирип, адамлар сырасына къошулдым. Ёл бою къуванчле кете эдим. Ёл кенарында мени огълум беклегенини биле эдим. Бир къач дакъкъа онынъле отурмакъ не къадар буюк бахт. Энди бутюн фикри-хаялым огълумнен корюшювимизде эди. Эр вакъыт андан куньдюз кечмеге тырыша эдим. Баарь куньлери эди, балалар тышта ойнайлар. Шунунъ ичюн де мен оларны даима ёл кенарында расткетире эдим. Эндиден сонъ мен дерсинъ бу корюшювлер ичюн яшамакъта эдим. Гъает бахтлым! Амма базы вакъытларда ичиме бир къоркъу кире, ёл участкасындакилер балаларны кезиндиргенимни билелерми, ёкъмы? Бильмейим, лякин огълумгъа бу корюшювлерни ясакъ эте билелер. Ичимде Алла Байтемирнен Асельге инсаф бермесине дуа этип юре эдим. Амма бир кунъ къоркъкъанымга огърадым...

Майыс байрамы якъынлашып кельмекте эди. Огълумгъа бахшыш оларакъ – тыпкъы озюмнинъ машинам киби машина алдым.

Автобазада ишке берильгеним, ёлгъа кечче чыкъкъаным ичюн пек ашыкътым. Итимал шунунъ ичюндир, кейфим бозукъ эди, пек эеджанландым. Ёл участкасына якъынлашыр экеним, Саметнинъ не къадар къуванаджагъыны козь огюне кетиререк, сарылы машинаны кабинагъа – яныма къойдым. Онынъ оюнджакълары чокъ

исе де, бу айдавдгы олмакъ истеген бала ичюн пек кыйметли бахшыш ола биле. Озю де таныш айдавдгы эмджесинден. Лякин бу кересинде Саметни расткетирип оламадым. Балалар онынъ-сыз чапып кельдилер... Мен кабинадан тюштим:

– Самет къана?

– Эвлеринде, хасталанды, – деди огъланчыкъ.

– Хасталанды? Башы агъырамы ёкъса?

– Ёкъ, о хаста дегиль! – деди кызычыкъ. – Анасы йибермеди!

– Не ичюн?

– Бильмейим. Барма, – деди.

Кейфим бозулды. Къоркъкъанынъа огърадынъ, эр шей битти, веселям!

– Ма, алып барып бер, – деп сарылы машинаны кызычыкъкъа береджек олдым, бирден фикиримден къайттым. – Ёкъ, токъта, – оюнджакъны къайтарып алдым, машинам бетке юрдим.

– Не ичюн эмджемиз бизни машинасына минсетмеди? – деп сорады огъланчыкъ татасындан.

– Хасталанды, – деди татасы чырайыны сыткъан алда.

Кызычыкъ догърусыны айтты. Бу хабер меним ичюн энъ фена хасталыкътан да агъыр эди. Бутюн ёл бою ичимни мышыкълар тырнамакъта эди. Асельнинъ манъа бу къадар джаны агъыргъанмы? Мен не къадар фена инсан олсам да, мени азачыкъ аджымаса... Ёкъ, инанып оламайым... Асель бу къадар таш юрек олувы мумкюн дегиль. Мында башкъа бир себеп олмасы мумкюн... Я не ола биле? Андан билейим. Досту айткъаны киби бельки огълум бираз кейфсизленгендир, деп озюмни-озюм инандырмагъа тырыштым. Я не ичюн инанмакъ олмай? Эм онъа ойле инандым ки, сонъундан озюм де къоркътым, я барып да огълумнынъ сыджагъы котерилип, ярамаса... Бельки ярдым керектир, илядж-миллядж деген киби, бельки хастаханеге алып бармакъ зарурдыр. Олар шеэрде дегиль де, дагъ богъазында яшайлар! Пек эзиетлендим. Кери дёндюм, насыл тедбир – чаре коръмеси бильмей, къафама бир шей ерлешип алгъан: тез-тез барып чыкъмакъ, эгер огълум сагъ-селямет олса, юрегимни тынчландырмакъ... Оны расткетирмемге инана эдим, буны юрегимле ис этмектем. Бу арада бензин биткен, машинаны богъаздаки бензоколонка янында токътатмакъ керек олды.

* * *

Икяесининъ бу ерине кельгенде Ильяс сусып къалды. Кызаргъан чересини авучлары арасына алды, теренден кокюс кечирди, ара-лыкъ тургъан пенджеречикни сонъунадже ачты, кене тютюн якъты.

Вакъыт яры геджени кечкен эди. Бизлерден башкъа эр кес юкълай. Копчеклер демир ёлгъа «такъ-такъ» урылып, озьлерининъ

битмез-тюкенмез йырыны йырлайлар. Пенджерелер артындан станцияларнын чыракълары лип-лип этип кечмектелер.

Паровоз ель киби учып кетеркен кучлю кычырды.

– Иште тамам шу вакыт сиз манъа расткельген эдинъиз, агъа, мен исе сизинъ риджанъызны ерине кетирмеген эдим. Энди сизге эр шей аньлашылгандыр, – деп икяесини девам этеркен къомшум йылмайды, – сиз бензоколонка янында къалган эдинъиз, сонъ «Победа»нен мени кечип кеттинъиз. Буны корьдим. Шу вакыт дагъ богъазында ягъмур ягъып кечкен эди... Э, машинаны эеджан алтында айдап кетмекте эдим. Ниает къальп ислери мени алдатмагъан экен. Самет ёл кенарында беклеп отура экен. О машинаны корьгенинен ёлгъа чыкты:

– Эмдже, айдавджы эмдже!..

Демек огълум сагъ-селямет! Пек къувандым! Машинаны деръал токътаттым, кабинадан сычрап тюштим, огълумгъа тараф чаптым.

– Не олды, достум, хасталанъдынъмы?

– Ёкъ, анам йибермеди. Онынъ машинасына отурма, деди. Мен агъладым, – деп шикъетленди Самет.

– Я шимди насыл кельдинъ?

– Бабам, эгер балаларны бириси машинасынен кезиндирмек истесе, йибер, кезиндире берсин, деди.

– Керчекми?

– Мен де айдавджы оладжагъым, дедим...

– Эльбет де, айдавджы олурсынъ, олгъанда да насыл я! Билесинъми санъа не кетирдим? – Оюнджакъ машинаны алдым. – Мына бакъ, «ЗИЛ»чыкъ, кучюк айдавджылар ичюн пек гузель машина бу!

Баланынъ агъзы къулакъларында, эп йылмаймакъта.

– Мен эр вакыт сизинъле берабер машинанъызнен кезине-джегим, э, эмдже? – деп ялварыджы козьлеринен манъа бакъты. Кейфим бозулды:

– Эльбет, эр даим! – деп ишандырдым оны. – Истесенъ, майыс 1 куню шеэрге берабер барырмыз, машинамызны байрачыкълар иле донатырмыз, сонъра сени кене мында алып келирим. – Онъа не ичюн бу сёзлерни айткъанымны, бунъа акъкъым барлыгъыны ве сёзлеримге не ичюн озюм де бирден ишангъанымны шимди аньлатып биле оламам. Бу да азлыкъ эткен киби даа да бир шейлер къоштым. – Эгер бегенсенъ, менде къала билесинъ? – дедим огълума гъает джиддий бир тавурда. – Берабер кабинада яшармыз. Мен сени даима озюм иле алып юерим. Яхшымы?

– Яхшы! – разы олды Самет. – Машинада яшармыз! Кеттик, эмдже, шимди кетейик!

Базы вакытларда балабан адамлар да балалыкъ япа экенлер. Биз кабинагъа отурдыкъ. Мен ишанчсызлыкънен моторны кочюрдим. Самет пек къуванчлы, мени чеккелей, эркелене, секириклей. Машина еринден къозгъалды. Саметнинъ къуванчы ичине сыгъмай,

куле, дюменнинъ къаршысындаки дѣгмелерни косътерип бир шейлер айта. Онъа къошулып мен де севиндим! Лякин бирден башыма акъылымны топладым. Бутюн вуджудым атеш ичинде къалды. Я мен не япам?! Машинаны чаналаттым. Лякин Самет токътагъанымны истемеди:

– Тездже, эмдже, тездже айданы! – деди.

Баланынъ ялварыджы, къуванчлы бакъышларына фаркъсыз бакъып оламадым. Суръатны котердим. Ель киби учып кетмекте-миз, ёлгъа гудрон тѣшеген грейдер корюнди. Грейдер бурулды да, къатранны ёлгъа тѣшей-тѣшей бизге тараф кельмекте эди, онынъ артындан исе, шингенлик толу буюк къазанлар артында Байтемир тургъан экен. О грабарка иле ёлгъа тѣшельген гудронны тегизлемекте эди. Мен шашмаладым. Машинаны токътатмакъ истедим, амма кечиккен эдим: Самет иле баягъы ерге кеткен эдик. Мен башымны эгдим, бирден газгъа бастым. Байтемир бир шей анъламады. О башыны котермей чалышмакъта элди. Андан кечкен машина аз дейсинъми? Анги бирине бакъсын! Лякин Самет оны коръди:

– Ана, бабам! Эмдже, келинъиз, бабамны да чагъырайыкъ, яхшымы? Токътанъ, бабамны чагъырайым!

Мен сустым. Энди токътамакънынъ чареси ёкъ эди, онъа не дей билем? Самет бирден артына чевирильди, къоркъты, багъырып агълап башлады:

– Бабамгъа бармакъ истейим! Токъта, бабамгъа бараджам! Токътат, тюшеджем! А-а-на!..

Дѣнѣмдеки къая артында токътадым. Огълумны тынчландырмагъа тырыштым:

– Агълама, Самет! Агълама! Шимди алып барарым. Тек агълама.

Къоркъкъан бала мени динълемей.

– Ёкъ, тюшеджем! Бабама бараджам! Ач! – деп кабинанынъ къапысыны такъылдатып башлады, – Ач! Бабама бараджам! Ач!

Ана санъа бир шей даа.

– Агъламаса! – деп онъа ялвардым, тынчландырмагъа тырыштым. – Шимди ачарым, агъламасанъ етти! Бабанъа озюм алып барарым! Къана тюш, кеттик.

Самет ерге сычрап тюшти, агълай-агълай кери чапып кетти. Мен оны зорнен туттым.

– Агълама, козьяшларынынъ силь. Агълама, достум, агълама! Я машинанъ къалды да, алмайсынъмы? Мына бакъ! – Мен машинаны ашыкъып алдым, къалтырагъан эллеримнен дюменини бурдым. – Бакъ, санъа чапып кете, къана тут, ал! – машина ель киби учып кетмекте эди, бирден ташкъа урулды, ёл кенарындаки арычыкъкъа учып тюшти.

– Керекмей! – деди о ве даа да бетер агълап башлады, артына бакъмай къачып кетти.

Мен таш киби кьатып кьалдым. Тамагьыма кьайнакь, томалакь бир шей тыкьылды. Мен огьлумнын артындан етмек ичюн чаптым.

– Токьта, агьлама, Самет! Токьта, мен сенинх... Мен, мен сенинх... Озюнх билесинх де!..

Лякин айтаджакь шейимнинх сонхуна чыкьып оламадым... Самет манх кьулакь асмай, эп чапмакьта. Дёнумден бурылып, козьден гьайып олды. Мен онынх артындан чаптым, дёнум янында токьтап, бакьып кьалдым. О барып, ёлда чалышкьан Байтемирнинх кьучагьына атылды. Байтемир Саметнинх огюнхде чёкелеп отурды, оны кьуджакьлап багьрына басты. Бала онынх бойнундан кьучакьлады, манх тараф кьоркьуп, хавфсырап бакьты. Байтемир грабарканы омузына кьойып, Саметнинх кьолундан тутты. Олар ёл бойлап узунлы-кьыскьалы олып кеттилер.

Мен кьаягьа даянган алда баягьы турдым, сонхра кери кьайтым. Оунджакь машинанынх янында токьтадым. О арыкь ичинде авдарылып ятмакьта. Козьашларым янакьларым устунден акьып тюштилер. «Мына, ишни харап эттим!» дедим. Машинамны, онынх капотыны сыйпадым. Череме моторнынх сыджагьы урулды... Энди огьлумнен сонхи кере корюшювимизнинх шааты олган машинамгьа севгинен, мерхаметликнен бакьтым...

* * *

Ильяс еринден турды, кьапыгьа тараф юрди.

– Темиз авада бираз нефес алайым, – деди.

Мен купеде кьалдым. Танх кокюнинх бир парчасы пенджере артында агьарып, тепренип кетмекте эди. Энди ышыкьны сёндирмек де мумкюн.

Мен Ильяс бильмеген, лякин манх белли олган шейлерни онх айтсаммы, ёкьмы, деп чалкьа яткьан алда тюшюнмекте эдим. Амма о баягьы вакьыткьадже купеге кьайтып кирмеди. Яхшы бираз раатлансын, ярын айтарым, деген кьараргьа кельдим. Айтмагьаным пек яхшы олып чыкьты, эртесине бу фикирден вазгечтим.

Мен ёл устасы Байтемирнен Асельнен оглу дагь богьазында яшагьанлары вакьытта таныш олган эдим. Памирде Кьыргьызыстан ёл ишчилерининх озьара тешкерюв ве теджрибе алып берюв боунджа делегациясыны беклей эдилер. Бу мунасебетнен Таджикистан джумхурий газетасы кьыргьызыстанлы дагь ёлунынх ишчилери акькьында очерк язмамны риджа эткен эди.

Делегация ичинде энх яхшы ёл усталарындан бири Байтемир Кьулов да бар эди. Мен онынхнен таныш олмакь ичюн Долангьа бардым.

Бизлер умютсизден расткелиштик, эм бу корюшюв меним ичюн пек мувафакьияетли олды. Богьазгьа етейим дегенде автобусымызны элинде кьызыл байрачыгьы олган йигит токьтатты. Ёлда

шимдичик, дағ эшиливи олған, ёл тамирлейиджилери оны темизлемекте экен. Мен автобустан тюштим, фелякет олған ерге бардым. Дағнынъ тёпесинден ашаға таш къярышыкъ топрак кочип, ёлға тюшкен, озю иле берабер ёлнынъ бир четини къяп-тып турған кыскъя бетон диречиклерини де къяшып тик къяялыкъ бойлап учурымға алып кеткен. Ёлнынъ бу къясмы тахта къялыплар ярдымында къяйтадан тиклене экен. Бульдозер йыгъылып къялған топракны ашағы сюрмекте. Бульдозер юрип оламаған ерлерни исе ишчилер куреклер иле темизлемектелер. Брезент япынджа ве кирза чызма кийген адам бульдозернен ян-янаша юрип, тракторджыға ёл-ёрукъ косътермекте:

– Азачыкъ солға бур! Кене бираз ичериге таба! Токъята, къялыплар устюнден айда! Э, ойле! Токъята! Арткъа!..

Ёл деерли темизленген. Айдавджылар эки тарафтан тыныш бильмей, дюдюклерини къячырталар, ишчилерни сёге, ёлны ачкъанларыны талап этелер, амма япынджалы адам оларға къялакъ асмай. О бульдозерни къярарлаштырылған ерден юрге ве къялыплар ичиндеки топракны яхшы бастырмаға меджбур эте эди. «Байтемир дегенлери бу олса керек». О озъ ишининъ къялайыны биле экен! – деген фикирге кельдим. Эльбет, янъялмағаным, бу айны шу адам экен. Ниает, ёл ачылды, машиналар арекет этип башладылар.

– Сиз не япасынъыз анда, автобусынъыз кетти де! – деди манъя Байтемир.

– Мен сизинъле корюшмеге кельдим.

Байтемир тааджипленмеди. Менимле элимни сыкъяп селямлашты.

– Мусафирден къячмаймыз, аксине къяванамыз.

– Сизде ишим бар эди, баке, – дедим онъя сайгы иле. Озюмни таныш эттим. – Ёл тамир этиджилер ишининъ Таджикистанға барувларындан сизинъ хаберинъиз бармы?

– Э, эшиткен эдим.

– Иш бойле. Памирге кетмезден эвель сизинъле бираз лаф этмем керек эди.

Мен макъсадымны яваш-яваш анылатыр экеним, Байтемирнинъ чырайы сытылып барды, серт, къонур мыйыгъыны тюшюнджели алда сыйпап башлады.

– Кельгенинъиз пек яхшы! – деди о манъя. – Лякин Памирге мен бармайджагым, меним акъкымда язмакнынъ аджети ёкъ.

– Себебини бильмек мумкюнми? Иш чокъмы? Ёкъса эвде бир шейлер олдымы?

– Иш де етерли, эр алда ёл даа, озюнъиз корип турасынъыз, кереги киби дегиль. Эвде дейсинъизми? – о папирос чыкъарыркен бираз сусты, – эвде де... эльбет, эр бир къорантада олғаны киби бизде де аз-чокъ бир шейлер бар... Амма Памирге бармайджагым.

Мен онъа бенъзеген адамларнынъ анда мытлакъа бармалары керек экени акъкъында айтып-анълатмакъ истедим. Амма Байтемир мени ялынъыз урмет эткени ичюн динълемекте эди, мен не къадар тешвикият этсем де, оны къандырып оламадым. Джаным агъырды, энъ эсасы озъ-озюме ачувландым. Журналистлигим бу кересинде иш бермеди, догърусыны айткъанда оны къандырмагъа кучюм етмедди. Мен богаздаки редакциянынъ вазифесини де, къомшу джумхуриет газетасынынъ риджасыны да, ерине кетирип оламадым, анда бир шейсиз къайтмагъа меджбур оладжагъым гъалиба.

– Яхшы багъышланъыз, энди мен кетейим. Шимди бельки бир-де бир машина келип къалыр.

Байтемир манъа тынч ве сезгир бакъышлар быракъты. Мыйыкъ астындан кулюмсиреди.

– Шеэрли къыргызлар урф-адетлеримизни унуталар. Меним эвим, къорантам, софрам ве геджелемеге ерим бар. Меним ичюн кельгенсиниз, ёлдан къайтмай бугунъ меним мусафирим олунъыз, ярын кетерсиниз. Юрунъиз мен сизни эвимге алып барайым. Манъа исе къаранлыкъ тюшмезден эвель ёлны бир айланып бакъмакъ керек, тез къайтырым. Ишимиз ойле...

– Токътанъыз, эйиси мен сизинъле ёлны айланып чыкъайым да.

Байтемир меним шеэрли корюнишимге бир козь ташлады, ийлекярлыкъле кулюмсиреди:

– Насыл, менимле берабер юрмек къолайсыз олмаз экенми? Месафе узакъ, ёл да яхшы дегиль.

– Зарары ёкъ! – деп къатий турдым мен.

Бойлеликле, ёлгъа чыктыкъ. Эр бир копюр, дёнюм янында, эшилген ерлер ве асылып тургъан къаялар къаршысында токътап, оларны козьден кечирип бардыкъ. Буларнынъ эписи ёл устасынынъ зийрек ве откъюр назарларындан кечмекте. Биз озъ-озьюгинден лафкъа тутундыкъ. Насыл сёзлеримнен ве арекетлеримнен Байтемирнинъ ишанчыны къазангъанымны озюм де аля даа анълап оламайым. О манъа озюнинъ такъдири, аилесининъ такъдири акъкъында икяе этип башлады. Шимди Ильяснынъ икяесини сонъунадже динълеген сонъ, журналист сыфатында ишим онъундан кельгенини анъладым. Гъает тынч корюнген Байтемир о кунълерде пек буюк гъам-къасевет тюбюнде къалгъан экен, насылдыр тесадюфен, гонълюни язмакъ ичюндир, Байтемир бир-эки агъыз сёз айтып, сонъ озюни токътатып оламады. Ичиндеки бутюн дерт-элемлери къозгъалды. Дерья киби ашып-ташып кетти...

Ёл устасынынъ икяеси

...Сиз менден Памирге не ичюн бармагъа истемейсиниз, деп сорадынъыз. Озюм памирлик къыргызым. Догъгъан ерим Памир исе де, мен мында, Тянь-Шаньда юрем.

Та яшлыгымдан Памир ёл кѳуруджылыгында чалышып башладым. Анда комсомол ёлланмасынен баргъан эдим. Кѳуруджылыкъ – халкъ кѳуруджылыгы эди, механизмлер етишмей, иш не къадар агъыр исе де, бизлер, хусусан яшлар гъайретнен чалыша эдик. Гъайрет этмемек мумкюн дегиль: асырлар девамында инсан корьмеген Памирге ёл ачыла! Мен илерилер сырасына кечтим, къа де бир мукъяфат ве бахшышлар да алам. Бу макътанмакъ дегиль, сѳз сырасы айтам.

Анда мен бир кызыны расткетирдим, оны пек севдим. Озю де пек дюльбер, акъыллы кызы олып, кѳуруджылыкъкъа койден кельген эди; бу исе о заманлар адий кыргыз кызы ичюн буюк къараманлыкъ эди. Догырусыны айткъанда шимди де, кызыларнынъ буюк ишханелерде чалышмалары къолай иш дегиль. Бунъа урф-адетлеримиз къаршылыкъ косътерелер.

Гульбаранен таныш олувымызгъа да бир йыл олмакъта эди. Кѳуруджылыкъ сонъуна етмекте. Ёлны ишке тюшюрмек ичюн озь адамларымыз олмакъ керек эди. Ёл кѳуруджылыгы ишнинъ бир тарафы, оны бирлешип, умумий кучъ иле эда этмек мумкюн, бунынънен берабер онъа козь-къулакъ да олып турмакъ керек. Бизде Хусаинов деген бир муэндис бар эди, о шимди де ёл саасында чалыша, назир хызметинде. Биз онынъле достлаштыкъ. Манъа ёл ишлери курсларына барып окъумакъны да о адам меслеат этти. Мен окъувымны битирип кельгендже Гульбара мени беклеп отурмаз, оны койге алып кетерлер, деп тюшюнген эдим. Ёкъ, о къайтып кельмемни бекледи.

Ниает, эвлендик, о ерде, ёл участкасында къалып чалышып башладыкъ. Биз бири-биримиз иле пек муаббет эдик. Шуны айтмакъ лязим ки, дагъ ве богъазларда яшагъан ёл тамирлейиджилери ичюн къавий аиле – садыкъ къадын пек зарур эди. Буны мен сонъундан анъладым. Бу иште къадынымнынъ хызмети де аз дегиль эди. Кызымыз догъды, сонъра экинджи баламыз дюньягъа кельди, тамам шу вакъыт дженк башлады.

Памирнинъ ёлу пек кучлю ягъгъан ягъмурдан дерья киби далгъаланмакъта. Бутюн халкъ тыпкыы шу дерья киби ашагъы акъып башлады. Олар дженкке кетмекте эдилер.

Манъа да невбет кельди. Сабадан эпимиз ёл кенарына чыктыкъ. Кучюк кызычыгъымны къуджагъымда алып кетмекте, буюги исе быджагъымнынъ этегинден туткъан, менимле ян-янаша юрге тырыша. Гульбарам, бичаре Гульбарам. Онынъ элинде меним сефер торбам озюни эльге алмагъа ве мени тынчландырмагъа тырыша. Лякин кимсесиз дагъ-ташлардаки ёл участкасында эки яш бала ве тыпкыы озю киби эки къомшу къадын иле къалмакъ онъа не къадар агъыр экенини яхшы билем. Мен оларны койге – сойсопларыма ёлламагъа истедим, амма Гульбара разы олмады.

– Бир чаре этип кунъ кечирирмиз, сени беклермиз, ёлны да

незаретсиз къалдырмакъ олмай даа, – деди. Мен къадыным ве эвлятарымнен ёл четинде саглыкълаштым. Биз о вакыт Гульбара да, мен де пек яш эдик.

Мен сапёрлар батальонына тюштим. Москва тюбюнде танкка къаршы къурулган манияларга меним де баягы хызметим синьгендир. Сонъра Дон ве Висла дерьяларыны кечтик, Дунайга кеттик. Дженк мейданларында чокътан-чокъ кечитлер, копюрлер къурдыкъ. Оларнынъ эсабына етмек зор меселе. Базан ойле вакытлар ола эди ки, къа буз киби сув ичинде титрейсинь-къалтырайсынъ, къа тю-тюн ве алев ичинде янасынъ, этрафында снарядлар патлайлар, кечитлерни астын-устюн япа, инсанлар къырыла, къыбырданмага алынъ олмай, ольмеге разы оласынъ. Лякин ойле вакытларда дагъ-ташларда яшап, мени дёрт козьнен беклеген бала-чагамны хатырласам ве Памир киби ерден мында копюр тюбюнде бефтан ольмеге кельмегенимни тюшюнгенде, кучъ-къудретим арта, атта бири-биринден айырылган теллерни тишлеримнен бурар, олюмге теслим олмамага тырыша эдим. Иште ойле кучьнен Берлинге барып чыктым.

Къадыным сыкъ-сыкъ мектюп яза эди, эйи ки, почта оларга якын эди. О эр шей акъкъында джумледен ёл акъкъында да тафсилатлы яза эди. О меним еримге – уста олып къалган эди. Она пек агъыр экенини яхшы биле эдим: ёл да ойле-бойле ёллардан дегиль эди, Памир иште! Бунынъ устуне къомшулар да къайдаларгадыр кочип кеткенлер.

Къыркъ бешинджи сененинъ баарине кельгенде мектюплернинъ келюви бирден кесильди. Дженк почтасында чешит шейлер ола биле, деп тюшюндим, озюмни-озюм тынчландырдым. Куньлернинъ биринде мени полк штабына чагъырдылар. Ишлер бойле, старшина, сен яхшы хызмет – дженк этинъ, тешекюр ве мукафатлар алдынъ. Энди эвинъе къайт, анда сен шимди даа да зияде керексинъ. Амма башта арбий комиссариаткъа кир, весикъаларынъны теслим эт, сонъ эвинъе кет... Мен бу хаберден пек къуwandым. Атта эвге телеграмма да ёлладым. Мен догъмуш топрагъыма келип етим. Арбий комиссариаткъа кирип отурмадым, етиштиририм, дедим! Эвге, тездже эвге барайым!

Расткельген бир машинага отурдым. Къана энди къанатым олса да, учып барсам, дженктеки «студебеккер»лерге алышкъаным, кабинага эгилеп, айдавджыга къычырдым:

– Тездже айда, достум, арабанъны не ичюн бу къадар аджыйсынъ! Эвимге кетем!

Мына якъынлаштыкъ. Дёнюмден кечкенимден меним участкам башлана. Сабыр-такъатым къалмады. Машина эп кеткенине бакъмай, ерге сычрап тюштим, сефер торбачыгъымны омузыма быракъып, чапып кеттим. Бойле япсам тездже барып чыкъарым, деп тюшюндим. Чапа-чапа, дёнюмни де кечтим... Бирден токътап

къалдым. Бир шейни танымакънынъ чареси ёкъ. Гуя эр шей озь еринде тура: дагълар да озь еринде, ёл да, лякин не эв, не аз-бар, не де бир тири джан заты корюнмей. Ялынъыз таш обалары обаланып яталар. Бизим эвимиз азачыкъ четте, тамам дагънынъ тюбюнде эди. Дагъ этегиндеки ерлер пек тар эди. Дагъга козюм тюшкенинен таш киби къатып къалдым. Юксекликтен къар къатлары кочип, озюнен берабер ёлда расткельген эр шейни теп-тегиз этип, сипирип кеткен, гуя кескин демир тырнакълы панджаларынен дагънынъ кенарларыны тырнап, къопарып ашагъы аткъан ве гъает терен учурымнынъ тюбюне сюрюльген ер киби агъдар-тёнтер эткен. Къарым озюнинъ сонъки мектюбинде пек терен къар ягъганы акъкъында айткъан эди. Демек къар уюмини эвельдже патлатмакъ керек эди, лякин о къадыннынъ элинден келеджек шей дегиль, энъ эсасы онъа ярдым этеджек инсан ёкъ эди.

Бойлеликле, къорантам иле... Бинъ кере олюмнен козь-козьге келип, тирилей джеэннемге тюшюп къайттым, мында бала-чагъамдан бир тюрлю бельги ёкъ. Джансыз киби турам. Дагъ-ташларны титретип багъырмагъа истедим. Лякин богъазыма бир шей тыкъылды, сесим чыкъмай, дерсинъ бутюм вуджудым таш кесильген. Ялынъыз омузымдаки сефер торбам яваш-яваш тайып ерге тюше-яткъаныны дуйдым. Мен оны анда къалдырып кеттим. Къызларгъа бир шейлер алгъан эдим. Эписи къалды. Бираз токътап артыма бакътым, дагълар тепренип, устюмге бастырып кельген киби корюнелер. Юрегим патлаязды, къычырдым, къача башладым. Къач! Джеэннемден къач! Мен окюр-окюр агъладым.

Анда ве насыл кетем, бир шей анъламайым, учюнджи куню станциягъа келип чыкъкъаным. Сес-шамата, халкъ ичинде юрем. Мени, адымны айтып бир субай чагъырды. Бакъсам муэндис Хусаинов. Арбий хызметтен бошап, эвине къайта экен. Мен онъа башыма кельген фелякет акъкъында къыскадан айттым. Энди анда бараджакъсынъ, деп сорады о. «Озюм де бильмейим», – дедим. Ёкъ, деди о, бойле олмаз, даянмакъ керек. Бир озюньнинъ тентирип юрменъе ёл къоймам. Къана юр, Тянь-Шаньгъа кеттик, ёлны къурып битирмек керек.

Мен бу ерге бойле кельдим. Башталары ёлда копюрлер къурдыкъ. Вакъыт эп кече. Бир де бир темелли ишке башламакъ керек эди. Муэндис Хусаинов назирликте чалыша. О манъа сыкъ-сыкъ келе, эр сефер кельгенде эвельки ишиме, участкада ёл устасы олып чалышмамны риджа эте эди. Мен исе чокъ истемейим. Бу акъта хатырласам озюмни джоя эдим. Къуруджылыкъта ялынъыз дегилим. Анда ким биле, не бар, не ёкъ. Янгъызылыкътан юрегим патлар. Арадан къач йылар кечип кетти. Мен ич де озюме келип оламай эдим. Гуя меним омюрим биткен эди. Эвленмекни акъылымгъа биле кетирмей эдим. Гульбарамны ве балаларымны пек севе эдим. Ич ким, ич бир вакъыт оларнынъ ерини басып ола-

майджакъ киби корюне эди манъа. Кунъ кечирмек ичюн эвленюв иш дегиль. Бундан коре бир озюнь юргенинь яхшы.

Ниает, участкагъа уста олып бардым, чалышып бакъайым, бегенмесем бир якъларгъа кетерим, деп тюшюндим. Манъа богъазнынъ озюндеки участканы бердилер. Фена олмады, яваш-яваш алышып башладым. Итимал бунъа ишнинъ чокълугъы себеп олгъандыр. Мен оны бегендим. Вакъыт кечтикче дертлерим савушып башлады. Лякин кимерде о фелякетли кунълерни тюшюмде коре эдим. Анавы боран сипирип кеткен азбар къаршысында турам, омузымдаки сефер торбам тайып аякъларымнынъ тюбюне тюшип баргъаныны дуям. Сонъра чевирилип кетем. Уянып бакъсам, козьлерим яшкъа толгъан. Бойле вакъытларда эр бир дертни, элемни ишнен енъе эдим. Бойлеликнен, ялынъыз башыма яшай бердим. Догъру, базы вакъытларда «Итимал, даа бахтлы кунълер корерим», деген тюшюнджелерде булуна эдим.

Бу пек агъыр, мешакъатлы бахт мен беклемеден кельди.

Бундан тамам дёрт йыл эвельси, къыш кунълери битеткъан бир вакъытта къомшумнынъ хаста анасыны виляет хастаханесине алып баргъан эдим. Къомшумнынъ озю, эвден бошاپ чыкъалмай эди. Бир тарафта иш, къоранта, бир тарафта балалары... Къартийнинъ вазияти исе эп агъырлашмакъта. Мен оны экимлерге косътермек истедим. Шу куню участкамызгъа ёл идаресинден машина кельди. Недир кетиргенлер. Биз иште о машинанен виляет меркезине бардыкъ. Къартийни экимлерге косътердим. Олар къартийни хастаханеде къалдырмакъ керек олгъаныны айттылар. Къартий омюринде бойле ерде олмагъан экен, ятмайджам, демектен таймады. «Къайтарып алып кет, ёкъса къаргъарым», – деди о!

Чокъ чекиштим, лякин оны къандырып оламадым. Къайтмагъа меджбур олдыкъ. Чешит иляджлар алып, ёлгъа чыкътыкъ. Вакъыт багъы кеч олгъан эди. Автобазанынь богъаздаки базасындан кечтик. Бир вакъыт айдавджы машинасыны бирден токътатты:

– Анда кетесинъиз? – деп сорагъаныны эшиттим.

Нелердир айткъан къадын кишининъ сеси эшитильди.

– Отурынъыз! – деди айдавджы онъа. – Не ичюн ойле япасынъыз? – деп машинаны онъа якъынлаштырды.

Къуджагъында кичкене бала, бир элинде богъачыкъ котерген яш къадын машина когертесине якъынлашты. Мен деръал къадыннынъ когертеге чыкъмасына ярдымлаштым, кабина артында, ель тиймеген тена ерни онъа бошатып бердим, озюм кошеге кечтим.

Биз кене ёлдамыз. Кунъ сувукъ, адджы ель эсмекте. Бала агълап башлады. Къадын оны тынчландыраджакъ ола, лякин о бир шей динълемей. Амма да иш олды. Кабинагъа отуртайыкъ десек, анда яры джаны олгъан къартий отура. Шунда мен къадыннынъ омузындан явашчыкътан тюрттим:

– Къана, манъа беринъчи, итимал, токътар, озюньиз исе азачыкъ эгилип отурынъ, ель тиймесин.

Мен баланы тонымнынъ ичине алдым, багърыма бастым. О тынчланды, пышылдап нефес ала башлады. Тос-томалакъ бир балачыкъ эди. Мен оны сол элим устюнде тутта эдим. Бирден юрегим дюкюльдеп кетти, къуршунланган къуш киби чапаланды. Не олгъаныны озюм де дуймадым. Къальбимни эм кедер, эм къуванчлы дуйгъу сарып алган эди. «Эй, дюньялар сени, энди бабалыкъ бахтыны ич де корьмейджегимми», деп тюшюндим. Бала исе бир тегизде нефес алып юкъламакъта эди.

– Огъланмы? – деп сорадым.

Къадын эльбет, деген манада башыны саллады. Корем о да пек ушюген, пальтосы юфкъа. Мен исе къышта да къыска тончыкъ устюнден япынджа кийип юрем: бизим иш шараитинде бойле япмамакъ мумкюн дегиль. Баланы бир элим устюмде тутып, онъа экинджи енъимни узаттым:

– Япынджамны чекинъиз, сувукъланырсынъыз.

– Ёкъ, раатсызланманъыз, – деп разы олмады о.

– Чекинъ, чекинъиз! – дедим мен. – Устюньизге быракъынъыз.

О япынджагъа сарынып алды, ель кирмесин деп, этеклерини аягъы тюбюне къыстырды.

– Бираз къыздынъызмы? – дедим мен.

– Э, къыздым.

– Ёлга не ичюн бойле кеч чыкътынъыз?

– Ойле олды, – деди о алчакъ сеснен.

Бу вакъыт биз дере ичинден кетмекте эдик. Мында насылдыр къасаба ерлешкен. Эр кес юкъуда, пенджерелерде ярыкъ корюнемей. Копеклер афырып, машинамызнынъ пешинден чапмакъта. Бу вакъыт къадын къайда кете экен, деп тюшюндим. Мен не ичюндир, мында келедир, деген фикирге кельген эдим. Чюнки о ягъы богъаз, ондан сонъра исе бизим участка.

– Сиз кельдинъизми? – дедим, – Биз де ана-мына кельдик, демек мумкюн.

– Я бу ер?.. – о манъа эеджанлы бакъты.

– Къасаба. Сиз мында кельмейсинъизми?

– Мен... Мен мында келем, – деди о ишанчсыз алда.

Сонъ бирден турды, манъа япынджаны берди, элимден баланы алды. Бала чыйкъылдап башлады. Бирден бу бичаренинъ башына бир феякет тюшкен, деп тюшюндим. Бу сувукъта оны ёл ичинде къалдырып кетмек...

– Сизинъ бармагъа еринъиз ёкъ, – дедим онъа. – Яман шей акъкъында тюшюмненъиз. Баланы манъа беринъиз! – деп элинден баланы алдым. – Сёзюмни къайтарманъыз. Бизим эвде геджелерсинъиз. Сонъра о ягъыны озюньиз бакъарсынъыз. Кеттик! – деп къычырдым айдаваджыгъа.

Машина кѡзгъалды. О башыны эгди, сусып отурмакѡта, бильмейим бельки агълайдыр.

– Раатсызланманъыз! – деп тынчландырдым оны. – Мен сизге бир тюрлю феналыкъны ляйыкъ корьмейим. Мен ёл устасы Байтемир Къуловым. Манъа ишанынъ.

Оларны озь одамгѡа ерлештирдим. Озюм онынъ янашасындаки бош одачыкъкъа кирип, агъач кровать устуне яттым. Чокъ вакъыткъадже юкълап оламадым. Тюшюнджелер ичинде чекиштим. Ондан бир шейлер сорамакъ къолайсыз. Бойле шейни озюм де бегенмейим.

Лякин бир шейлер сорамакъ керек олды. Итимал о гъарипке меним ярдымым керектир. О суаллеримге истер-истемез къыскъа-къыскъа джевап берди. Лякин мен онынъ юрегинде айтылмай къалгъан шейлер олгъаныны анъламакъта эдим. Эгер инсаннынъ башына мусибет тюшсе, онынъ эр бир сёзюнинъ тюбюнде айтылмай къалгъан онларнен сёзлер яталар. О къоджасыны быракъып, эвинден чыкъып кеткен. Инатча олса керек, азап ичинде чекишкени белли, амма ич теслим олмакъ истемей. Не дерсинъ? Эр кимде эр тюрлю табият. Не япса да озю биле.

Бунъа бакъмадан мен оны аджыдым. О даа он гулюнден бири ачылмагъан къызгъа бенъзей эди. Бою-къыяфети пек гузель, чересинден нур ягъа. Адетиндже о мерхаметли, татлы сёзлю эди, итимал самимий къадындыр. Бойле къадынгъа эр шейден марум олып, башыны алып кетмеге насыл инсан меджбур эткен экен?.. Буны анъламакъ зор эди. Айды, манъа не, бу оларнынъ иши. Ярын бир машинагъа отуртып ёлларым.

Тюшюнемктен ёрулдым, козьлерим юкъугъа кеткенинен озюмни машинанен кеткен киби ис эттим. Кыскъа тончыгъыма балачыкъны саргъаным. Бала къызгъанынен юкъугъа далгъан.

Танъда еримден турдым. Ёлларны козьден кечирмек ичюн кеттим, лякин тез къайттым. Мусафирлерим не япа экенлер, деп тюшюндим. Оларнынъ юкъусыны бозмамакъ ичюн мукъайтлыкънен собаны якътым. Амма о чокътан уянгъан, кетмеге азырланмакъта. Манъа тешеккюр бильдирди. Оларны бираз къапынмагъандже ёлламадым, бираз беклемеге меджбур эттим. Балачыкъ пек аджайип экен, адамгъа ич де чекинмей келе, бир шейнен иши ёкъ. Онынъле ойнадым, экимиз бир кереден достлаштыкъ. Софра башында къадындан:

– Анда бараджакъсынъыз? Машина токътатайыммы? – деп сорадым.

О бираз тюшюнди.

– Рыбачъеге, – деди.

– Анда сойларынъыз бармы?

– Ёкъ. Сой-сопларымыз койде. Тосорнынъ о якъында.

– Э, э, сиз о тарафкъа кеткен машинагъа отурманъыз керек. Ёкъ исе ёлда чекиширсинъыз.

– Мен эпси бир анда бармам. Бармам да мумкюн дегиль, – деди о огълуна тюшюнджели бакъкъан алда. – Биз озюмиз къабаатлымыз...

Мен оны ана-бабасынынъ разылыкъсызлыгынен къоджагъа чыкъкъандыр, деп озюмдже тюшюнген эдим, ойле де олып чыкъты. Къадын кетмеге азырланды, лякин мен о баланен бу ельде машина беклеп отурмасын деп, бираз эвге кирип беклемеге къандырдым.

– Машинаны озюм токътатырым, – дедим.

Кейфим бозукъ алда ёлгъа чыкътым. Оларнынъ кетеджегини, озюм кене ялынъыз къаладжагъымны тюшюнгенде юрегим эзилди. Чокъ машина кечти. Бир къач данесини аселет кечирип йибердим. Лякин сонъундан пешман олдым. Не ичюн бойле япам? – деп тюшюндим. Мен шашмаладым. Машиналар эп кечеберелер. Энди кельгенини токътатайым, деп тюшюндим. Амма, элим кене котерильмеди. Эеджандан черем янган киби олды, терледим. Мен не япам: оны алдатып, ёлундан къалдырмакъ истейимми? Бунъа акъкъым ёкъ да. Эвде о манъа ишанып отура, мен исе... Ёл кенарында о якътан-бу якъкъа юрдим.

Манъа бир шей ола, амма, деп тюшюндим. Насыл себеплер тапсам экен? Бирининъ джамы сыныкъ экен, дигерини бегенмедим, кене бирининъ айдавджысы манъа сархош корюнди... Кабинасы бош олмагъан машиналарны корьгенде къуwandым. Ахыр-сонъу «Олар анда кетеджеклер?» деп тюшюндим. Койге бармасы мумкюн дегиль экен. Башкъа ерде кимсеси ёкъ. Рыбачье ёл устюндеки шеэрчик, анда чешит инсанларгъа расткеле биле. Баланен анда бараджакъ? Яхшыджа бр ер тапкъандже баласыны гъайып эте биле. Эйиси мында бираз яшасынлар, бираз озюне кельсин, итимал къоджасына къайтып барыр. Я да о къарысыны къыдырып келир... Э, сени къара язылы, бу къадар чекишкендже онынъ озюни мында алып келип, озгъарган олсам!..

Учь саат къадар вакъытны бефтан кечиргеним. Озюме-озюм окелендим, не ичюн бойле япам? Ёкъ, шимди оны мында алып келирим, машина токътатырым. Ёкъ исе бир тамам шашмаладым. Бир шей япып оламайым. Мен эвге къайттым. О энди эвден чыкъып кельмекте эди, мен утандым, онъа гунахяр алда бакътым?

– Чокъ беклединъиз, э? – деп мыдырдандым. – Машина расткельмеди, кельди де дейик мен бегенмедим. Багъышланъыз. Валлаи, эвге кирип, бираз отурынъыз. Риджа этем!

О тааджиplenген алда манъа махзун бакъты, сусты, эвге къайтып кирди:

– Сиз мени аджыйсынъыз! – деди.

– Ёкъ, ойле дегиль. Билесинъизми. Сизинъ ичюн раатсызланмакътам. Къыйналырсынъыз. Насыл яшайджакъсынъыз?

– Чалышырым. Мен иштен кьоркьмайым.

– Къайда чалышаджакъсынъыз?

– Бир ерге ерлеширим. Амма эвге къайтмам, койге де бармам. Чалышырым.

Мен сустым. Эр шей анылашылды. О шимди бир шей акъкъында тюшюнмей, козьлерине бир шей корюнмей. Элем, гьурур оны шашмалаткъан. Лякин «чалышырым, кунь кечиририм», демеси къолай. Иш тапмакъ, яш баланен насыл чалышаджакъ?

Бала манъа ынтылды. Оны алдым, опытим: «Эй, томалагъым, томпысым, сенден айырылмакъ керек оладжакъ. Озь огълум киби догъмуш олып корюндинъ манъа. Энди бири-биримизден насыл айырыладжакъмыз», деп тюшюндим.

– Яхшы, юрюнъиз, – дедим мен алчакъ давушнен.

Турдыкъ. Мен баланы алдым, лякин къапы янына баргъанда токътадым.

– Иш бизде де тапыла биле, – дедим онъа. – Мында чалышсанъыз да олур. Кучюджик бир одачыкъ да бар. Къалыныз. Ашыкъманъыз. Кетмеге эр вакъыт етиштирирсинъиз. Тюшюн де бакъыныз...

О башта сусты. Мен онъа шимдилик мында чалышмакънынъ къолайлыгъы, сонъундан не япмакъ истесе япабиледжеги акъкъында айттым, онда ишанч асыл эттим.

Бойлеликнен Асельнен Самет, огълунынъ ады бойле экен, бизим ёл участкасында къалды.

Азбарда къурулгъан мувакъкъат эвчик сувукъ эди, шунынъ ичюн Асельни огълунен берабер меним одамда яшамагъа къандырым. Озюм анда кочътим. Асельге анда фена дегиль эди.

Шу куньден башлап, меним аятым да денъишип кетти. Бир бакъкъанда бир шей олмагъан киби корюне эди, эп ялыныз эдим. Амма мен озюмни кене инсан оларакъ ис этип башладым. Узакъ девам эткен янъгъызлыкъта бузлап къалгъан къальбимге насылдыр сыджакълыкъ кирди. Мен энди янъгъыз дегиль эдим... Адамлар ичинде яшамакъ, бири-биринъе ярдымлашмакъ не къадар яхшы шей. Вакъты-саатинъ келип ольген такъдирде биле инсан киби джыярлар... Мен кичкенеге пек алыштым. Участканы айланып чыкъкъан вакъытта биле, оны сарып-сармалап озюмнен берабер алып кетем. Кыскъасы, бош вакътымны онынъле кечирем. Бу вакъыткъадже онсыз насыл яшагъаныма шашып къалам. Къомшулар да яхшы адамлар. Олар Асельни де, Саметни де севелер. Баланы ким севмез?! Асель самимий, ачыкъ гонъюлли къадын, шунынъ ичюн де участкадакилернен тез тиль тапыштылар, бири-бирлерине якъынлаштылар. Мен исе Асельни де, баланы да пек бегенем. Догърусыны айткъанда не къадар тырышсам да ис-дуйгъуларымны озюмден гизлеп оламадым. Асельни жан-юректен севдим. Омрюмде кечирген бутюн агъыр йылларны, янъгъызлыкътаки яныкълы вакъытлар эписи артта къалгъан киби олды.

Мен оны пек севем. Амма буны онъа айтмагъа акъкъым ёкъ эди. Асель къоджасыны беклей эди. Беклемеге беклей эди амма, буны кимсеге дуйдырмай эди. Мен онынъ эр бир машинаны умятнен къаршылап алгъаныны дуя эдим. Базан огълуны алып, ёл кенарына чыкъар ве анда чокъ вакъытлар тура эди. Лякин кимсени корьмей къайта эди. О ким ве насыл адам олгъаныны бильмей эдим, эм сорамадым, Асель де кимсеге бир шей айтмай эди.

Вакъыт эп кечмекте. Самет де балабан олып башлады. Ойле чая ки, бириси огреткенми, я да огренгенми, эр алда о манъа, «баба», деп башлады. Мени корьгени киби «Баба», «Баба!» деп бойнума асыла. Асель онъа бакъып йылмая. Мен эм къуванам, эм де азапланам. Онъа акъыкий баба олмагъа бинъ кере разы эдим, амма не япаджакъсынъ?!.

Яз куньлернинъ биринде биз ёл тамирлемекте эдик. Машиналар янымдан мукъайтлыкънен кечелер. Асель бирден бир айдавджыгъа къычырды:

– Эй, Джантай, токъта!

Машина бирден азачыкъ кечип токътады. Асель чапып кетти. Оларнынъ не акъкъында лаф эткенлерини эшитмедим, амма бирдан Асельнинъ багырып башлагъаны яхшы эшитильмекте эди.

– Алдатасынъ! Ялан! Инанмайым! Деф ол мындан! Кет, джоюл!

Машина кетти. Асель исе эвге кетти. Корюнишинден агъламакъта эди. Элим-аягъым кесильди. О ким экен? Асельге не айты? Шубелер ичинде чекишмекте. Даянып оламадым, эвге кеттим. Асель огълунен эвде эди. Ахыры олдыралмадым, акъшама онъа кирдим.

– Самет анда? Оны сагъындым! – дедим.

– Мында! – деди Асель махзун алда.

– Баба! – деп манъа ашыкъты Самет.

Оны къучагъыма алдым, эркеледим. Анасы пек гъамлы, сускъан алда отура.

– Не олды, Асель? – деп сорадым.

Асель теренден кокюс кечирди.

– Мен кетеджегим, Баке¹, – деди. – Мында фена яшагъаным ичюн дегиль, эльбетте, сизден бинъ кере миннетдарым. Лякин не ичюн ве анда кетеджегимни озюм де бильмейим. Кетмек керек, весселям!

О бу сёзлерни боштан-бошкъа айтмай, корип турам, кедерлер ичинде чыкъып кете де биле. Акъыкътны айтмакътан башкъа чареси къалмады.

– Не айтайым санъа, Асель, сени мында зорнен тутып турмагъа акъкъым ёкъ. Лякин сенден сонъ мында мен де яшап оламам. Мен де кетерим. Виран олгъан эвимни бир кере ташлап кеткен эдим. Ондан сонъ бираз тынчлангъан эдим... Такъдирми, тесадюфми,

¹ Урьмет манасында айтылгъан сёз.

сен ве огълунъ кельген сонъ мен гъам ве кедерден къуртулып башлагъан эдим. Буны айтып отурмакъ да керекмей, озюнь билесинъ, Асель. Эгер сен кетсенъ бу ер де – Памирде къалгъан эвим киби менимчюн зиндангъа чевириледжек. Тюшюнип бакъ, Асель... Эгер о къайтып кельсе ве къальбинъ онъа ынтылса, сизлерге зерре къадар кедер этмем, Асель...

Мен шу сёзлерни айткъан сонъ Саметни къучагъыма алып, ёлга чыктым. Анда баягъы вакъыт юрдим. Меним тайчыгъымнынъ бир шейден хаберни ёкъ эди.

Асель ойле де кене вакъынджа бизде яшады. Амма онынъ нелер акъкъында тюшюнип юргени, насыл къараргъа келеджеги меним ичюн къаранлыкъ эди. Бу куньлер ичинде аздым, къарардым.

Бир кунъ уйле вакътында насылдыр бир ишнен азбаргъа кирдим. Бакъсам Самет татий-татий юрмекте. Асель о йыкълмасын деп элинден туткъан. Мен токътадым.

– Баке, бакъса огълунъ юре! – деди къуванчнен йылмайгъан алда. – Эвель де бир-эки ынтылып, сонъ токътап къалгъан эди. Шимди исе яхшы да юре.

– Баба! – деп Самет манъа догъру тез-тез юрди.

Не деди о? Огълунъ?! Мен омузымдаки курекни кенаргъа аттым, чонъкъайып отурдым, тайчыгъымны чагъырдым.

– Тайчыгъым, томалагъым-томпусым! Къана манъа кельчи, аякъларынынъ ерге къатты-къатты бас да кельчи!

Самет эллерини эки тарафкъа керди.

– Баба! – деп тез-тез манъа догъру кельмекте эди. Мен оны къучакълап алдым, башымнынъ устуне юксек котердим, сонъра багърыма бастым.

– Асель! – дедим. – Ярын балалар байрамыны япайыкъ да. Сен акъ ве къара юнден орюльген йипчик азырла.

– Яхшы, Баке! – деди о тебессюмле.

– Эльбет, эльбет, акъ ве къара юнден орюльген олсун!..

Мен атта айван асравджы достларыма кеттим, андан къымыз ве тазе эт кетирдим. Эртеси куню бала байрамымызгъа къомшуларымызны чагъырдыкъ.

Мен Саметни ерге отурттым, аякъларыны акъ-къара юнь йип иле тыршавладым, янына макъас кетирип къойдым. Сонъ азбарнынъ о четинде тургъан балаларгъа эмир эттим:

– Ким де биринджи олып, чапып келип, йипни кессе онъа биринджи мукъфат берилежек. – Къаны башланъыз, балалар! – деп элимни саладым.

Балалар бизим сес-шаматамыз алтында чаптылар. Йип кесильген сонъ Саметке:

– Къана, огълум, энди сен де чап! – дедим. – Онынъ элинден тутынъыз, балалар!

Олар Саметнинь элинден туттылар, о да балаларнынь артындан чапып кетти. Мен исе кимсеге мураджаат этмеден:

– Адамлар! Меним тайчыгьым чапып кетти! О чапкьыр ат киби ельяякъ олсун! – деп багьырдым.

Самет балаларнынь артындан чапаркен, артына чевирильди: «Баба!» деди де, йылмайды. Биз Асельнен экимиз бирден оньа атылдыкъ. Мен Саметни котерип алдым. Асель биринджи кере маньа:

– Сагь ол, джаным! – деди.

Шу куньден сонь биз къары-къоджа олдыкъ. Къышта огьлумны алып, койге, Асельнинь ана-бабасына барып кельдик. Оларнынь бизлерге пек джанлары агьыргьан экен, соньундан багьышладылар, дуа эттилер.

Куньлер эп кечмекте. Самет беш яшыны толдырды. Биз Асельнен пек муаббет яшай эдик, лякин бир шей акькъында агьыз ачмаз эдик. Асель онынь акькъында тюшюне эдими, яньгыз кългьанда оны хатырлай эдими, бильмейим. Лякин биз дерсинь бири-биримизден юректен аньлашкъан эдик: Биз оны таньмаймыз, бизим ичюн о адам ёкъ ве олмайджакь да...

Лякин инсаннынь юреги нелер истемей дейсиньиз. Бунынь устюне ойле шейлер ола ки, олардан къачып, къуртулып оламайсынь. О якьынларда мында пейда олды.

Бир гедже ёлда къаза олды. Ярдымджымнен экимиз не олгьаныны бильмек ичюн чаптыкъ. Итимал бир фелякет олгьандыр. Барып чыкьтыкъ. Насылдыр бир юк машинасы ёл четиндеки бетонлы къыскъа диречиклерге бурнунен урулгьан. Зиль сархош айдавджы эсини джойгьан. Мен оны таньдым, лякин адыны хатырлап оламадым. О бир вакьыт бизни фелякеттен къутаргьан эди. Ёлда токьтап къалгьан машинамызны илиштирип, богьазгьа кетирген эди. Бу ишни япмакъ асылында ойле къолай дегиль эди. Башталары мында бойле иш япмакъ кимсенинь акьылына биле кельмей эди. Бу айдавджы арслан юрекли йигит экен. Гьает агьыр исе де, машинамызны участкагьа алып кельди. Мен оны пек бегендим, йигит десень де йигит экен. Ондан сонь кимдир биринджи оларакь богьаздан тиркеменен кечмек истеген, макьсадына иришмеге аз къалгьан экен амма, беджерип оламагьан. Тиркемени ёл четиндеки арыкъкъа тюшюрген ве оны быракьып кеткен. О заман мен бу арслан юрекли йигитнинь иши дегиль экенми, деп тюшюнген эдим. Эм о йигитнинь озь истегини эльде этип оламагьанына пек аджынгьан эдим. Амма чокькъа бармадан богьаздан тиркеменен кечкенлер пейда олдылар. Йигитлер машина ве тиркемелерни шараитке уйдырып пек догьру иш япкъанлар.

Догьрусыны айткъанда бу йигит Асель быракьып кеткен инсан олгьаныны бильмей эдим. Эгер бильген олсам биле кене бойле япар эдим. Мен оны эвге алып кельдим. Тыштан бир къучакь одун

алып кельген Асель оны корьгенинен бирден абдырады, элиндеки одунлар табангъа тасырдап тѣкюльдилер. Лякин буны кимсе дуймагъан киби сустыкъ. Хусусан, мен озюмни эльге алмакъ керек эдим, чюнки мукъайтсызлыкъ япып да бир сѣз къачырмакътан, арекет этмектен къачындым, оларгъа кедер этмемеге тырыштым. Энди мен бир шей япып оламайджагъымны анълай эдим: энди эр шейни оларнынъ озълери аль этмек керек эдилер. Оларнынъ кичкенелери: мен багърымгъа басып юрген, кроватта менимнен яткъан эвлятлары бар эди.

О гедже биримиз де козь юммадыкъ. Эр биримиз озь тюшюнджелеримизнен гъаркъ олып ята эдик.

Асель огълуны алып, онынъле кетмеси де мумкюн эди. Бу, эльбет, оларнынъ иши эди. Мен, барсын олар юрек эмиринен иш тутсынлар, деп тюшюндим.

Мен, мен исе... Не айта билем, меселени аль этмек манъа багълы дегиль, оларгъа кедер этмемем керек...

О шимди де мында, эп шу ёлдан къатнай. Кечкен йыллар ичинде анда юрген экен, нелер иле огърашкъан экен? Амма бунынъ эмиети ёкъ... Бу оларнынъ иши...

Биз Байтемирнен ёлны айланып чыкътыкъ, кери къайттыкъ. Акъшам къаранлыгъы энген эди. Тянь-Шаньнынъ бузлы уджлары устюндеки кок баарь акъшамынынъ дюльбер ренкини алгъан. Машиналар ёлда эки тарафкъа гъыз-гъыз къатнамакъталар.

– Мына, омюр не къадар муреккеп шей экен, – деди Байтемир бираз сукюнетликтен сонъ, тюшюнджели алда. – Меним шимди эвден кетмем мумкюн дегиль. Барып да Асель кетмек истесе кете биле. Тек манъа кетмек истегенини бир агъыз айтса къафи, огълум иле сонъки кере сагълыкълашып, акъ ёл тилеп къалырым. Самет меним ичюн къыйметли, о озь огълум киби де, лякин озь догъмуш бабасындан чекип алып оламам. Шунынъ ичюн де мен бир якъкъа бармам. Хусусан Памирге... Мен сизге буларны газета ичюн айтмайым. Инсан илле бир де бир инсангъа юрек дердини тѣкмеге мухтадж экен...

Хатиме ерине

Биз Ильясенен о заман айырылыштыкъ. О Памирге кетти, мен озь ишлеримнен огърашмакъ керек эдим.

– Барып Алибекни тапарым. Янъы омюр башларым! – деди ёлда. – Мени энди бу адам олмаз, деп тюшюмненъиз. Келеджегим, аятым огюмде. Кунълер кечер, мен де эвленирим, башкъалары киби балалы-чагъалы олурым. Ишлерим, дост-эш тапарым. Лякин ялынъыз бир шейни: омюрлик, эбедий ёкъ эткен шейимни тапып

оламасам керек... Кечмишни къайтармакъ олмаса керек... Омюримнинъ сонъуна къадар, сонъки нефесимгедже юрегимде Асельни ве арамызда олып кечкен бахтлы куньлерни сакълап къалырым.

Ёлгъа чыкъмаздан эвель гольге, о тим-тик тёпеликке бакътым. Анда Тянь-Шаньнен, Иссыкъгольнен сагълыкълаштым. Сагълыкънен къал Иссыкъголь, битмез-тюкенмез йырларым! Сизни мавы далгъаларынъ, сары ялыларынънен берабер алып кетер эдим амма, севгилимнинъ севгисини алып кеталмагъаным киби сизлерни алып кетмек де элимден кельмей. Эльвида Асель! Эльвида кырмызы явлукълы, далфидан бойлум! Эльвида севгилим! Бахтлы ол!..

Мен Байтемирден эшиткенлеримни Ильяскъа айтмадым. Бу адамларнынъ гузеллиги ве къадр-къыймети, оларнынъ бири-бири акъкъында бир шей бильмей, бири-бирине бу къадар алидженаплыкъ япмасында, инсаниетлик мунасебетинде олувында дегильми?! Ойле экен онъа бу акъта айтмакънынъ не аджети бар?!

Урие Эдемова терджиме этти

Урьметли окъуйыджылар!

“Йылдыз”гъа абуне олмагъа унутманъыз.
5-нджи ве 6-нджы санларгъа (сентябрь-декабрь)
абуне фияты 261 кум. 08 кап.
Абуне индекси – 75298

Хайсер СЕИПЯЯ

Шаир ве шиир акъкъында

Эгер бильсем меракълы сёзлер, шиир язар эдим.
Ер тюбюнде бар деселер, ерни де къазар эдим.
Узакъта олса къыдырып, юрип азар эдим.
Тылсымлы сёзлер булсам, эфкъарымны язар эдим.

Отъюр шиир язган шаирлер пармакънен сайылыр.
Шиир язмакъ къолай дегиль, яхшы шаир сийректир.
Шаир корьсень башынъны эгильт, о халкъкъа керектир.
Шиир рухынъны котерсе, яхшы шиир сайылыр.

Олур-олмаз сёз, шиирнинъ къафиесини бозар.
Кимер шиирлер тарсыкътырыр, эм мийинъни тозар.
Яхшы язылган шиирлер, токъал шиирден озар,
Аджайип шиир окъусанъ, сёзсюз омюринъни созар.

1998 с., Акъмесджит

Бабам

Эр вакъыт шаирлер, макътарлар аналарны,
Бир-де-бир татлы сёзнен анъмазлар бабаларны.
Ер юзюнде бабанынъ, кимлиги беллидир,
О беджерикли, ишкир, эм де чебер эллидир.

Баба мерт къаршылар яшайышнынъ хорлугъыны,
Эбет, о чекер къорантанынъ къайгырувыны.

Бабам ишке кеткенде, мен анамнен къалам,
Бабамнынъ япкъан ишинден, даим орьнек алам.

Омюр билля, баба къорантанынъ башыдыр,
Къорантаны яратып туткъан темель ташыдыр.
Бабасы олмагъан балагъа, оксюз дерлер,
Ёлда бирине къашанса, онъа юзьсюз дерлер.

Унутманъ! Бабаны итибар этмек керек,
О эвлядыр, онынъ къадрине етмек керек.
Айткъанымны япмасанъ, сонъ пешман этерсинъ,
Бютюн омрюнъ яныкълап, о дюньягъа кетерсинъ.

1982 с., Чохрах, Геническ районы.

Анам, эвлядым, десе

Ёрулгъанда, аначыгъым вуджудыма кучъ къоша,
Эр мушкюлим енгиллеше, кеттикче къальбим джоша.
Чекишип мени осьтюрген анам эвлядым, – десе.

Къаядан ат, – десе анам, олюмге де азырым,
Бир кунъ анамны корьмесем, къасеветтен азарым.
Сонъ озюме келем, мерхаметлим, эвлядым, – десе.

Эйбетлеген къарнында, аямай эмизген сютюн,
Анам меним гъайретлидир, эр ишин япар бутюн.
Мен де ондан орьнек алам, асретлим, эвлядым, – десе.

Анасы хасталанса, огълу Хайсер алсызлана,
Огълунынъ чырайы солса, анасы меджалсызлана,
Шу анъ сагълыгъым келе, мелегим, эвлядым, – десе.

Эр даим файдаланам чебер анамнынъ барындан,
Кунеш якъкъан киби янам, мен анамнынъ нурындан,
Манъа шавлесини таркъаткъан, мискиним, эвлядым, – десе.

1982 с., Чохрах, Арабатская стрелка

Ахлякъ

Ватангъа кельген сонъ бизлер,
Затен бозула башладыкъ.
Кими япкъан ишин гизлер,
Кимин айырып ташладыкъ.

Талят достуны пахыллай,
Чокъ пара къазана экен.
Селям да бермей пахылдай,
О кимге базана экен.

Асаннынъ къомшусы факъыр,
Ишлери асла юрюшмей.
Эви бом-бош, эм там-такъыр,
Асангъа о да келишмей.

Энвер Аметтен тартына,
Амет оны адам саймай.
Расткельсе, къача артына,
Олар бир-бирине уймай.

Опраманлыкътыр эписи,
Бурун котерген ахмакълар.
Сонъра фаркъ этер кимиси,
Яныкълар, агълар, такъмакълар.

Къомшунъдан къусур арама,
Озюннинъ къусурынъа бакъ.
Халкъ айткъанына къарама,
Эйиликни бойнунъа такъ*.

Къыдыргъан достундан къусур,
Айырылыр дост-эшинден,
Одыр олмайджакъ бир унсур,
Кимселер юрмез пешинден.

1994 с., Багъчасарай

* халкъкъа эйилик яп

Язма*

Къарагъа боягъансынъ башынъдаки язмайы,
Севдаямы огърагъансынъ, башлагъансынъ азмая.
Унутма темиз авада гонъюлиньни язмая,
Санъа илядждыр ичсень, сарымсакълы язмайы.

Юдже Алла язгъандыр башынъдаки языйы,
Бильмем неден вазгечтинъ манъа мектюп язмайы.
Белли, элинъден кельмей, темиз язы язмая,
Бираз ун чал къазангъа, яп быламыкъ язмайы.

Энди къызлар унуттылар спаввасы** созмайы,
Фельсефеджилер север къыскъа лафны созмая.
Мукъайт ол сен, чокъ созма, элинъдеки созмайы,
Демирджиде чёкючлер къызгъан демир созмая.

1996 с., Чохрах

Къырымдамыз

Халкъымнынъ аякъларынен юрип тапталгъан,
Ташлы ёллар дедемнинъ кучюнен ясалгъан.
Чокъ бекленильген, къапавлы ёллар ачылды,
Умметим севинчнен шу ёлларгъа сачылды.

Халкъымыз ичюн энишли-ёкъушлы ёллар,
Азиз халкъымны ватангъа кетирген ёллар.
Къырымгъа келип эвлер къурмагъа башладыкъ,
Бильгимизни балаларымызгъа ашладыкъ.

Бизлер биримиз четте я артта къалмадыкъ,
Кимсеге ялвармадыкъ, борджгъа да алмадыкъ.
Халкъымыз эвлерни къура яхшы ниетнен,
Иште, Къырымда яшаймыз буюк умютнен.

* Язма – Байдардан Ялтагъадже явлукъкъа язма дейлер

** Спавва – шекерден япылгъан татлы емек

Дагылы-чёлли, шан-шуретли бизим адамыз,
Хорлансакъ да, шукюр Аллахкъа, Кырымдамыз.
Денъизини, дагыны макътамакънен битмез,
Ят топракълар – яттыр, о ватангъа ич етмез.

2002 с., Акъмесджит

Баарьде

Булут баскъан эм джувукъны, эм эрекни,
Кок гудюрдеп, яшын ургъан бир терекни.
Кескен ортадан, кевдеси тютеп тура,
Онынъ куюк къокъусы бурунгъа ура.

Янгъан терек эп тютей, о эп оюла,
Кок гудюрдеп шемшек чакъа, сонъ джоюла.
Ягъмур ягъа, сувлар акъа эр бир якъкъа,
Йылдырым да узакълаша та уфукъкъа.

Кок къушагъы пейда ола чет бир ерде,
Гуя дерсинъ могоердек тирельген ерге.
Яваш-яваш булут кете эп энишке,
Кунеш куле, арарет де эп денъише.

1989 с., Чохрах

Дёртлюклер

Чокъ сайлама, ляле мелевшем,
Юрме сен ёлларда тыртайып.
Гъурурланманъ, Сюдюс ве Айшем,
Сонъ къалырсыз сиз де къартайып.

Унутмасын о дюльбер, сарарып соладжакъ,
О дюльберликлер исе кимлерге къаладжакъ.
Вахъты кечтиктен сонъра оны анълаяджакъ,
Сонъ сачыны юлкып агълаяджакъ.

Сен кельмесень, баарь кечсе, яз олур.
Къасеветтен меним башым таз олур.
Ёлда бердиги селямынь аз олур,
Къальбиньни манъа ишансань, саз олур.

Шарап мағазда йылар,
Ашкым къальбимде йырлар,
Экисини бирден ичтим,
Севдигимден мен вазгечтим.

Айт ананъа, сачынъа хына къойып алласын,
Куньдюзлери сени салынджакъта салласын,
Ондан сонъра джильвеленип кейфинъ кельгенде,
Мевлям исе акъшамлары манъа ёлласын.

Сен йыкълъанда сейир бакъарлар достлар.
Тиллерине тюшсень сени якъарлар достлар.
Акълланып сени де чакъарлар «достлар»,
Ашкъа чагъырсань, утанмайып чапарлар «достлар».

Элинъде къалеминъ вардыр,
Дилинъде келямынь вардыр,
Къальбинъде элеминъ вардыр,
Сёйле, бельки селямынь вардыр.

Ярсыз геджелер джефа демектир,
Къалем къаш иле сефа демектир,
Ойле сефа бир-къач дефа олсун,
Севдигим сёзюне вефа олсун.

Ай, джаным, къара козьлюм,
Ургъуным, беяз юзьлюм.
Экимиз де акъранмыз,
Кель, алайым, саран сёзлюм.

Дюльбернинъ элини опымемек олмаз,
Назыны сезмезден кетмек олмаз,
Севдигинъ огюнден кечмек олмаз,
Юзюни корьмезден сечмек олмаз.

Коюмизнинъ пек те темиз авасы бар,
Акъшам корьдигимнинъ манъа севдасы бар,
Джебимдеки явлугъымнынъ къарасы бар,
Асретликтен юрегимнинъ ярасы бар.

Терен озенден кечтим,
Салкъын сувуны ичтим,
Чокъ кызлардан вазгечтим,
Бир дане сени сечтим.

Зияде кыздыра уйле сыджагъы,
Асла тютемей кимсенинъ оджагъы,
Чешит айванлар юрге эрине,
Сонъра кечелер салкъыннынъ төрюне.

Этрафым юксек дагълар,
Келин башыны багълар,
Киев чызмасын ягълар,
Не ичюн келин агълар?

Геджелер ярым олды,
Къомшу къыз ярым олды,
Чокъ кечмей къарым олды,
О меним кярым олды.

Тёгерек козьлеринден тамчылагъан яш олсун,
Эсли-башлы дегиль де, меним киби яш олсун.
Къызларнынъ къальбини иритеджекдай таш олсун,
Эвге кельгенде сарыладжакъ къалем къаш олсун.

Кель, джаным, хынзырланма,
Къачмагъа азырланма,
Къалем къаш, япма ойле,
Тежран инсаф эйле.

Бейитлер

Бизим маалле къызларынынъ козю ёкътыр, козю ёкъ.
Тек эки козь дегиль де, юзю ёкътыр, юзю ёкъ.

Къомшу койнинъ къызлары пек муаббет яшайлар.
Юкъары маалле къызлары обур киби ашайлар.

Эгер мени сорасанъыз, бугунь мен бир бекарым,
Къызлар, мени чагъырсанъыз, эльбетте, олур кярым.

Терек далы салланыр ель олгъанда, олгъанда,
Къомшу къызы назланыр мен олгъанда, олгъанда.

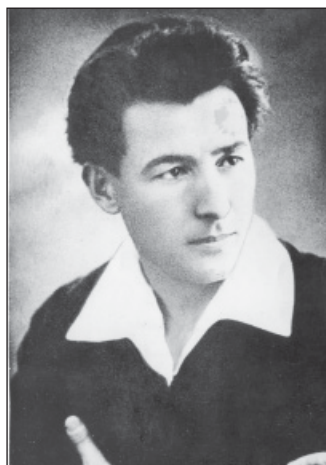
Сизлер ичюн бекарым, дагъытырым, эфкарым,
Сенинъ киби бир къызчыкъ олгъайды меним ярым.

Узун сач, къара къашлар, юрекни якъар яшлар.
Бизим маалле къызлары эм север, эм де ташлар.

Эдебий
такъвим

Сынмаз сазым, кя йырлар, кя ынъраныр...

Шаир Абдулла Ляtif-заденинь 130 йыллыгы мунасебетинен

Абдулла Абиля оғлу Ляtif-заде (тахаллюсы Сормакеч, Чорабатыр) 1890 сенеси август 26-да Акъмесджитте доғды. Бала-лыкъ чагында оксюз къалып, дайысынынъ къорантасында яшады. Мааллий рушдие мектебинде, гимназияда оқуды, 1908-1910 сенелери Истанбулда, сонъра Уфада «Галия» медресесинде тасиль алды. Биринджи джан дженкинде иштирак этти. 1920 сенелерине къадар шеэр ве койлерде оджалыкъ япты. Советлер девринде Халкъ маарифи комиссарлыгында чалышты. 1928-1931 сенелеринде Москвада нефис санат Академиясында, аспирантурада оқуды. 1935-1936 сс. Къырым педагогика институтында доцент унванында чалышты, четэль эдебиятындан лекциялар оқуды. 1938 сенеси апрель 17-де «миллетчилик»те къабаатланып, къуршунға оғратылды.

«Хаял – омюр» адлы биринджи манзумеси 1910 сенеси Тюркиеде басылды. Иджадында лирик нағмелернинъ базыда ичтимай меселелернен бағланғаны корюне. Бир сыра шиирлери маарифчилик мизаджыны ташыйлар. «Шаирге» (1923), «Ахыр заман къушу» (1923), «Акъынға» (1923) киби шиирлеринде миллетнинъ сербестлиги, янъы омюрге ынтылув ғаелери сезиле. Поэма жанрында «Хайырсыз тюш» эсерини 1920 сенелернинъ экинджи ярысында яратты. 1928 с. онынъ «Янъы саз» шиирлер джыйынтыгы Акъмесджитте латин уруфатында нешир этильди. Эдебиятымыз

акъкъында язган макъалелери иле медениетимиз огюнде хати-ри сайыладжакъ хызметлерде булунды. 1976 с. Ташкентте онынъ Б. Чобан-заде эсерлеринен берабер бир сыра шиирлери дердж олунды, 2005 с. Акъмесджитте шаирнинъ эсер ве макъалелеринден тертип олунган «Хаял – омюр» адлы китабы дюнья юзю коръди.

Абдулла ЛЯТТИФ-ЗАДЕ

Шаирнинъ руху

Ольмек ичюн тувмадым мен... Ольмем мен!
Ревамы ич – умюд, севги ве ышыкъ
Бермек ичюн янган къызыл нур сёнсин?!
Аякъ изим бу ёллардан сильмем мен.
Янар экен ёл сонъунда ал ярыкъ,
Насыл олып унутылган джан кёнсин?!*

Ольмек ичюн тувмадым мен... Ольмем мен,
Аякъ изим бу ёллардан сильмем мен!

Бир кунъ сазым къолдан тюшер меним де,
Шу омюрнинъ кузгюси – козь юмулур.
Топракъ кийер, я тоз олур теним де
Бир къарынджа, бир боджекнинъ тенидай,
Бир кунъ келир, шу аламден джоюлур.
Лякин шаид олсын бунъа кунеш, ай.

Кольгеми ич бу ерлерден сильмем мен,
Ольмек ичюн тувмадым мен... Ольмем мен!

Чобанларнынъ гъамлы къавал сесинде
Эски къайгы, янъы умюд эзгисин,
Сынмаз сазым, къа йырлар, къа ынъраныр.
Козю яшлы оксюзлернинъ юзюнде.
(Ич бир етим бундан умют узмесин!)
Меним бакъкъан умюд шавлем нурланыр.

Шавлеми бу юреклерден сильмем мен,
Ольмек ичюн тувмадым мен... Ольмем мен!

1927

* кёнмек – разы олмакъ.

Кольгень бар!

М...re

Бир бакъышта бош корюнген одамнынъ
Джамларындан кирген кунеш нурунда,
Акъшам сайын титреп янъан лампамнынъ
Ышыгында, сёнеяткъан къорунда
Сенинъ, мелек, беяз нурлу кольгень бар!

Омюр мени демир къолнен эзгенде,
Къара бахт да этегимден чеккенде,
Юрек дерт агъуларын тёккенде,
Мен озюмни янъгыз, ярым сезгенде,
Баш устюмде авелеген кольгень бар!

Кимерде бир «талий» деген джанавар
Барлыгъымны, менлигимни тепсе де,
Умют гулюм бундан къурып кетсе де,
Огъа земзем суву сепкен кольгень бар!

Юрегимде онъалмаз бир джара бар,
Оны саргъан, огъа шифа уфълеген,
Оны умют кунешинен беслеген,
Эр кошемде мелек юзью кольгень бар!..

Халкъым иле алырым мен бол нефес...

Шаир Лёман Сулейманнынъ 100 йыллыгы мунасебетинен

Лёман Сулейман 1920 сенеси (базы неширлерде 1921 сенеси) Багъчасарайда догъды, балалыгында бабасындан оксюз къалды. Орта мектепни битирген сонъ, Акъмесджит педагогика институтынынъ ана тили ве эдебияты факультетине кире. Шу девирде ильки шиирлерини язып башлай, оларны эдебият авескъярлары эльязма меджмуасында бастыра.

1941 сенеси дженкке кете, Ватан дженки ордени ве бир сыра медаллернен, фахрий ярлыкъларнен мукяфатлана. Джебэджи шаир дженктен сонъ тамамиле башкъа ерлерде, башкъа шараитлерде яшамагъа, чалышмагъа меджбур

олды. Чокъ йылар девамында Наманган (Озбекистан) шеэри мектеплеринде оджалыкъ япты. Ясакълар ве сынъырлавлар шараитинде шаирнинъ шиирлери китап оларакъ нешир олунмадылар. Онынъ биринджи шиирлер джыйынтыгы «Омюр ве чечек» (1971), «Кунеш ве йыр» (1978), «Кумюш къанатлар» (1985) шиирлер китаплары нешир олундылар. Лёман Сулейман чокъ йылар оджалыкъ эткени ве семерели эмеги ичюн «Озбекистан халкъ маарифи аляджысы» нишанынен мукяфатланды. 1993 сенеси майыста иджретте вефат этти.

Лёман СУЛЕЙМАНИ

Торуннынъ анты

Шейтлернинъ хатиреси огюнде,
Яралангъан кокрегинынъ оперек,
Ферахланып ал кунешли бугунге,
Эй, къартбабам, къальптен емин этерек,

Дейим: – Эбет, санъа бенъзеп осерим,
 Зевкъланырым, йылдызчыкълар кульгенде,
 Ем сепип, мен гогерджинлер беслерим,
 Ер къазарым, баарь етип кельгенде.
 Сокъакъларгъа гуль-чечеклер отуртып,
 Инсанларчюн хызметимни аджымам,
 Афат олса биле къачмам мен къоркъып,
 Ёрулмам ич бильги алып оджамдан.
 Юртумызны ана киби северим,
 Эмек олур меним ичюн мукъаддес.
 Сафдашымны озюме дост этерим,
 Халкъым иле алырым мен бол нефес.
 Юртымызнынъ садыкъ огълу мендирим!
 Эй, къартбаба, гонъюм, дерсинъ саз чала.
 Керек олса джанымны да бериirim,
 Сенинъ азиз къартлыгъынъны къорчалап.

Бульбуль ве эшек

Масал

Танъ маали. Гуль далында
 Бульбуль эп оте.
 Ельчик эсип къаршы дагъдан
 Оны тепрете.
 Бу эзгини узакътан бир
 Эшите Эшек:
 – Битти менде такъат, сабыр,
 Бу йыр не керек? –
 Дей о. Бу анъ бар кучюнен
 Хораз багъыра.
 – Мына бу йыр меним ичюн
 Кескин янъгъырай, –
 Дей де, Эшек чал Хоразны
 Макътай юректен:
 – Шеньлендире эр бир якъны
 Бу йыр керчектен.
 – Джошкъун йыргъа къыймет кесмек, –
 Дей къатмер ал гуль, –
 – Эшек ичюн, мен зан этсем,
 Къолай иш дегиль.

Балыкъчы

Масал

Къарт балыкъчы сувгъа бакъып эгиле,
Бар дикъкъатнен озъ ишине бериле.
Къармагъына бир кунъ недир илине,
«Балыкъ!» – дие, котере къарт белини.
Гуя бирев сёйлегендай сес келе,
Къарт динълене, бу сестен о сескене.
«Алтын балыкъ олса керек», – дей де чал
Салкъын гольге атып оны о деръал,
Къартийине бир шей айтмай, заваллы.

Торгъай ве гуль

Масал

Торгъай къонды Гульнинъ далына
Бульбуль олып отъмек истеди.
Гуль гъонджеси онъа ялынып:
Адаштынъ, сен, Торгъай, тюш, – деди.
Ачаракъ къуш токъал чокъучын:
– Чив, чив, – дие, йыргъа берильди, –
Олалмайым Бульбуль, – деп, – нечюн? –
Котерди о башыны, эгильти.
Къызыл юзьлю бир Гуль сесленди:
– Шаматанъны токътат, мугъайма.
Йырджымызгъа, биль ки, кельгенде,
Бульбуль бар ки, ер ёкъ Торгъайгъа.

Къырмыскъа ве чибин

Масал

Вызылдай эп уча Чибин
Бютюн бир яз сыджакъта...
Корюне пек ёргъун киби
Бир Къырмыскъа узакъта.
Яш чибин чокъ тюшюнмеден
Къона келип янына.
Бакъса, ёлджу мешгуль ишнен,
Деръал къата сёз онъа:
– Эй, Къырмыскъа, азиз достум,
Бу юк санъа не керек?
Менден огрен. Догъдым, осьтим,
Юрем, учып кезерек.
Ашым эльден, сувым гольден,
Эр софранынь тёрюндем.
Эп бир бир кунь мен де олем,
Аят зевкълы корюне.
– Сени эр ким таный, биле,
Керекми ич макътанмакъ?
Сендайларгъа бир сёз иле
Дейлер: «Бу арамтамакъ!».

Озь тилини бильмеген юрек йырын созармы?

Шаир Ремзи Бурнашнынъ 100 йыллыгы мунасебетинен

Ремзи Бурнаш 1920 сенеси Акъмесджит больгесининъ Тавдайыр коюнде дюньягъа кельди. Иптидаий мектептен сонъ Акъмесджиттеки 13-нджи ортанумюне мектебинде окъуды, сонъ Ялта педагогика техникумына кирди, оны битиргенинен аз бир вакъыт Бакъсан кой мектебинде оджалыкъ япты. Ильки ширлери «Яш ленинджилер» меджмуасында дердж олунды. Арбий хызметке кеткен сонъ, 1940 с. «Къызыл Къырым» газетасында шиирлери басылды. Экинджи джан дженкининъ биринджи кунълеринден дженкявер арекетлерге къошула, дефаларджа яралана, тедавийлене, кене дженкявер сафкъа къайта. Къызыл Йылдыз орденинен, бир сыра медаллернен мукяфатлана. Дженктен сонъ Наманган виляетининъ (Озбекистан) Хакъулабад къасабасында оджалыкъ эти, озюнинъ аман-аман къыркъ йыллыкъ омюрини яшлар тербиесине багъышлады, 1952-1956 сенелери Саратов университетининъ филология факультетинде окъуды. Семерели эмеги ичюн «Озбекистан халкъ маарифи аляджысы» нишанынен такъдирленди, шиирлери «Ленин байрагы» газетасында басылды, ортакъ джыйынтыкъларгъа кирсетильди. Шаирнинъ «Мавы саиллер» (1966), «Юрек йырлары» (1970), «Эдеп чокърагы» (1975), «Майыс сабасы» (1981) джыйынтыкълары Ташкенттеки Гъафур Гъулям адына эдебият ве санат нешрияты тарафындан нешир этильди.

Ремзи Бурнаш 1982 сенеси майыс айында Озбекистанда вефат эти.

Ана тилим

Эр бир халкънынъ озъ тили бар
Яресинен сырдашкъан.
Балдан татлы о тиль онъа,
О, бир вакъыт унтулмай.
Меним тувгъан халкъымнынъ да
Озъ тили бар йырлашкъан,
Бинъ бир йылдыз арасында
Бу тиль манъа – толгун ай.
Бу тиль мени бешигимде
Айненинен осьтюрген,
Яшлыгъымдан етеклей о
Тутып меним къолумдан.
Бир эджасын джоймам онынъ,
Бир арифин унутмам.
Тувгъан халкъым, оннен бахтлы –
Урь аятнынъ къойнунда!

Сакъавланма, эй, кадай

Акъшам устю, иштен сонъ
Чыктым эвден кезмеге.
Сонъ ойландым ёл устю
кирейим, деп, эмджеге.
Къарт кишидир, ал-хатир
сорап отейим, дедим.
Субетлешип бир къаве
ичип кетейим дедим.
Селям берип кирдим мен,
кечтим эвнинъ тёрюне.
Бакъсам, орта къапыдан
бир колетке корюне...
– Эмдже, – дедим, – ким бар я,
мусафирми? Не ерден?
Шай дегендже, торсайып,
бир яш чыкты ичерден.

Мен хошкельдинъ айткъандже,
– Приветик! – деди о.
Яхшы эслеп къарасам,
якъын сойым эди о.
– Э... хош кельдинъ, къардашым,
ишлер насыл?
къайдасынъ?
Къана бизге де буюр,
ойнап-кулип
къайтарсынъ...
– Нет, нет, таъа, – деди о,
иш джуда коп, я спешу.
Бизде завтра экзамен,
диссертация мен пишу.
-Токъта, – дедим яваштан,
бакъып онынъ козюне, –
Сет устюне отурчы, –
дедим тартып озюме.
Манъа къара, къардашым,
озюнь гульдай къокъуйсынъ,
Озь тилинде лаф этмей
сен не масал окъуйсынъ.
Къана сени ким айтар,
экимликке окъуй, деп...
Бу медений бир йигит,
шифа олып къокъуй деп...
– А... я то, брат, не манъа
замечание япасыз,
Сиз всегда бунакъа,
бир причина тапасыз.
Их бин хазыр – дипломант,
не учите сиз меня,
Сиз заботьтесь, ким будет
ваша доченька Лейля.
Гуд бай, дядя! – деп турды,
о отургъан еринден,
Тап юрегим сыкъылды
шыр сув олдым теримден.
– Токъта, – дедим, джекирип,
басып онынъ тизине, –
Отурмасанъ, ёл ачыкъ,
бир къулакъ сал сёзюме:
Эр бир гульнинъ, чечекнинъ
Озь къокъусы, тюси бар.
Эр бир ашнынъ озь ады,

бибери бар, тузы бар.
Эр бир тильнинъ лезети,
озъ джумлеси, сёзю бар.
Сакъавланма, эй, кадай,
эр ишнинъ бир козю бар.
Къана кимге керек бу
шимди сен лаф эткен тиль.
Истесень, сен алим ол,
лякин озъ тилинъни биль.
Мына шимди субетте
бир араба лаф айттынъ,
Бир джумлени онъгъармай,
Беш тюрлю тиль мугъайттынъ.
Сендай окъугъан йигит
бойле бозса тилини,
Сонъ башкъасы не япсын,
къурутмайып гулюни?..
Сенинъ ана тилинъде
дестанлар бар, йырлар бар,
Бу тильде йыр динълеген
чалбаш дагълар, къырлар бар.
Бу тильде йыр йырлайлар
бабанъ, ананъ, бутюн халкъ,
бу тильде чынъ айтыша
севда къыз иле бойдакъ.
Озъ тилинен бахт тапа
эмекте халкъ, сен бир бакъ,
Айтчы, санъа бу тильни
бозмагъа ким берди акъ?!
Ананъ сени эркелеп,
«майн киндер» демеген,
Акъ сютюни о санъа
Бу умютнен бермеген,
Урьметлесень ананъны,
онынъ ана тилини,
Тек о вакъыт олурсынъ
севимлиси илинънинъ!
Озъ тилини бильмеген
Юрек йырын созармы?
Аягъында налы ёкъ ат
чапышта озармы?

Субет

Айдер Меметов: Асырларнен яшап кельген тилимизнин келеджеги бизим элимиздедир

Къырымдаки В. Вернадский адына федераль университетнин къырым-татар филологиясы болюгине 2020 сенесинде абитуриентлерни къабул этюв арфесинде оджалар бар кучь-лерини къойып чалышмакъталар. Олар къырымтатар филологиясы зенаатны сечкен абитуриентлернен Къырым мектеплеринде йыл девамында багъ тутып, иш алып баралар.

Университетте бу зенаатны сайлагъанлар ичюн Къырымгъа къайтып башлагъан йыларда 50 (1991 с.), сонъ 30 бюджет ери айрылгъан олса, 2020 сенесинде 20 ер къалды. Йыл-йылдан

бу ерлерге де абитуриентлерни джелъп этюв иши къыйынлашкъаны козетиле. Эр сене къырымтатар филологиясы болюгинде 15-16 мезун бакалавриатны, 5-6 мезун магистратураны битирип, мутехассыс дипломларыны алаалар, иш ерлеринен олар озьлери-озьлерини темин этмектелер, университет исе бу меселени озь назарында тутуа. Мезунлар алгъан зенаатлары боюнджа ишке ерлешип оламай экенлер, бойле мутехассыслар керекмей деп, университет бюджет ерлерини къыскарта ала, саатлер эксильген сонъ алимлер де, келеджекте, ишсиз къалмакъ телюкесине огърай билелер.

Къырымтатар филологиясы болюги университетнин къырымтатар ве шаркъ филологиясы факультети теркибине кире. Эвель бу факультетте къырымтатар, арап, фарс, тюрк тили мутехассыслыгъы боюнджа 400 студент окъугъан олса, ал-азырда 220 студент

бильги ала, талелелерни 36 алим окъута. Олардан кырымтатар филологиясы болюгинде 12 оджа дерс бере.

Факультетке кырымтатар ве шаркъ филологиясы факультети деканы, филология фенлери докторы, профессор, отузгъа якъын дерслик ве эки юзден зияде ильмий макъалелер муэллифи Айдер Меметов етекчилик япа.

Алим кырымтатар тилининъ вазиятинен, факультетнинъ фаа-лиетинен багълы фикирлеринен “Йылдыз” меджмуасынен пай-лашты.

– Айдер эфенди, кырымтатар тилинен багълы вазиятке сиз насыл къыймет кесер эдинъиз?

– Мен элли йылдан берли кырымтатар тили боюнджа дерслер алып барам, омюримни тилимизге багъышладым. Сонъки 25 йыл-да тилимиз меселесинде биз баягъы илериге кеттик. Биринджи-ден, Кырымда яхшымы-яманмы, эки университетте кырымтатар тили боюнджа мутехассыслар азырланыла, экинждиден, биз мувафакъиетли студентлерни аспирантурагъа къабул этемиз, кырымтатар тили боюнджа ильмий ишлер языла. Мен озюм он алты филология фенлери намзетини ве бир фен докторыны азырладым. Дженктен эвель Кырымда кырымтатар тили боюнджа 3-4 филология фенлери намзети, 1-7 сыныфлар ичюн дерсликлеримиз бар эди. Шимдики кунъде исе 1-10 сыныфлар ичюн дерсликлеримиз бар. Демек фен тарафындан биз илери кеттик.

– Ойле олса, не ичюн кырымтатар тилининъ вазияти телюкели алда, дейсинъиз?

– Тиль меселеси тек дерсликлерге багълы дегиль экен. Кырым-татар тили, эдебияты тарихынен огърашмагъа истемейлер. Не ичюн? Бу энди сиясетнен багълы. Эгер де бизим тилимиз керчектен девлет тили олгъан олса, кырымтатар болюгине тек кырымтатар-лар дегиль де, башкъа миллет векиллери де кирип окъурлар эди, бойле заманлар олгъан эди, лякин шимди ойле дегиль. Тилимизни девлет тили этип илян этилер, амма о бизден гъайры бир кимсеге керекмей. Ташкетте яшагъан вакъытта озъбек тилини девлет тили этмек боюнджа программасынынъ муэллифлеринден бириси мен эдим.

Кырымгъа кельген сонъ кырымтатар тили девлет тили олсун, деген меселени биринджи олып котергенлерден мен эдим, лякин юкъарыда отургъан базы аркъадашлар, мен оларнынъ адларыны айтмайым, тек тилимиз дегиль, миллетимиз яшагъаныны исте-мейлер. Мен буны догърудан-догъру айтам, сиз буны бильмек керексиз.

1994 сенеси мен президент мемуриети ёлбашчысынынъ муа-вини олгъанда, *(Кырымда Мешков президент олгъан заманда. – Ред.)* олар манъа къабулгъа кирмек ичюн невбетке тура эдилер. Олар шимди озълерини пек джесюр этип косътереджек олалар,

А. Меметовнынъ ильмий ишлери

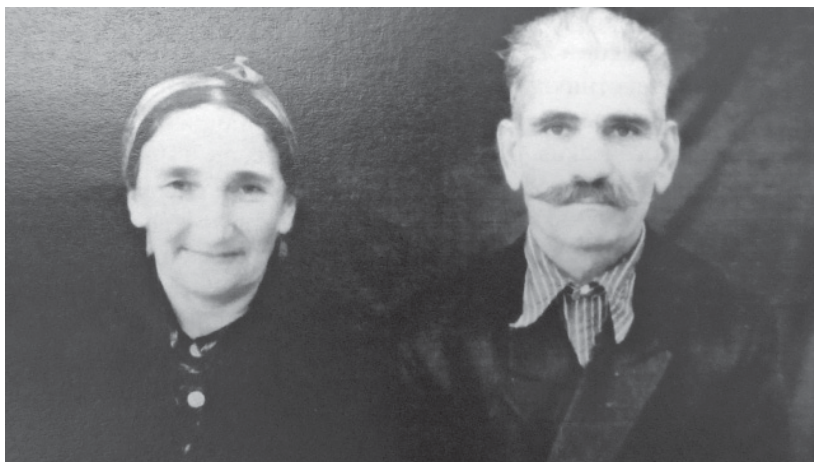
амма... Бир қъач кунъ эвель университетнинъ 27 азадан ибарет олгъан ильмий шурасы олардан бирисини девлет муқяфатына такъдим этти. Мен бир озюм бунъа къаршы чыккып, рей бердим. "Бойле бакъышлары олгъан инсангъа девлет муқяфатыны бермек мумкюн дегиль, миллетчи олса-олсун, лякин Къырымда шовинист олмакъ, башкъа миллетлерге нефрет дуйгъуларыны беслеген намзет олмамакъ керек. Бу меним принципим", – деп бильдирдим отурушувда.

– Кырымтатар тили, эдебияты, медениети, санат оджаклары, булар эписи миллетке джан берген васталардыр. Оларнын толукъанлы яшамалары ичюн насыл шартлар зарур?

– Теэссюф ки, оларнынъ, сиз айткъан киби, толукъанлы яшамалары сиясий меселелернен багълы. Эгер де сиясет бу оджакъларгъа ве васталаргъа ярдым эте экен, олар инкишаф этелер, сиясет оларгъа ярдым этмесе, о оларны ольдюре. Биз ойле мемлекетлерни коремиз. Не ичюн базы мемлекетлерден алимлер, илери фикирли инсанлар чыкъып кетелер? Демек бу мемлекетлерде зарур олгъан шартлар догъуртылмай, эм бойле мемлекетлер яшап оламаз. Акимият озю янына бир-эки алимни, яызджыны алып, акъча берип, оларны озь менфаатларына къуллана. Ойле алим, яызджыларгъа “джеп”, яни “карманный” алим, яхут яызджы, дейлер. Бойле “джеп” алимлери керчек илимни яратмайлар.

– Къырымда къырымтатар тили девлет тили деп къабул этильди, лякин энди къач йылдан берли девлет тиллерини къуланув боюнджа къанун ойле де къабул этильмей къала. Себеби неде?

– Девлет Шурасында эки кырымтатар депутаты олгъанда ойле

А. Меметовнынъ ана-бабасы Мемет
ве Эмине Меметовлар

къанунны насыл этип къабул этмек мумкюн? Олар бу къанунны къабул эттирмек ичюн бар кучьлерини къойып чалышмакъ кереклер. Олар исе "биз бундан зияде япып оламаймыз", – дейлер.

– Къырымтатар тилини латин уруфатына кечирмек меселесине сиз насыл бакъасынъыз?

– Бу меселе Советлер бирлигинден чыкъкъан тюркий мемлекетлернинъ кунъ тертибинде, аман-аман эписинде, кечкен асырнынъ сонъунда янъыдан ер алды. Мен 1991 сенеси Къырымда "Латин уруфатына кечюв" меселесине багъышлангъан конференцияны кечирген эдим. Базы алимлер къырымтатар тилини Тюркиеде къулланылгъан латин уруфатына кечирмекни теклиф этилер. Мен буны къабул этмедим, чюнки бойле такъдирде бизим тилимизде олгъан **Къ, Гъ, Нъ**, киби хусусий сеслер ёкъ оладжакъ эди. Албуки, бу сеслер бизим тилимизнинъ муим бир хусусиетидир. Меним фикиримдже, тахминен келеджек 50 йылда тилимизни латин уруфатына кечирмек имкянсыздыр.

– Къырымтатар тили телюкели алда дегенлерге не дерсиз?

– Мен докъуз балалы къорантада догъып осьтим. Анам-бабам рус тилини "там дорога, туда пошёл" дереджесинде биле эдилер. Биз бала багъчасыны корьмедик, бизим къорантамызнынъ озю бала багъчасы эди, эм биз тек ана тилимизде лаф эте эдик. Сюрдюнлик ерлеринде де къырымтатарлар ичюн бала багъчалары ёкъ эди, биз къырымтатар тилинде лаф этип осьтик. Бу тарафтан тилимизни огренмек, бильмек ичюн бу мусбет бир фурсат олды.

Рус менбаларына коре, 1783 сенеси Къырымда къырымтатар тилинде окъуткъан 563 мектеп, 30-80 медресе олгъан.

Бу мектеплерде насыл фенлер окъутылгъаны, о – башкъа меселе, амма энъ эсасы – окъутув къырымтатар тилинде алып барыл-

гъан. Эки асыр девамында мектеплерге рус тили кирсетильди. Биз бунунъ нетиджелерини билемиз. Бугунъ кырымтатар баласынен лаф этсенъ, о сеннен кырымтатар тилинде лаф этип оламаз, чюнки балаларымызнынъ 90 файызы рус тилинде лаф этелер. Эгер мектеплерде кырымтатар тили саатлерини кыыскартып турсалар, илериде бизим болюкке келеджек, кырымтатар тилини бильген бала да къалмаз, болюк те къапатыла биле. Мектеплеримизни чокълаштырмакъ, ана-бабалар къорантада балаларынен кырымтатарджа лаф этмек кереклер.

Дюньяда 5-7 бинъге къадар чешит тиллер бар. Отыкерильген тедкъикъатларгъа коре йылда 100-ге якъын тиль гъайып ола. Кырымтатар тили де бойле тиллер сынъырына эп якъынлашмакъта. Тиль ёкъ – миллет ёкъ, деген сёз. Башта тиль ёкъ ола, сонъ миллет. Эгер миллий рух олса, халкънынъ келеджеги бар. Асыларнен яшап кельген тилимизнинъ келеджеги бизим элимиздедир.

Субетлешти Д. Осман

Урьметли окъуйджылар!

“Йылдыз” гъа абуне олмагъа унутманъыз.
5-нджи ве 6-нджы санларгъа (сентябрь-декабрь)
абуне фияты 261 кум. 08 кап.
Абуне индекси – 75298

Къырым АССР девриндеки базы къырымтатар муэссиселери

Таврия магометан диний идареси (Таврическое магометанское духовное правление). Муваккыят къырым-мусульман иджра комитети (1917 с.). Къырымтатар миллий директориясы (1917-1919). Къырымтатар миллий парламенти (1917-1919). «Миллет» (1917-1920 сс.), «Крым» газеталарынынъ, «Янъы Чолпан» меджмуасынынъ муарририетлери. Къырым АССР Наркомпросынынъ татар болюги (XX асырнынъ 20-нджи сенелери). Татар клубы. Китапхане (XX асырнынъ 30-нджи сенелери).

Бутюн бу муэссисе ве тешкиятлар чешит вакытларда Акъмесджиттеки Чехов сокъагындаки 20-нджи санлы бинада ерлеше эдилер. Шу бина, къырымтатар халкъынынъ ичтимай-сиясий, медений аятында, XX асырнынъ биринджи черигине аит вакъияларнынъ шааты олды. Къырымтатар тарихында муим ерни туткъан бир сыра шахсларнынъ (Н. Челебиджихан, Дж. Сейдамет,

Акъмесджиттеки Чехов (эвельки Кантарная) сокъагындаки 20-нджи эв.

Солдан: С.-Дж. Хаттатов, А. С. Айвазов, Н. Челебиджихан, Дж. Сейдамет Хансарайда 1-нжи Меньли Герай ханнын демир къапысы оюнде.

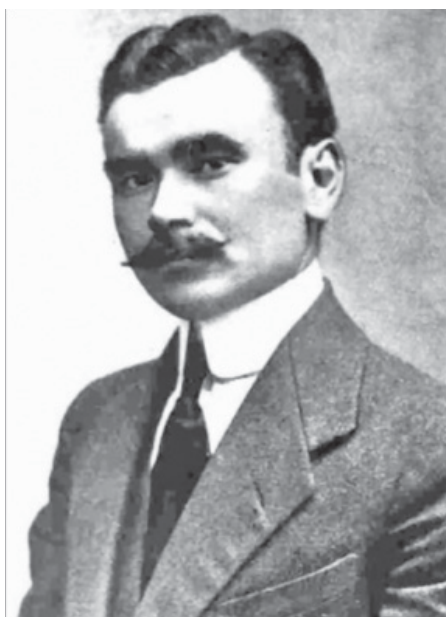
А.С. Айвазов, Б.Чобан-заде ве дигерлери) омюр ве тержимеиаллары иште, шу бинанен багълы.

1794 сенеси II Екатерина тарафындан чыкъарылган къарар боюнджа Таврия виляетинде муфти реберлигинде муфтиятнынъ фаалиети ве къырым муфтисининъ вежялетлери девам эттирильди. Сонъра муфтининъ идареси Багъчасарайдан Акъмесджитке авуштырылды.

XIX асырнынъ энъ сонъки йылларында Таврия муфтисининъ идареси Акъмесджитте, Кантарная сокъагъы, 20 эв адреси боюнджа янъы бинада ерлешти. Архив малюматларына коре, бина тахминен 1895 сенеси къурулган.

1898 сенеси, Таврия муфтисининъ мураджаатына «император изини» алынып, бина Акъмесджит базирганы Г. Э. Апеловдан Къырым мусульман идареси ичюн сатын алынды. Шу девирде бинанынъ адреси: Акъмесджитнинъ 3-нжи боюги, Старопочтовая ве Кантарная сокъакъларнынъ кошеси, № 94/20 эди. Бинаны сатын алув сермиясыны ёкъ этильген джамилернинъ вакъуф топракъларындан къазанылган келир паралар тешкиль этти. Эв учъ къысымдан ибарет экен, олардан экиси бир-биринен экленильген, азбарнынъ ольчюси 178 сажень, я да 800 кв. метрге якъын олган. 1900-ден 1914-дже бина ичинде янъыдан япувлар, толу тамирлевлер кечирильген.

Кантарная, 20 сокъагъындаки бина 1917-1920 сенелери юзь берген муим вакъиаларнынъ шааты олды. 1917-нинъ Февраль инкылябындан сонъ Русиенинъ ичтимай-сиясий аятында муим дёнъишювлер олды. Къырымтатарлар да джемиетнинъ салмакъ-

Номан Челебиджихан

лы демократизациясындан четте къалмадылар. 25 март (яңы эсап боюнджа 7 апрель куню) Акъмесджитте Къырым мусульманлары къурултайы кечирильди, онынъ ишинде бутюн Къырымдан кельген 1500 векиль ве 500-ге якъын давет этильген мусафир иштирак этти. Къурултайны азырламакъ ве отъкермек меселесинде къырымтатар миллий арекетининъ белли векиллери С.-Дж. Хаттатов (о къурултайнынъ ребери сайланды), А. Баданинский, А. С. Айвазов, А. Ильмий ве дигерлери фааль иштирак эттилер. Бойле алий дереджеде къурултай эм къырымтатарларда эм умумен Русиеде ильк сефер кечирильген эди.

Шу мусульман къурултайында муфти вазифесине бир агъыздан,

озь ичтимай-сиясий фаалиетинен эм терен диний бильгисинен халкъ арасында нам къазангъан Номан Челебиджихан сайланды. Къырым мусульманларындан гъайры о Акърусие, Полония, Литванынь да муфтиси сайыла эди. Вакъуф комиссиясынынъ реиси оларакъ Н.Челебиджиханнынь сафдашы Дж.Сейдамет сайланды.

Бундан гъайры къурултайда къырымтатарларнынъ аятынен багълы бир сыра муим ичтимай-сиясий, медений меселелер бакъылгъан эди. Ишни координирлемек ичюн 48 векильден ибарет Мувакъкъат къырым-мусульман иджра комитети сайланды. Таврия мусульман идареси векиллеринден гъайры комитет теркибине халкъ арасында танылгъан эрбаплар С.-Дж. Хаттатов, Х. Чапчакчи, А.Баданинский, У. Боданинский, А. Озенбашлы, А. Ильми, И. Тарпи, О. Акъчокъракълы, И. Леманов, Б. Одабаш, А. Шукри, С.-О. Таракчи, А. Сюкюти ве дигерлери кирдилер.

1917 с. апрель айынынъ ортасында Н. Челебиджихан муфти сайланаракъ, Кантарная, 20 адреси боюнджа бинада ерлешти. Вакъуф комиссиясы реисининъ идареси де шу ерде олды.

Мувакъкъат къырым-мусульман иджра комитетининъ биринджи топлашувы Кантарная, 20 эв адреси боюнджа кечирильди, комитетнинъ реиси этип кене де бир агъыздан Н. Челебиджихан сайланды. Шу куню даа бир къач комиссия яратылды, олар бирден озь фаалиети боюнджа программа тизип башладылар.

Келеджекте Кантарная сокъагындаки, 20-нджи эв, 1917 сенеси къырымтатарларнынъ аятында юзь берген эр бир муим тешев-

бюслернинь штабы оларакъ тарихта ер ала.

Мында кырым-татар халкъына даир меселелер боюнджа къарарлар азырлана, музакерелер кечириле. Шу бина кырымтатар миллий арекетининь осювини, кыискъа муддетте учь басамакътан ибарет олгъан шекилленювини корьди.

Мусульман иджракомынынь ишке киришкен биринджи афталарында, апрельнинь сонъунадже шеэр, уезд, волость миллий комитетлернинь 124 болюги тешкиль этильди. Бу иште, Кырымнынь ичтимай-сиясий аятына къошулгъан, бир сыра адий кырымтатарлар иштирак этилер. Бу вакъиаларнынь энъ юкъары ноктасы – Багъчасарайда 1917 сенеси ноябрь-декабрь айларында кечирильген кырымтатар халкъынынь биринджи Къурултайы олды.

Къурултай ишини екюнлегенинен, онынь ёлбашчылары ве Миллий укюмети – Директориянынь янъы сайлангъан азалары, кене Акъмесджиттеки Кантарная сокъагындаки 20-нджи эвге къайтып, ишлерини девам этилер.

Тахминен Вахъуф комиссиясы идареси ерлешкен Кантарная, 20-нджи эвининь сагъ тарафы.

А. Баданинский

«Миллет» ве «Крым» газеталарынынь муарририетлери

1918 сенесининь кузюнден башлап сабыкъ Таврия мусульман идаресининь, сонъра Кырым Директориясынынь бинасында бир сыра кырымтатар неширлерининь муарририетлери ерлеше эди. 1918 сенесининь сентябрь айындан бинанынь бир сыра одаларына «Миллет» газетасынынь хадимлери кечти. Шу нешир 1917 сенеси яратылып, башта Пушкин сокъагы янындаки Театральный ара-

«Миллет» (1917-1920) газетасынын логотиби.

лыгында ерлеше эди. Башта о Кырым мусульманларынын меркезий муваккыят иджра комитетинин, сонь Кырымтатар Директориясынын нешири олды. 1917-1919 сенелери онын биринджи муаррири белли кырымтатар эрбабы, языджи, журналист А.С Айвазов эди. Газетанын соньки девиринде (сентябрь 1919 с.– февраль 1920 с.) онын муаррири - белли кырымтатар этнографы ве фольклорджысы

О. Мурасов олды. Ондан гайры, газетага чешит йыларда Дж. Сейдамет, А. Озенбашлы, А. Лятиф-заде муаррирлик япканлар.

1917-ден 1920 сс. газетанын 500 -ге якын саны басылды (400-ден зияде А.С. Айвазовнын, 80-ге якын О. Мурасовнын муаррирлигинде). Газетанын эсас максады – халккыа кырымтатарларнын миллий гяелерини еткизмек эди.

Кырым Джумхуриетинин девлет архивинде «Миллет» газетасынын толу тюркюми сакъланып кьалды. Куньделик нешир, АЗ форматында, дёрт саифеде кырымтатар тилинде арап уруфатында чыккыа эди. О девирнин белли кырымтатар эрбаплары А.С. Айвазов, Н. Челебиджихан, Дж. Сейдамет, А. Одабаш, Дж. Керменчikli, О. Мурасов, О. Акчокьракьлы, А. Кьадри-заде, М. Рефатов, Э. Фейзи ве дигерлери газетада публицистик, бедий-эдебий, тарихий, эдебиятшынаслык ве дигер материалларны дердж эте эдилер.

Неширнин аяты кыскыа олганына бакьмадан, «Миллет» газетасы, хусусан А.С. Айвазовнын муаррирлиги вакьтында, кырымтатар халккынын ичтимай-сиясий фикри, матбуаты тарихында

айрыджа эмиетли из кьалдыргандыр.

Муваккыят кырым-мусульман иджра комитетинин матбуат органы олган, рус тилинде нешир этильген «Голос татар» газетасынын логотиби.

1918 сенеси октябрь айында Кантарная сокьагындаки 20-нджи эвге даа бир кырымтатар нешири – рус тилинде чыккыан «Крым» ичтимай-сиясий ве эдебий газетасынын муарририети кочьти. «Крым» 1918 сене-

си майыснынь 10-дан чыкып башлай, онъа белли кырымтатар ичтимай эрбабы, тасили боюнджа эким олган Сеитхалил Чапчакчи муаррирлик япты. Газетанынь муэллифлери 1918 сенеси япылган хаинликлерни уюм этип «кызыл террор»га, большевизмге кyarшы чыкъя. «Крым» газетасынынь чыкыуы - яньы уюметнинъ эалиге кyarшы япкян кутлеви джезаларына озьгюн ичтимай джевап киби яньгырады.

Къырым АССР Наркомпросынынъ татар боюги

XX асырнынъ 20-30-нджы сенелеринде Кантарная сокъагындаки 20-нджи эвнинъ кырымтатар тасили ве медениети ихтияджларына хызмети девам этти. 1920-нджи сенелернинъ башында мында Къырым джумхуриети тасиль комиссарлыгынынь (Наркомпрос) татар боюги ерлешти. Онынъ башы (1925 сенесининъ бааринде Бакуга кеткенге къадар) белли кырымтатар шаири, алим Бекир Чобан-заде олды. Айны шу йыллары о Къырым ЦИКнинъ азасы оларакъ сайланды, Таврия университетинде, кызылар ичюн Акъмесджит педагогика окъув юртында (Дарульмуаллимат) ве Тотайкой педагогика окъув юртунда дерс берди.

«Яньы Чолпан» меджмуасы

1923 сенесининъ март айында, муарририети Кантарная, 20 эв адреси боюнджа ерлешкен, «Яньы Чолпан» меджмуасынынъ биринджи саны чыкты. Меджмуада къайд этильгени киби, онынъ «месуль ёлбашчысы» белли публицист ве тенкъидчи Мамут Недим, муарририет эйети исе – «языджылар кенъеши» олган. Нешир «айда бир кере чыккян, сиясий, икътисадий, ичтимай, ильмий-эдебий меджмуа» эди. Макъсадларыны меджмуанынь муарририет кенъеши бойле анълаткян:

«Озь ресмий ве формаль акъ-укъуларыны толусынен анъламаган кырымтатар койлюлери ве ишчилери миллий мухтариетнинъ имкянларынен файдаланмай. «Яньы Чолпан» эалининъ анъында девлетчилик гаесини тиклемеге ярдым этеджектер. Меджмуа ана тили ве эдебиятынъ инкишафы черчивесинде яхшы чалышмакъ ниетиндедир. Агъыр шараитлерге, ачлыкъ, виранеликке бакъмадан, «Яньы Чолпан» чыкмагъа девам этеджек,

«Яңы Чолпан» меджмуасынынъ баш саифеси.

январьда ачылып, кырымтатарларнынъ, энъ эвеля яшларнынъ, Акъмесджитнинъ ве бутюн Кырымнынъ, медений, ичтимай оджакъларындан бири олды. Мында белли кырымтатар эрбаплары иштирагинен лекциялар ве дигер медений ве бильги мерасимлери кечириле, ве олар кырым матбуатында кениш айдынлатыла эди.

Меселя, 1927 с. март 26 куню Татар клубында, «Илери» меджмуасы идаресининъ тешеббюсинен кырымтатар яызджылары бирлигининъ тэсис топлашувы откерильди.

Март 27 куню исе, белли этнограф, санаатшынас, Багъчасарайдаки Хансарай-музейининъ биринджи директоры Усеин Боданинский, кырымтатар санатынынъ тарихына багъышлангъан лекциясыны окъуды.

1927 сенеси сентябрь 7 куню татар клубында, кырымтатар яызджылары бирлигининъ невбеттеки топлашувында, шу девирде Баку шеэринде яшап, чалышкъан Б. Чобан-заденинъ кырымтатар эдебиятынынъ сонъ девири акъкъында марузасы такъдим этильди. Сентябрьнинъ докъузында чыкъкъан «Еңи дюнья» газетасынынъ санында хабар этильгени киби, зал мухлислернен рыкъма-рыкъ толгъан, шу маруза буюк меракъ догъургъан. Бир йылдан марузанынъ метини айры бир шекильде дердж олунгъан.

Татар клубынынъ буюк китапханеси олгъан, о китапханенинъ (1923 с. 1 январь) кырымтатар ве рус тилинде 15 000 китабы олгъан. Китапханенинъ окъуйджылары арасында, биринджи невбетте,

Кырымнынъ энъ узакъ койлеринедже даркъатылып, адий эмекчилерге бильги ве юксек медениетке ёлларны айдынлатаджакътыр».

Меджмуанынъ колеми орта къарарнен 80 саифеден ибарет олгъан, онда А. Ильми (Алтайлы) Б. Чобан-заде, М. Недим, А. Герайбай, Ш. Бекторе, У. Ипчи (Алкедай), А. Одабаш, Я. Байбуртлы, Дж. Кендже, И. Тархан, А. Ляtif-заде, Дж. Нуширванова, Э. Азизова, И. Ибраимов, А. Гралов ве дигерлери озъ эсерлерини бастыргъанлар.

Татар клубы

Кантарная сокъагъынлаки 20-нджи эв даа бир кырымтатар медений муэссисеси – Татар клубы ичюн мескен олгъан эди. Клуб 1923 сенеси биринджи

Акъмесджит окъув юртларынынъ талебе ве студентлери олгъан. Олар арасында, яш шаир, Къырым пединститутнынъ талевеси, келеджекте белли къырымтатар языджысы, романджы оладжакъ Дженгиз Дагъджы да бар эди. Чокъ йыллардан сонъ о, Кантарная сокъагъындаки китапханесине зияретлери акъкъында озъ хатырлавларында язды.

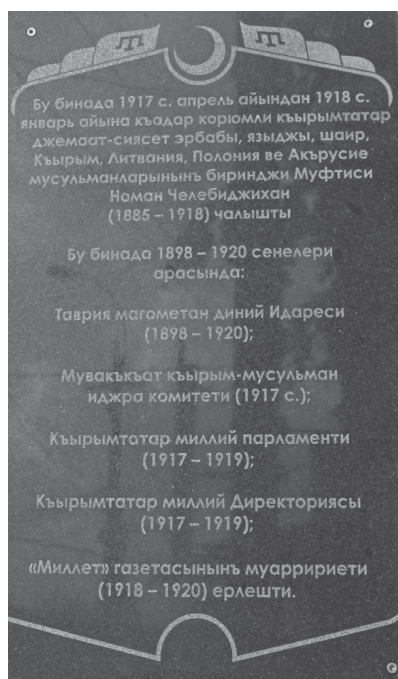
Китапханеден гъайры Татар клубында даа бир сыра чешит тегереклер, секциялар чалышты. 1928 сенесинден башлап мында (А. М. Горький адына Къырым драма театри янындаки) Къырым девлет татар драма театрининъ театр студиясынынъ репетициялары кечирильди.

Анълагъанымызгъа коре, Татар клубы тап Улу Ватан дженки башлангъандже чалышкъан, дженктен сонъ онынъ одаларынынъ бир къысымында шеэр китапханеси ерлеше эди.

Къырымтатарларнынъ тарихий Ватанларына авдет девринде, энди Чехов сокъагъы, 20 эв адреси боюнда олгъан бинанынъ эсас одалары Къырым муфтияты эркъянына кечирильген эди. 1990-2000-нджи сенелери мында «Винта» ишханеси ве бир сыра шахсий ве девлет мескенлери ерлешкен.

2017 с., апрель 7 куню Къырым мусульманлары къурултайынынъ 100 йыллыгъы мунасебетинен Къырым мусульманлары идареси тешевбюсинен сабыкъ Таврия магометан диний идаресининъ диварында хатыра тахтасы ачылды.

Сабыкъ Таврия магометан диний идареси ерлешкен бинанынъ зенгин тарихыны козь огюне аларакъ, бу бина Къырымнынъ тарихий-медений асабалыгъы абидеси оларакъ ресмий джедвельге алынмасы лязимдир.

Чехов сокъагъындаки 20-нджи эвнинъ, сабыкъ Таврия мусульман диний идаресининъ бинасы диварындаки хатыра тахтасы

Нариман Абдулвапов

Макъале ве фотолар «Свод памятников истории, архитектуры и культуры крымских татар г. Симферополь том III» китабындан алынды

Къадимий Къарасувбазар

Шеэр Къара-Сув озенинъ дюльбер, берекетли вадийсинде ерлешкен. Ерли зали шеэрни айны, Къара-сув деп, адландыра. XVII асырнын орталарында шеэр Къырым ханлыгынын икътисадий ве медений аятында белли ерни тута эди.

Татарларнын къадимий пайтахты Солхат тамамиле эмиетини джойган сонъ, Къарасувбазар ханлыкьнын буюк бир икътисадий къысымы – (сынъырлары бугуькилеринден зияде кениш олган) къадылыкьнын меркези олып къалды. Къара денъизнин шаркъий ялысындаки Судакькъа къадар, койлер эм ханлыкьнын буюк шималий къысымы икътисадий тарафтан Къарасувбазаргъа бакьа эдилер.

XVII асырда Къырым ханлыгында бойле буюк меркезлер чокь дегиль эди, оларнын сырасына Кефе, Къара-Сув, Керич, Багъчасарай, Кезлев кире эдилер. Сиясий тарафтан Къара-Сув ханлыкьта итибарлы бейлернин меркези, диний ве медений тешвикъатынын эсас темели олган. XVIII асырнын башында II-нджи Меньли Герай ханнын эмири боюнджа Коньялы шейхлер тарафындан мында суфийлер текиеси къурула. Тарихий-бедий тарафтан дюльбер «Текие-ханджами»нин бинасы бугуьки куньгедже (1925 сенесинедже – Ред.) сакъланып къалган. Бинанын айретте къалдырган ички къыяфетинин зийнетленюви, дивардаки орьнеклери, ханлыкь укюмети бу текиеге зияде дикькъат айыргъаныны косьтере. Шу мимарий абиде шеэрнин дженюбий-шаркъий тарафында, юксек къыр устюнде, айны адлы маалледе ерлешкен. Оны юксек минареден танымакь мумкюн. Озюнин мимарий джеэппен къурулышы, ички зийнетленмесинен бу джами XVIII асырнын башына аит мусульман диний мимарджылыгынын белли тарихий эйкеллери сырасына кире. Лякин, языкь ки, бугуьки кунде о виранеге чевирильмеси телюкесинде булунмакъта. Дамлары адже-

Таш-хан. 1920-нджи сс.

ле ве муреккеп тамирлевни талап эте.

Бу джамиден җайры шеэрде даа отузгъа якъын джами бар. Оларнынъ арасында шеэр меркезинде ерлешкен «Шер-джамии» («Шор-джамии» – Ред). озюнинъ мимарий джеэттен къуруджылыгынен айырылып тура.

Бу биналарнынъ эксериети бош тура, бакъылмагъан, виране алда булунмакъталар.

Русиенинъ тасиль наркоматынынъ ильмий болюгининъ реставрация боюнда меркезий девлет (Главнаука НКП РСФСР Центргосреставрация) устаханелери ве Крым ОХРИС тарафындан ёлланылгъан комиссия, онынъ теркибиндеки мимар Б. Н. Засыпкин, рессам Усеин Боданинский, Крым ОХРИС-нинъ ерли векили А. Г. Шейхзаде дёрт кунъ ичинде Къарасувбазарнынъ бутюн тарихий абиделерини зиярет этип, тафсилятлы огренди ве Крым ОХРИС-ке тафсилятлы кениш актны такъдим этти. Шу весикъада джедвельге ве къорувгъа алынмагъа шарт олгъан абиде акъкъында малюмат берди. Бу акъта комиссия ерли акимиетнен де алякъа къурды.

Бундан җайры комиссия бир сыра меракълы эйкеллерни къайд этти:

Юнан кильсесинде 1794 сенесине аит дёрт къадимий юнан иконасыны тапты.

Эрмени кильселеринде – эки дане къадимий ойма къапы, бир данесини кочип кельгенлер эрменилернинъ къадимий Ани пайтахтындан кетиргенлер. Шу ерде бир сыра эпиграфика язма абиделери де тапылды.

Бугунъде виран олгъан «Чильтерли-джамии»нинъ азбарында 1769 сенеси Сеид Мухаммед Эниенинъ къабири устюнде тикленген аркатуранен ротонда («ротонда с аркатурой») абидеси тапылды.

Шеэрде бир сыра «хан» адлы къуббели аммамлар, керван-сарайлар – керванлар ичюн туракъ ерлери бар эди. Олар арасында «Таш-хан-юхары» таштан япылгъан бинанынъ виранеси дикъкъатны джелъп эте. «Таш-хан-юхары» ханнынъ везири Сефер Гази агъа

Хан-джамии. 1920-нджи сс.

Шор-джами. 1920-нджи сс.

тарафындан 1654 сенеси кѳурулган. Дигер малюматларга коре, шу керван-сарай XV асырда кѳурулып, XVII асырда Сефер Гази ага тарафындан тамирленген. Бу бинанын тек бир дивары, ичерден – кѳуббели одаларнын кѳысмынен чатышкан ве гъарбий кириш араба кѳапынын кемери сакъланып кѳалган. Кемердеки мермер таш устюнде кѳуруджынын ады ве кѳуруджылыкѳыннын тарихы оюлып язылган. Ог тарафтан абиде сонь кѳуруджылыкѳларнын виранелеринен кѳапалы алда тура. Ички тарафтан исе, абиде тертипсиз шекильде кѳулланыла, шунын ичюн Коммунхознын дикѳкѳатыны джелп этмек керек.

Речная сокѳагында «Таш-хан-ашагы»нын бинасы тура. Биринджисинден яхшыджа сакъланып кѳалган олса да, кимер агъач кѳысымлары (экинджи кѳаттаки балюстрадагы киби) виран этильген, юкѳары аркѳалыкѳлары (верхнее балочное перекрытие) мына-мына йыкѳыладжак алда туралар.

Тамир ишлерине Крым ОХРИС ѳлбашчылык ѳпмак кереклиги кѳайд этиле, чюнки бина тарихий джеэттен эмиетлидир.

Шеэрдеки иншаатлар арасында Церковная сокѳагындаки Дугуджиев эвинин азбарында бина ве Бакшинин эвинде ички

Карасувбазар. Джами. 1920-нджи сс.

кѳияфети сакъланып кѳалган ода дикѳкѳаткѳа лѳйыкѳтырлар. Шу ода яман алда булуна. Эвинин саиби олган кѳырымчак джемиетине шу тарихий абиде виран олмасын деп, дикѳкѳат этмек лѳзим. Бу биналар бизге

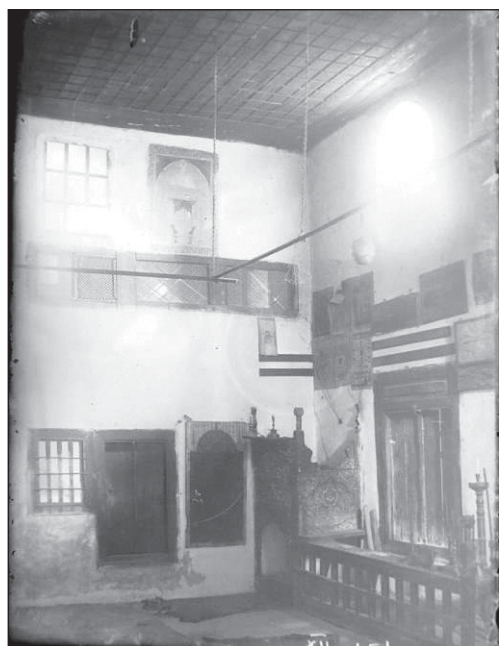
Къырым ханлыгъынынъ XVIII асыр девире задеканлыкънынъ турмушын акс эткенлеринен меракълыдырлар.

Михраб къысмы дженюпке бакъкъан эски къырымчакъ кильсесининъ виранеси де меракълыдыр. Шу абидени земаневий сиясет вазиетине уйгунлаша билген диний къаиделернинъ косьтергичи деп, саймакъ мумкюн.

Къырымчакъларда михраблары («эхал») шаркъ тарафкъа бакъмакъ керек. Къырымчакъларнынъ акъсакъалы 80 яшындаки Моиша Акай бен Аква Пейсах исе буны шойле анылаткъан: санки, ханлыкъ девринде къырым ханлары си-нагога кильсенинъ «эхалыны» дженюпке, Мекке тарафына бакътырып къурмакъны меджбур эте экенлер.

Къадимий эрмени-григориан кильсесини тешкергенде комиссия бир меракълы шейни къайд эткен: ольдюрильген насылдыр «Азиз-бей огълу Карангюль»нинъ къабири устюндеки мермер башташнынъ четлери къырыкъ ве парчалангъан алда олгъан. Кильсенинъ къаравулы буны бойле анылаткъан: диндарлар – эм христиан, эм мусульман эалиси хасталыкълардан арынмакъ ичюн, къабирге келип, мермер ташнынъ парчачыкъларыны ярып алып, эзгелеп, къабир янындаки топракънен къарыштырып сувнен ичелер. Къаравулгъа шу абидени бойле адден тыш бозувлардан къорумакъ кереклиги риджа этильди.

1925 сенесине къадар Къарасувбазарнынъ къадимий абиделери ич къорунмай эди. Олар Къырымнынъ кечмишини огренюв тарафындан эмиетли олгъаныны эм меркез, эм ерли акимият, эм эалиси де анылады. Онынъ ичюн бу абиделерни къорумакъ ве бакъмакъ меселесини девлет музей муэссиселерининъ планына къоймакъ, бу меселеге совет джемиетини де джелъп этмек лязим*.

Текие-хан-джами.
Ички къыяфети. 1920-нджи сс.

«Усеин Боданинский.

Собрание сочинений. Том I»

(Казань-Симферополь, 2019) китабындан алынды

Фото <https://goskatalog.ru> сайтындан алынды

* «Красный Крым». – Симферополь, 1926. – 3 сент.

Исмаил Гаспринскийге мерақ не себептен артты?

Исмаил бейнинъ сойадыны алышкъанымыз киби «Гаспралы» ерине «Гаспринский» шекилинде язгъаным, окъуйыджыда бир сыра шубелер догъура биле. Бу меселе дикъкъат ве мукъайтыкънен чезильмек керек. Амма бу мевзуда керчек ве догърусыны тапмагъа истесек, бир сыра эшиткенлеримизге козь юммакъ керекмиз. Хатырлатырым, 1990 сенелернинъ башларында Тюркий джумхуриетлернинъ ортагъа чыкъкъан эеджанлы заманында, Истанбулда Исмаил Гаспралы Дагъыстанлы олгъаныны сайгъан бир къартий: «Бутюн кавказларны айры тюрк илян этинъиз, шейх Шамильни де тюрк япманъыз даа, о авар» деген эди.

Иште биз эр заман, мен де оларнынъ сырасына кирем, Гаспралы деп, айтмагъа алышкъанмыз, амма Исмаил бейнинъ «Терджиман» газетасындаки бутюн макъалелеринде ич бири-синде бойле язылмагъан.

Языларыны «Гаспринский» оларакъ имзалагъаныны огренген сонъ, сонъраки бир макъалемде онынъ сойадыны «Гаспринский» деп язгъаным янълыш олмагъандыр деп, тюшюнем.

Сонъки вакъытларда Тюркиеде Гаспринскийге мерақ не себептен артты? Шубесиз, Гаспринский буюк бир сиясетчи, мухбир ве оджа оларакъ дикъкъаткъа лаяыкътыр. Айрыджа чарлыкъ Русиеде мусульманларгъа аит олгъан бутюн нешрият, къыска вакъыт ичинде чыкъкъан «Экинджи» (1875–1877 сс.) газетасыны козьде тутмасақ, еяне олгъан «Терджиман» газетасыны девамлы суретте чыкъармакъ ве яшатмакъ къолай дегиль эди. Онынъ ичюн Гаспринский буюк макътавгъа лаяыкътыр. Исмаил бейнинъ Русие мусульманларыны, тюркий халкъларны Русие акимиятине танытмакъ, русларнен мусульманларны бир тильге кетирмек гъаесинден гъайры, мусульманларнынъ козьлерини ачмакъ фаалиети ве гъайрети оны шахыс оларакъ юксельте.

1905 сенесинден сонъ, газетасында къуланмагъа башлагъан

«Тильде, фикирде, иште бирлик» шиарыны исе йылар сонъра, хусусан Совет джумхуриетлери бирлиги дагъылмасындан сонъ, пек севинип къабул эттик. Советлер бирлигининъ йыкъылмасында иссемиз олмаса да, бутюн тюркий халкъларны бирлештирмек озюнинъ эсас гъаеси деп, сайгъанлар бу шиаргъа сарылдылар.

Керчектен де, не де гузель бир хаялдыр, я? Тасавур этинъиз 200 миллион дживарында олгъан фаркълы тюрклер кучьлерини, ер асты ве ер устю зенгинлеклерини бирлештирелер. Ве бельки де, Авропа бирлиги къадар олмаса да, онъа якъын олгъан икътисадият, ичтимай ве медений, атта арбий кучьлерини къуланалар. Амма, бу Исмаил бейнинъ сойадыны Гаспралы олмагъаны киби буюк бир хаялдыр.

Факъат, бу онынъ акъкъында малюматны топламакъ ве буюк ишлер япмакъ месулиетини бизим устюмизден алмай. Гаспринский тек бизим дегиль де, ябанджыларнынъ мерагъыны да чекмектедир.

Буны макъалелерден ве докторлыкъ диссертациялардан коре билемиз.

Мармара университетининъ тюрк араштырма институтында Герай Сайнур (Алтугъ) Бозкуртнынъ меним ёлбашчылыгъымда, «Терджиман» газетасына эсасланып азырлагъан, «1905-1907 сенелери арасында Русие тюрклерининъ сиясий ери ве эмиети» мевзусында докторлыкъ диссертациясы да къорчалагъандыр. Тюркиеде И. Гаспринский акъкъында бугуньки куньде секиз китап дердж олунды.

Тюркиенинъ тышындаки башкъа бир тюрк айдыны акъкъында бу къадар чокъ китап басылмагъандыр.

Четэльде исе, Гаспринскийнен багълы рус, къырымтатар ве инглиз тиллеринде нешир этильген китапларнынъ сайысы едиге етти.

1930 сенелеринден башлап, бугуньки куньге къадар, онынъ акъкъында ябанджы, тюрк шивелери ве тюрк тилинде етмишке якъын макъалелерни Герай Сайнур Алтугънынъ азырлагъан библиография малюматларындан огрене билемиз. Сонъки йыларда интернетнинъ инкишафы нетиджесинде, умумен алгъанда, къырымтатарларнен ве хусусан Гаспринскийнен багълы олгъан веб-сайтлар ачылгъанынынъ шаатлары олдыкъ. Асылында, бу севиндириджи бир янъылыкълар.

Чюнки, бу гъает актуаль ве земаневий технологияларнынъ инкишафы, хусусан яшлар ичюн, буюк файда кетирди ве артыкъ аятымызнынъ айрылмаз бир парчасы олып къалды.

Чюнки, бильхасса, генч несиллерге етишмек ичюн земаневий технологияларны къуланмакъ бугуньки куньде шарт олып къалды.

Биз учъ саифени тевсие эте билемиз : <http://www.ismailgaspirali.org/>

[http //www.vatankirim/](http://www.vatankirim.net/)
[net/, ve http //www.iccrimia/](http://www.iccrimia.org/)
[org/](http://www.iccrimia.org/).

Бу саифелерден башкъа интернет саифелерге де, къолай шекильде кирмек мумкюн.

Иште, И. Гаспринский озюне буюк меракъ чеккен тарихий бир шахыстыр, оны унутмамакъ ве эр бир фурсатта хатырламакъ керекмиз.

Онынъ девириндеки шартларны бугуньки куньге келиштирип чалышмакъ бираз догъру дегильдир. Инсанлык тарихында шартлар эльверишли олгъанда денъишмелер ола билир.

Гаспринский азлык алына тюшкен ве Къырымда гъайып олмакъ телюкеси алтында булунгъан тюрклерни

дюньягъа косътерди.

Къырым ханлыгъынынъ Русие акимиети алтында булунмасы бир асырны тешкиль этти. Къырымтатарларнынъ чокъусы улькелерини терк этмеге меджбур олдылар.

Гаспринский Русие акимиети алтында яшагъан дин, тиль, урф-адетлер, кечмиш тарихлары якъын олгъан халкъларнынъ бири-бирине ярдым этмек, эмекашлыкъ япаджакъларыны табий деп, тюшюне эди.

Бу фикирлерини о 1883 сенеси нешир этип башлагъан «Терджиман» газетасы ве «усул-и-джедид» («янынъ усул») тасиль къурумынен бераберликте даркъатмагъа арекет этти.

Гаспринский инсанларнынъ озъара анълашмалары ичюн, энъ муим фактор олгъан тиль, яни язы тилининъ ортакъ олмасы иле эмекашлыкънынъ керчеклешмесине инана эди.

О озюнинъ бу фаалиетини башлагъан вакъытларда Русиенинъ акимиети алтында булунгъан тюркийлернинъ неширджилик фаалиети олдукъча зайыф эди.

Башкъаджасына айтсакъ, ич бирисининъ (тюркий халкънынъ. – Ред.) там манада язы тили асыл ёкъ эди.

Русие ёлбашчылыгъы мусульманларгъа тек диний нешрияткъа изин берген эди.

Бойлеликнен, Къуран, хадис-и-шерифлер, тefсир ве бир сыра диний китаплардан гъайры эдебий эсерлер басылмай эди.

Къулланылгъан тиль исе Чагъатайларнынъ, я да, «тюрки» бир шекили эди. Нетиджеде, Гаспринскийнинъ «Терджиман»ы бутюн Русие тюрклери ичюн муим ортакъ нешири олды. Айдынлар «Терджиман»нынъ тилине де алыштылар. Онынъ тили османлынынъ саделештирилъген бир шекилини тешкиль эте эди. Бир тарафтан Гаспринский, дигер тарафтан исе Истанбулда тасиль алгъанларнынъ тесири иле Къазан, Оренбург, Уфа, Тифлис ве Баку, зиядесинен къазантатарлар ве азербайджанларнынъ яшагъан улькелеринде, 1905 сенеси Русие инкылябындан сонъ, газета – междмуалар ве китапларнынъ гуръдели неширджилиги юзь берди. Башта оларнынъ эксериети, Гаспринскийнинъ тиль сиясетини менимсеген олсалар да, сонъундан озьлерининъ ерли шивелеринде басылып нешир этильмеге башладылар.

1917 сенесининъ Октябрь инкылябындан сонъ, Русие императорлыгъында янъы сиясий къурум тешкиль олунып, Совет джумхуриетлери бирлигинде миллет кимлиги бельгиси мейдангъа кетирилъди. Бойле этип, диннинъ тесирини эксильтмек макъсады козьде тутулды. Эски виляетлернинъ ерине этник топлулыкънынъ агъырлыгъыны ургъулагъан Совет джумхуриетлери иле мухтар виляетлер тэсис этильди. Бу янъы къурумлар эркъанында да миллий топлулыкънынъ озюнинъ медениетини ерли шартларгъа коре уйгъунлаштырмакъ принципи тура эди. Янъы гъае якъын топлулыкъларны бири-биринден узакълаштырмагъа ве эр бир этник топлулыкъкъа озь шивесини шекиллэндирмеге имкъан ярата эди.

1926-1940 сенелеринде тюркийтилли халкъларнынъ элифбесини башта арап элифбесинден латинге, сонъра латинден кирил элифбесине кечиререк, арифлер ве язув къаиделеринде де, фаркълылыкълар яратылды.

Нетиджеде, бугунъ шивелеримиз язы ве эдебий тиллер оларакъ ортагъа чыкъты. Бу тиллер энъ азында 80 йыл къулланып кельмектелер ве бу тиллерде чокъ эсерлер язылгъандыр. Яни, Гаспринскийнинъ хаялы тамамиле керчеклешмеди. Дигер тарафтан, османлы тюрк тили де чешит денъишмелер кечирип, бугунъки тюркчеге чевирильди, эр бир тюркий шиве озюнинъ ичинде уйгъунлашты.

Шимди, вакъытны арткъа къайтармагъа мумкюнми, аджеба?

Чешит къурумлар, мустакъиль тильшынас алимлер умумий тюркий тильни яратмакъ кереклиги акъта фикир юрсетмектелер.

Факъат тюркий тиллер ичюн «эсперанто» яратылмасы мувафакъиет кетирмез. Бир эдебий тильни орта бир нокътагъа кетирмекнинъ ёллары пек къолайдыр. Айны мемлекетнинъ сынъырлары ичинде бу тиль къулланыладжагъы акъкъында бир

къанун эсасында илян этмек ве амелиятта къуланмакъ керек.

Амма, тюркий топлулыкълар чешит мемлекетлерде булуналар, базылары мустакъиль, базылары мустакъиль дегиллер. Бойлеликнен, олар айны бир девлетнинъ ичинде олмагъанлары ичюн буны омюрге кечирмек имкянсыздыр.

Тюркий шивелеринден бирисини, энъ чокъ даркъалгъан Тюркие тюркчесини бутюн тюркийлер ичюн ортакъ тиль япмакъ исе, баягъы девамлы бир ёлдыр. Бундан гъайры, тюркий халкъларны бунъа къандырмакъ керек. Гаспринскийнинъ тиль бирлиги меселеси керчеклешмеди деп, онъа кусьмемек керекмиз, чюнки онынъ къалдыргъан мирасы тек бир шиардан ибарет дегильдир. 30 йылдан зияде нешир этильген «Терджиман» газетасы – эсас бир мирастыр. Чюнки, 1883 сенеси, яни Русиедеки чешит тюркий топлулыкъларынынъ девирий матбуаты олмагъан бир заманда, нешир этилип башлагъан «Терджиман» газетасы, о девирнинъ бельки де, ич бир ерде буламайджагъымыз хаберлерни беян этмектедир.

Башкъа бир малюматларгъа коре, 1883-1905 сенелери арасындаки 22 йыл ичинде ве атта бундан сонъ да, бу пек дегерли бир тарихий менбадыр. Аджныныкълы тарафы шу ки, «Терджиман»нынъ бутюн санлары Тюркиеде ёкътыр. Базы шахслар буны бир АКЪШ фирмасынынъ сатылышкъа чыкъаргъан микрофильмлерини эльде эткенлерини косътермектелер. Бильгенимизге коре, Коч университетинде чалышкъан Тимур Къоджа огълу «Терджиман» газетасынынъ бир индексини азырламакъ ичюн, чалыша эди, лякин шимдики кунъде бу лейханынъ сонъуна чыкъылмады. Бу индекс нешир этильген такъдирде биле, улькемизнинъ китапханелеринде «Терджиман»нынъ бутюн санлары ёкъ.

Сабри Арыкъан тарафындан «Тюрк Дюньясы Тарихы» междмуасынынъ эр бир санында «Терджиман» газетасындан сечимлер бериле. Кыскъасы, олсун ябанджы тедкъикъатчылар, олсун къырымтатар ве тюрк тедкъикъатчылары, сонъки 20 йылда ве айрыджа сонъки 10 йылнынъ ичинде И. Гаспринскийге зияде эмиет айырып башладылар.

Табий ки, мында Советлер Бирлигининъ дагъылмасы ве сюрюнликте олгъан къырымтатар халкънынъ ватанына авдет олмасынынъ, тыш дюнья иле алякъалар къургъанынынъ эмиети буюктир.

1991 сенелери Акъмесджитте отъкерильген «Исмаил бей Гаспринский» халкъара ильмий конференциясы да бу дикъкъатнынъ даа да кениш даиреге даркъалмасына себепчи олды.

Асылында къырымтатарларнен меракълангъанлар, истесе де истемесе де, Гаспринский ве онынъ дев эсери «Терджиман» газетасынен къаршылашаджаълар.

Малюм олгъаны киби, тюрклер окъумагъа севмегенлери киби, язмагъа да пек севмейлер. Онынъ ичюн, тарихымызны ябанджы менбалардан огренмеге меджбурмыз.

Гаспринский иле багълы бу куньге къадар язылгъанларына дикъкъат этсек, бельки де, даа чокъ файдалы малюматларгъа наиль ола билирмиз.

Гаспринскийнинъ оригиналь эсерлерини, «Терджиман»нынъ бутюн санларыны латинге ве атта земаневий тюркчеге терджиме этильмеси энъ эйи бир хызмет оладжакътыр. Акс алда, бундан сонъ Гаспринский акъкъында язар экенмиз, айны бильгенлеримиз этрафында доланып тураджакъмыз, текрарлавлардан гъайры бир шей япып оламайджакъмыз.

Урьметли окъуйыджылар!

“Йылдыз” гъа абуне олмагъа унутманъыз.

5-нджи ве 6-нджы санларгъа (сентябрь-декабрь)

абуне фияты 261 кум. 08 кап.

Абуне индекси – 75298

Къырым манзаралары

Рамиз ЧЕПОВКИЧ

Окъуйыджылар иджадындан

Раим ГЪАФАРОВ

Раим Разим огълу Гъафаров 1982 сенеси август 19-да Самаркъанд шеэринде оджалар къорантасында дюньягъа кельди.

Къоранталары 1990 сенеси Къырымгъа, эждатлары яшагъан Акъшейх районуна авдет олды. 1997 сенеси Раим Тюркиеде, Имам-Хатип лицейине окъумагъа кире. Тюркиеде Къырымгъа асрет чекип, шиирлер язып башлай. Диний тасилини екюнлеген сонъ Къырымгъа къайта, дёрт йыл девамында Акъмесджиттеки Акъмечит къасабасында имамлыкъ вазифесини эда эте, Акъмесджит районунынъ имамы ве муфтиятнынъ диний болюгине реислик япты. Ал-азырда муфтий муавини вазифесини эда этмекте.

Тек арзум – Ватан

Нидже умютлернен Ватангъа къайттыкъ,
Топрагъыны оперек, селямлар айттыкъ.
Яшалмаз асла дюньяда Ватансыз инсан,
Парлакъ келеджек ичюн – тек арзум Ватан!

Эр шейден къыйметлидир дагъы, байыры,
Чёллери чечеклидир, гонъюмнинъ йыры,
Къара денъиз далгъасы чагъырыр сабадан,
Миллетимнинъ анасы – тек арзум Ватан!

Герайларнынъ мирасы – гузель Хансарай,
Байрагъымнынъ тамгасы йылдыз киби йылтырай.
Юрегимде тек о бар, сизге къалсын джихан,
Къальбимнинъ сесидир – тек арзум – Ватан!

Терк этмем сени, эй гузель Къырым,
Гъурбет битирир мени, ёкъ олур тилим.
Сен меним эр шейим, къальбимде эр анъ.
Сен ичюн яшайым – тек арзум Ватан!

Сонъ бир кунюм олсун!

Ягъган ягъмур мен олайым,
Тек топрагъынъа ягъайым.
Кунеш зиясы олайым,
Севгимнен сени якъайым.

Йырлагъан бульбуль олайым,
Йырымда сени макътайым.
Ачылган бир гуль олайым,
Сенинъ ичюн тек солайым.

Меним бир козяшым олсун,
О тек сенинъ ичюн акъсын.
Меним сонъ бакъышым олсун,
Тек бу козьлер санъа бакъсын.

Меним тез бир елим олсун,
Оннен байракъ ельпиресин!
Меним тек бир элим олсун,
Оннен топракъ урьпиресин!

Аджды чеккен гонъюм олсун,
Козьлерим козяшнен толсун.
Меним сонъ бир кунюм олсун,
О да тек Къырымда олсун!..

Бир кунь анъларсынъ, балам!

Олю киби тышарда ята безъ кър,
Этрафта не шейтан, не де инсанлар бар.
Къап-къара бир гедже тюшкен, корюнмей ай.
Сувукъ еллер, копеклер киби увулдай!

Чёльде эв тура, эр тарафы кыйышкъан,
Не пенджереси, не де къапысы къалгъан.
Ичине кирсенъ, аякълар чамургъа батар,
Кочькен бу эвге фукъаре кырымтатар!

Эвнинъ ичи бош, контейнери кельмеген,
Эвнинъ ортасында балабан бир леген
Тура. Ичине тёпеден сувлар тамлай,
Сабий бала бабасына бакъып агълай.

Баба чатлагъан собагъа одун ата,
Онынъ янында хаста апайы ята.
Ястыкънен тыкъалгъан джамдан кире кърлар,
Ем-ешилъ олгъан, куфленген, серс диварлар.

Кичкене бала бабасына бакъып агълай,
Бабасы ичинде козьяшларыны сакълай.
Ич фаркъы ёкъ аджынен толу торбадан
Козю яшлы бала сорады бабадан:

«Баба! Не ичюн кельдик я бу Кырымгъа?
Кыйынлыкълар етти меним джаныма.
Кимсе бизге: «Кырым – Ватанынъыз», демей
Кимсе бизни бу топракъларда истемей.

Къайтмакъ истейим гузель, сыджакъ эвие,
Достларыма Хамза, Бекке ве Селимге.
Анам да арув эди, иши бар эди.
Къыш вакъты агъач дегиль, газ янар эди.

«Не ичюн бизни кетирдинъ мында, бабам?»
«Токъта, агълама, агълатма бизни, балам.
Агъув къошма, адджынен янгъан джаныма
Кель, огълум, сарыл манъа, отур яныма.

Силь козьяшларынынъ, кучлю олмакъ керек.
Аджджыгъа алышаджакъ кичкене юрек.
Алыш! Мында даа чокъ агъларсынъ, балам,
Амма бир кунь сен мени анъларсынъ, балам!

Бекле бираз, кореджексинь, яз келеджек,
Иншаллах, ишлеримиз де тюзеледжек.
Эр бир ягьмурдан сонь, кокке кунеш чыкьар,
Козьлериньден кьуванч козьяшлары акьар!»

«Яхшы, амма даа не кьадар беклермиз?»
«Текаранчыкь. Эв кьурып, терек экермиз.
Ем-ешиль багьчамызда сувлар гурь акьар,
Ананьнынь сачкьан чечеклери де ачар.

Кунешнинь кульгени, дюльбер, сыджакь куньде,
Чёльге чыкьарсынь, беяз атнынь устюнде.
Ельдай кезерсинь, кимсе токьятатмаз сени,
О кунь хатырларсынь ве аньларсынь мени.

О кунь битер сувукь кьыш ве келир баарь,
Юрегинь де Ватан севгисинен январь.
Бир кунь сени де, мени де олюм алыр.
Амма мезар ташымыз Кьырымда кьалыр!

Сенинь балларынь да бу топракьта джувурар,
Айт, кьайсы залым оларны мындан кьувар?
Кьувсалар биле, олар кьайтып келеджек,
Ватанда яшап, онынь ичюн оледжек.

Шимди агьлама, огьлум! Силь козьяшынынь!
Эгме! Тим-тик тут кичкенечик башыннь.
Алыш! Мында даа чокь агьларсынь, балам
Амма бир кунь мени сен аньларсынь, балам!»

Ярдымджымыз олып бизге Аллах етер,
Эр даим миллетимизнен ол берабер.
Унутма, балам! Сен кьырымтатарсынь!
Я Кьырымда олер, я Кьырымда яшарсынь!

Меним Ватаным!

Узеримде кок кунешли,
Севгеним кьап-кьара топракь,
Сары чёль, богьдай атешли,
Гузель саба ве бир оракь.

Мавы денъиз, юксек дагьлар,
Чокь гузель йырлагьан кьушлар.

Бильмейим, менден не сакълар
Бу баарьлер, язлар, кышлар...

Менде бар гурьлеп акъкъан сув
Сачларымнен ойнагъан ель.
Ачкъан чечекнинъ къокъусы
Мен ичюн эр шейден гузель!

Юксек ем-ешиль тереклер
Ешиль япракъларнен ойнар.
Гедже ай сабаны беклер,
Алтындан йылдызлар янар.

Сен манъа не истесень, бер,
Тек буларны истей джаным.
Манъа чокъ кыйметли бу ер,
Чюнки о меним Ватаным!

Ватан!

Достум, айтса, къаерлерге кетесинъ сен?
Ватанынъда бу къадар гузеллик баркен.
Инан, кезип чокъ ерни барып корьдим мен,
Амма Къырым эписинден яхшы экен.

Къырымда озенлерде акъа темиз сувлар,
Этрафкъа яйыла гуллернинъ къокъусы.
Сынырсыз семада янарлар йылдызлар,
Мени мефтюн эте, онсыз джаным сызлар!

Ватанымызда чокъ гузель, кениш чёллер,
Юксек дагълары бар, терен, салкъын голлер.
Сыджакъ еллернен ойнап шувулдай богъдай,
Сабасы кунешли, гедже ай йылтырай.

Узакъта адам – санки сувукъ къафесте.
Ватаннынъ авасы етишмей нефесте.
Узакъта къушлар йырласа, еллер эссе
«Къырымым!» – эшитилир титреген сесте!

Билъ! Узакъта козьлеринъден къан акъар, къан,
Гъурбетте айрылыккъа даяналмаз джан.
Билесинъми, аталар бизге не айткъан:
«Къаерге барсанъ бар, энъ гузели – Ватан!».

Тени къалемлер

Эльзара
СЕЙТИСЛЯМОВА

Акъ-Шейх районы
Березовка кой мектебининъ
9 сыныф талесеси
Ребери – Алие Байрамова

Дженнет кошеси

Левха

Тегиз Къырым чёлю. Къыйыш-къонгъур ёлдан тоз-думан ичинде фаэтон кетмекте. Ава пек сыджакъ, кунеш ельнен берабер, фаэтонда отургъан адамнынъ юзюне атеш киби чарпа. Ёлджу козьлерини зорнен ачты, этрафкъа бакъты. Чёльнинъ кучью ели, къорайларны анда-мында айдап, ойнакълай. Бир осюмлик корюнмей, санки олар бу сыджакътан ер тюбине сакълангъанлар.

«Бельки олар мында асла да осьмейдирлер?» – деп тюшюнди ёлджу. – Неге огърадым, насыл ерлерге кетем, кимлернен корюширим? Ерли халкъ насыл экен?» – деген къоркъунчлы фикирлер ёлджуны раатсызлай эди. «Джеэннемнинъ кошеси, амма кетмеге меджбурым», – деп, эсмери черели, къара, къувурчыкъ сачлы ёлджу теренден нефес кечирди ве юкьюгъа далды.

Ёрулгъанындан себеп, юкьялап къалды. Фаэтонджы оны уяткъанда, кунеш энди ана-мына уфукъкъа къонаята эди. Ёлджу козьлерини ачкъанынен, козь огюнде аджайип бир манзара ачылды: юксек чытырман дагълар сакъчылар киби тизильгенлер, олар ешилъ тереклер ве чалыларнен орътюльген. Ава салкъын, серин ельчик

ёлджунинъ юзюни сийпап алды. Къайдандыр насылдыр шувулты кельмекте эди. Ёлджу чевирильди ве сокъакънынъ сонъунда алтын къумны ювгъан безъ копюкли далгъаларны коръди. Бу – деньиз эди. Таш ёллар, къырмызы кирамет дамлы, безъ, темиз эвчиклер, чокъракъ башында ойнайткъан балачыкълар – ёлджуны эр шей айретлендирди. О, сув истеп, чокъракъ башында ойнайткъан балаларнынъ янына барды. Сув истегенини анълатты. Устьлеринде безъ урбалар, башларында такъие олгъан мавы козьлю, индже буруны дос-догъру, назик черели дюльбер огъланчыкъларнынъ энъ буюги, ёлджугъа гугюмнен сув узатты. Ах, бу сувнынъ леззети! Биль-мем, сувсагъанынданмы, амма бойле татлы сувны даа ичмеген эди! Керчектен, шербет. Буллятор киби темиз, буз киби, бал киби сув ёлджуны ёрулгъаныны унуттырып, онъа гъайрыдан кучъ берди.

О этрафкъа бакъынды: бу манзара, бу сув, бу тазе ава оны озюне эсир эттилер. «Мен дженнетке тюшкеним», – деп тюшюнди о. Эвельки къоркъулары ёкъ олып, къайдадыр синъип кеттилер. Къувурчыкъ сачларыны ель сийпай, къальбинде чешит фикирлер догъа. Эеджанлы алда о бу дженнет кошесининъ дюльберлигини сейир этмекте. Бу дюльберлик онъа ильхам берди, шу анъ элине къалем алып, о шиир язмагъа башлады:

Севда олдым, бир коръгенде,
 Бу дженнетнинъ кошесине,
 Онынъ юксек сюютлерине,
 Охшайыджы деньизине,
 Нурлар сачкъан йылдызларгъа
 Къальбим джошып, эсир олдым...

Эсмери черели, къувурчыкъ сачлы ёлджу – гъурбетликке сюргюн этильген улу шаир Александр Пушкин эди. Бу онынъ Къырымда биринджи куню эди...

Эрали АЛИМОВ

Сакъ шеэри
1-нджи санлы мектебининъ
7 сыныф талебеси
Ребери – Г. Сейтвелиева

Меним сеяатым

Кунъделик дефтерден

Биз язда Судакъта яшаймыз.

Июль 1. Саба саат секиз. Тёшегимден туруп, пенджереге бакътым. Юксек дагъларнынъ тёпелери баяз булутларнен орътюли. Серин ель денъизнинъ къокъусыны кетире. Кунъ кунешли ве сыджакъ оладжакъ...

Саат онда биз анамнен денъиз ялысына кельдик. Къардашларым Эдип ве Найле сув янында ташчыкъларнен ойнайлар. Меним ташчыкъларнен ойнагъан вакытларым энди кечти, мен осьтим, буюдим. Денъизнинъ джыллы сувуна далдым. Сыджакъ ельчик денъиз далгъаларыны копюрте, Сувдан чыкътым ве денъизге бакътым. Денъизнинъ мавы далгъалары шувулдай, бетимни ель охшай. Чевре-четте муджизели манзара: юксек дагълар, парлакъ кунеш астындан чагъалалар учалар. Адамлар къоранталарынен берабер раатланалар.

Саат он бирде эвге къайттыкъ.

Акъшам, саат еди. Софра башында бабам ярын Кефеге ишнен кетеджегини айтты.

– Истесень, сени озюмнен алайым, – деди.

– Эльбет, истейим. Къардашларыма козь-къулакъ олмакътан бездим. Ана санъа татиль! Бабамнен башкъа шеэрге бармакъ мен ичюн бир сеяат!

Июль 2. Саба саат еди. Бабам одасындан чыкъкъанда, мен энди азыр эдим.

Саат секизде сабалыкъ емегини ашагъан сонъ, ёлгъа чыкътыкъ, Ёл бою севимли Къырым манзараларыны сейир эте-эте кеттик.

Уйледе бабам озь ишлерини битирди. Биз миллий емек

ресторанында уйлелик ашадыкъ ве бабам мени Айвазовскийнинъ ресимлер галереясына алып барды.

Галерея эки бинада ерлешкен. Айвазовскийнинъ адыны бильмеген инсан ёкъ, беллейим, о алты бинъге якъын ресим яраткъан. Ресимлерининъ баш къараманы – денъиз. Буюк ресимлер янында тургъанда, денъиз санки устюме ташаджакъ киби корюне. Денъиз чешит тюрлю олгъаныны аслы бильмей эдим. Эм мавы, эм къара тюсте, эм тынч, эм шиддетли... Мына къайда кучъ, къудрет. Мен бу денъиз къаршысында бир къум данеси киби, бир кичкене адамым.

Шимди бу денъиз, этрафтаки адамларны ялмап ютар, деген фикир догъа, амма ойле дегиль. Айвазовскийнинъ ресимлеринде фуртунадан сонъ гемилер бутюн къалалар.

Мен ресимлерни буюк эеджаннен сейир эттим.

Саат учте биз эвге къайтамыз. Меним юрегимде насылдыр рух пейда олды. Намлы рессам озъ ресимлеринде денъизнинъ кучюни, дюльберлигини акс этти. Денъиз, инсан киби, кейфини денъиштире, базан мераметли, базан ачувлы ола. Рессамнынъ ресимлери джанлы ве акъыкий. Адий инсан адий вакъиаларнынъ теренлигини косътергенине шашып къалдым.

Бу сеят ве рессамнынъ яратыджылыгъы менде буюк теэссурат къалдырды. Бугунъ... Бутюн омюрге...

Эльнара КАРДЕВА

Багъчасарай районынынъ
Теберти кой мектебининъ
7-нджи сыныф талѣбеси
Ребери – Айше Саттарова

«Артек» акъкъында масал

Шиирден парча

Бир заманда бар экен,
Бир заманда ёкъ экен.
Къырым ярымадасында,
Гурзуфнынъ ялысында,
Чокъ вакъыт девамында
Ясагъанлар дёрт бина.
Адалар къаршысында
Тереклик ортасында,
Балаларгъа келишкен
«Артек» ери ерлешкен.
Бир тарафы – Къара денъиз,
Бир тарафы – Аюв-дагъ,
Авасы сыджакъ, темиз,
Табиаты – шашыладжакъ.
Мында йигирми бир кунъ
Бир афта киби кече.
Кунъдюз – дерслер, тедбирлер,
Акъшам – зевкълы эглендже.
Дюньянынъ дёрт четинде
Ерлешкен мектеплерде
Тылсымлар алеминде
Яшай экен фериште.
Кунъ-кунъден, йылдан-йылгъа
Балаларгъа о бакъа:

Ким яхшы окъуй, яза,
Аля баалар ала.
Урьмет эте буюкке
Ярдым – кичкенелерге.
Оджаларыны сая,
Кунни кечирмей зая.
Бойле бала сечип ала,
Ве онъа мектюп яза,
Ана-баба разы олса,
«Артек»же ёлланыла.

Балалыкъта эпимиз
Хаялларда яшаймыз,
Фериште олгъанына
Шубесиз инанамыз...

* * *

Балалар, утанманъыз
Хаялларгъа далмагъа
Яхшы окъуп, къачырманъыз
Лагерьлерге бармагъа.

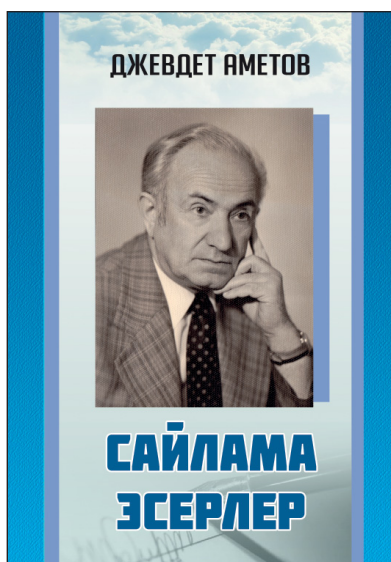
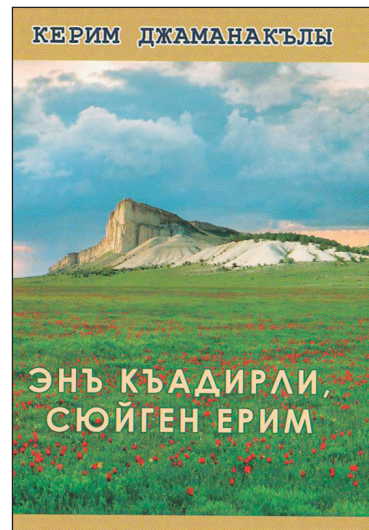

Кутан рафларынъызгъа

Керим ДЖАМАНАКЪЛЫ. Энъ къадирли, суюген ерим

Джыйынтыкъкъа шаир ве эдеби-ятшынасныъ 1920-1930-нджы йыларда язгъан шиирлери, арбий ве табият лирикасы, аятынынъ сонъки девринде язылгъан назм эсерлери кирсетильген. Китапнынъ экинджи къысымында къырымтатар фольклоры ве У. Ш. Тохтаргъазы, У. Ипчининъ иджадына даир эдебий-тенкъидий маълалелери ер алгъан. Булар дженктен эвельки миллий матбуатта бастырылгъан ишлери ве эльязмалар эсасында азырлангъан.

Джеми 300 нусхада басылгъан.

Джевдет АМЕТОВ. Сайлама эсерлер

Китапкъа аджайип несирджи, шаир Джевдет Аметовнынъ чешит йылар девамында, чешит мевзуларда яраткъан терен мундериджели икяелери, повестьлери ве шиирлери кирсетильген. Эсерлерде бир заман унутылмайджакъ Улу Ватан дженкининъ фаджиалы вакъиалары инсанлар такъдиринде тасвирленелер. Бир сыра икяелеринде буюк иджаткяр озюне аит бир усталыкънен яшлар арасындаки атешли, саф севгини тасвир эте.

Джеми 300 нусхада басылгъан.

Дилявер ОСМАН.

Къырымым — яралангъан йырым Мой Крым — истерзанная песня

Къырымтатар шаири Дилявер Османнънъ ширий дюнъасы инсаннънъ ис-дуйгъулары, дюнъабакъышы ве терен тюшюнджелерини ифаде эте. Ватанына севги ве къырымтатар халкъынынъ фаджиясы, лирик сатырлар ве омюрде олгъан вакъиялар акъкъында фельсефий фикирлер – иджадынынъ эсас мевзуларыдыр.

Китапкъа къырымтатар тилинде шиирлер ве оларнынъ рус тилине терджимелери кирсетилген. Джеми 500 нусхада басылгъан.

Шефика АБДУРАМАНОВА.

Герой войны и гений танца

Китап белли къырымтатар оюнджысы, экинджи джан дженкининъ иштиракчиси, халкъынен берабер 1944 сенеси сюрдюнюкке огъратылгъан, Къырымгъа ярым асырдан сонъ къайткъан Аким Джемилевнинъ аятыны акс эттире. Муэллиф оюнджынынъ огълу Э. Джемилев такъдим эткен аилевий фото ве архив весикъаларындан, матбуатта басылгъан материаллардан файдалангъан.

Джеми 500 нусхада басылгъан.

Наджие АМЕТОВА. Сары кунеш

Китап бир сыра назм ве несир эсерлер джыйынтыкларынынъ муэллифи Наджие Аметованынъ 60 йыллыгы мунасебетинен нешир олунган. Языджи ве шаиренинъ эсерлери балаларгъа достлукъ, мерхаметлик, алидженаплыкъ киби яхшы чизгилерни ашламагъа ярдым эте. Табиат гузелликлери бедийи ренклернен тасвирлене.

Джеми 500 нухада басылган.

Рустем ИБАДЛАЕВ. Крымскотатарская кухня

Дюльбер, ренкли фоторесимлернен яраштырылган китапта кырымтатар медениетининъ зенгин ве озьгюн кысымы – ашлар, онларнен оригиналь рецептлер такъдим этильген (чешит шорбалар, ичимликлер, татлылыклар, хамыр, этли ашлар ве иляхре). Китапнынъ муэллифи Рустем Ибадлаев кырымтатар миллий ашлары тарихындан базы малюматларны кетире ве бу китапкъа эписи кырымтатар ашлары даа кирмегини къайд эте. Джеми 500 нухада басылган.

Китаплар КъДЖДММ «И. Гаспринский адына Медиамеркез» тарафындан дердж этильген.

Урьметли окъуйыджылар!

**“Йылдыз” гъа абуне олмагъа унутманъыз.
5-нджи ве 6-нджи санларгъа (сентябрь-декабрь)
абуне фияты **261 кум. 08 кап.**
Абуне индекси – **75298****

Проект поддержан Государственным комитетом
по делам межнациональных отношений Республики Крым
и Государственным автономным учреждением Республики Крым
«Медиацентр им. Исмаила Гаспринского».

Издается на крымскотатарском языке
«Йылдыз» № 4 (256).

Верстка: Мемедулла Усеинов

Подписано к печати 29.07.2020 г.
Дата выхода номера в свет 17.08.2020 г.
Формат 70х108 1/16. Печать офсетная.
Заказ № 1170.
Тираж 580 экз.

Адрес редакции:
295048, г. Симферополь, ул. Трубаченко, 23а.
E-mail: yildiz1976s@mail.ru

Свидетельство о регистрации
средства массовой информации ПИ №ТУ 91-00296

Отпечатано в типографии: «Салта»
295000, г. Симферополь, ул. Коммунальная/пер. Промежуточный, 24/3

**Меджмуа окъуйыджыларгъа вакътында еткизильмесе, онынъ
нешири ичюн месуль «И. Гаспринский адына медиамеркез»ге
мураджаат этмек мумкюн.
Тел.: +7 3652 598-712**